

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

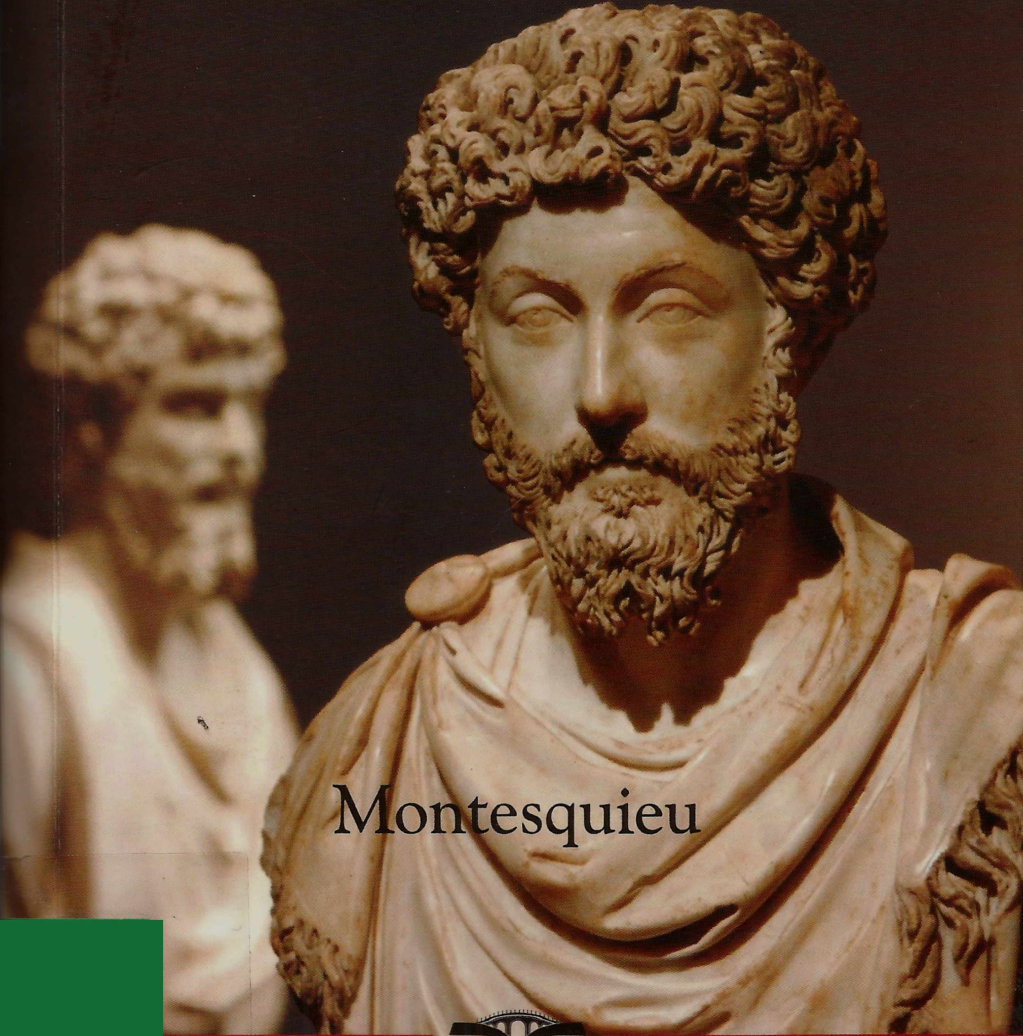
<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ROMALILARIN YÜKSELİŞİ ve ÇÖKÜŞÜ

Montesquieu

ROMALILARIN YÜKSELİŞİ ve DÜŞÜŞÜ

Montesquieu

KÖPRÜ KİTAPLARI 12
Tarih Dizisi 2

Kitabın Adı:

Romalıların Yükselişi ve Düşüşü

Kitabın Orjinal Adı:

Considerations sur les causes de la Grandeur
des Romains et de leur Decadence

Yazarı:

Montesquieu

Çeviren:

Ahmet Saki 1919

Sadeleştiren:

Resul Bozyel

Yayına Hazırlayan:

Yasemin Demiral

Kapak Tasarımı ve Mizanpaj:

Rengin Medya

ISBN: 978-605-63784-5-4

1. Basım Mart 2014, İstanbul

Baskı - Cilt:

Kayhan Matbaacılık

Merkez Efendi Mah. Fazılpaşa Cad. No: 8/2

Topkapı - İstanbul

Tel: 0212 612 31 85

KÖPRÜ
KİTAPLARI

KÖPRÜ KİTAPLARI

Alayköşkü Cad. Küçük Sok. No: 4/3 Cağaloğlu / İstanbul

Tel-Faks: 0212 526 23 99

www.koprukitaplari.com | bilgi@koprukitaplari.com

GENEL DAĞITIM

Cağaloğlu Dağıtım

Alayköşkü Xad. Küçük Sok. No: 2 Cağaoğlu - İstanbul

Tel: 0212 512 77 38 - 528 90 54 Faks: 0212 526 23 99

e-posta: cagalogludagitim@yahoo.com

© KÖPRÜ KİTAP Bu kitabın tüm hakları KÖPRÜ KİTAP'a aittir. İzinsiz kopyalanamaz yasaktır, kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

ROMALILARIN YÜKSELİŞİ ve DÜŞÜŞÜ

Montesquieu

Çeviri: Ahmet Saki

ÖNSÖZ

Günümüz Türkçesine aktardığımız bu eser, 1919 yılında “Romalıların Azamet ve İnhitatları Hakkında Mülahazat” adıyla Ahmet Saki tarafından çevrilmiştir. Montesquieu (1689-1755)'nin bu eserinin Türkçeye çevrilmesine Edebiyat-ı Umumiye Mecmuasında yazdığı bir yazıyla Celal Nuri önayak olmuştur. “Ahmet Saki Bey'e Açık Mektup” başlığıyla yazdığı kitabın önsözünde de yer alan yazıda Celal Nuri bu eserin önemi üzerinde durmuş ve bir an evvel Türkçeye çevrilmesi gerektiğini belirtmiştir: “Meçhulümüz olmadığı üzere Fransız İnkılaba-ı Kebiri'nin hazırlayıcılarından bilhassa üçü; Volter, J. Jacques Rousseau ve Montesquieu yeni düşüncenin pirlileridirler. Voltaire biraz gürültüyü severdi. Montesquieu ondan daha mutedildi. Eseri ve nüfuzu Voltaire'in eser ve nüfuzundan daha mühimdir.

Romalılara ait olan kitabı, abartısız on iki defa okudum ve her incelememde bir yeni eseri tetebbu' ettiğime kani oluyorum. Havas için bunun gibi faydalı eserlere az tesadüf edilir. Her asrın mahsulat-ı fikriyesi içinde bu derece nefis eserlerin sayısı üçü, beşi geçmez.”

Eserin Osmanlı aydınlan tarafından önemli sayılmasının bir sebebi de Romalılarla Osmanlılar arasında kurulan paralelliktir. Kitabın çevrildiği dönem, Osmanlı'nın içinde bulunduğu durum dikate alınacak olursa, eserin önemi daha iyi anlaşılır.

Yazara göre Roma yükselişini önce kralların kişisel değerlerine, sonra da İmparatorluğun ve Cumhuriyetin erdemlerine (disiplin, kanunlara saygı, yurdunu sevme, eşitlik duygusu, senatonun ölçülü davranması ve sözünü geçirmeyi bilmesine) borçludur. Çöküşü de İmparatorluğun gelişigüzel bir şekilde büyümesinin, uzak ülkelerde yapılan savaşların, İmparatorluğun savunmasında barbarlara güvenilmesinin ve törelerin bozulmasının bir sonucudur.

İlgili okuyucu kitabı okurken Montesquieu'nun içinde bulunduğu dönemin koşullarını göz önünde bulundurmalı, aydınlanma düşüncesinin sahip olduğu genellemeci ve yer yer nükseden indirgemeci yaklaşımları değerlendirmelidir. Diğer bir önemli nokta ise -her ne kadar doğrudan bu kitapta müşahade edilen bir fenomen olmasa da- Montesquieu'nun Türkler ve doğu toplumlarıyla ilgili değerlendirmelerinde oryantalistik bakışın izlerinin görülmesidir. Ancak saydığımız bu hususlar ne Montesquieu'nun, ne de bu eserinin Batı düşünce tarihi içerisindeki önemini azaltmaz. Okuyucu kitapla ilgili kararını bağımsızca verecektir.

Resul Bozyel

BİRİNCİ BÖLÜM

Romalıların İlk Zamanları: Savaşları

Bugün gördüğümüz şehirler değil; ancak köy mahsulatını, hayvan ve mallar gibi ganimetleri içermek üzere kurulmuş olan eski dönem şehirleri bize ne fikir veriyorsa; kuruluş aşamasında Roma hakkında da bundan başka bir fikir yürütmek uygun düşmez. Roma'daki başlıca mevkilerin eski isimleri bu tarz bir kullanım ile doğrudan ilgilidir.

Şehre bitişik olup yine devam eden yollara başka bir isim vermek uygun değilse Roma'nın sokakları bile yoktu. Evler küçük ve düzensiz bir şekilde yapılmıştı. Çünkü ahali devamlı olarak kendi işlerinde veya genel sevkیاتla vakit geçirdiklerinden evlerde çokça kalmıyorlardı.

Fakat Roma'nın büyüklüğü genel yapısında pek çabuk ortaya çıkmıştır. Bize Romanın kuvvet ve iktidarı hakkında en büyük fikri vermiş ve hala vermekte olan eserler kralların saltanat dönemlerinde meydana gelmiştir.

"Ölümsüz" şehrin inşasına o zamandan itibaren başlanmıştı. Romulus ile sonrakiler, köle, kadın veya arazi elde etmek için komşularıyla sürekli savaş halinde bulunuyordu. Bunlar mağlup kavimlerden ganimet olarak alınan hayvan sürüleri ve hububat yığınlarıyla birlikte şehre dönerlerdi. Bu da büyük bir sevinç vesilesi olurdu.

İşte bu şehrin daha sonra ulaştığı büyüklüğün başlıca sebebi olan zaferlerin ve fetihlerin aslı ve menşei budur.

Soylarından geldikleri Lakedaimonlar gibi cengaver ve zorluklara göğüs geren Sabinler ile yaptıkları ittifak sayesinde Roma, güç kazanmıştı. Romulus o zamana kadar kullanmakta olduğu Yunan tarzı küçük kalkan yerine Sabinlerin geniş kalkanını kabul etti.

Dikkatten kaçmaması gereken bir nokta var ki o da, sürekli olarak bütün milletlerle savaş halinde olan Romalıların daha mükemmeli bulur bulmaz derhal kendi adetlerinden vazgeçmeleridir. Bu ise dünya hâkimiyetlerinin en büyük nedeni olmuştur.

O zaman İtalya Cumhuriyetleri*nde geçerli olan fikre göre bir kral ile yapılan antlaşmaların hükümleri sonra gelen kral için bir bağlayıcılık taşımıyordu.

Böylece bir Roma Kralının yönetimi altında bulunan milletler diğer kralın zamanında bağımsızlık iddiasında bulunabiliyordu. Bu da sürekli savaflara yol açıyordu.

Numa Pompilius dönemi ise bir barış ortamıydı. O zaman Roma'nın nüfus ve kuvveti büyük ve sınırları daha geniş olsaydı geleceği daha parlak olabilirdi.

Roma'nın büyümesinin sebeplerinden birisi de krallarının önemli şahsiyetler olmasıdır. Böyle yetenekli devlet adamlarına tarihin başka dönemlerinde rastlanamaz.

Toplumların başlangıç dönemlerinde o toplumların liderleri kurumları oluşturur. Bilahare liderlerin yönetim tarzlarını düzenleyen ise kurumlardır.

Tarquim ne ahali ne de senato tarafından seçilmeksizin saltanat tacını elde ettiği gibi "irisi" olması gereken yönetimi de bu sınırlamadan kurtarmıştır. Bu iki inkılâbı üçüncüsü takip etti.

* İtalya Cumhuriyetleri: Venedikliler, Cenevizliler veya diğerleri.

Tarquim'in oğlu Sextus, Lucrecia'nın¹ ırzına tasallut etmekle, egemen oldukları şehirlerin büyük tepkisini çekmiştir. Çünkü halk esarette olduğunu kendine o derece hissettiren bu tür davranışlara karşı çok sert davranır.

Bir millet kendisinden istenen yeni vergilere kolaylıkla katlanabilir. Toplanan vergilerin kendi menfaatine kullanılıp kullanılmayacağını bilmez. Fakat bir hakarete uğrayınca felaketten başka bir şey hissetmez ve sürekli olarak komplolar üretir. Şurası bir gerçektir ki Lucrecia'nın ölümü ortaya çıkan ihtilali ancak bir vesile olabilmıştır.

Çünkü onuruna düşkün, şahsiyetli ve cesur fakat esaret altında yaşayan bir millet esaretten kurtulmak veya karakterini yumuşatmak zorundadır. Roma da ya hükümetini değiştirmek yahut fakir ve küçük bir baskıcı hükümet olmak gibi iki seçenekle karşı karşıyaydı.

Yeni dönem tarihi bize o zaman Roma'da ortaya çıkan olayların başka bir yönünü daha gösteriyor. Bu yön pek dikkat çekicidir; çünkü her zaman insanların bağlı oldukları istekler aynı olduğundan, inkılapları ve değişimleri ortaya çıkaran araçlar farklı olsa da bunlar, sebeplerin oluşmasını engellemez.

İngiltere Kralı VII. Henry, yönetimde etkin olan kişileri itibardan düşürmek amacıyla yakınlarının nüfuzunu nasıl arttırmışsa kendisinden evvel Servius Tullius da Senato'nun etkinliğini azaltmak için halkın imtiyazlarını arttırmıştı. Fakat başlangıçta bundan cesaret alan ahali, hem Tullius'u hem de Senato'yu devirmişti.

Tarquim için asla övgü ve sitayiş söz konusu olmamıştır. Zulüm ve istibdat aleyhinde konuşmalar yapan hatiplerden hiçbir

¹ Tarquim'in akrabasından Kulat'un eşidir. Namusuna düşkün olduğundan hançer ile canına kıymıştır.(A.S)

Tarquim'in ismini anmaktan geri kalmamıştır. Fakat vuku bulacağını hissettiği felaketten önceki tavır ve hareketleri, savaşta mağlup ettiği milletlere gösterdiği hoşgörü, askere olan cömertliği, kendini korumak için bu kadar insanı ilgilendiren sanat ve becerikliliği, halk için yaptığı eserler, hamaseti, felaket anında gösterdiği azim ve sebatı, kurumlaşmış bir devlet-hükümeti ve herhangi ciddi bir ekonomik gücü olmaksızın Roma halkına yirmi sene savaş yaptırmayı ve her zaman bulduğu çare ve tedbirler, Tarquim'in aşağılanmaya layık bir kişi olmadığını ispat eder.

Sonraki kuşakların bir kimseye biçtiği değer genelde tesadüflere bağlıdır. Yazık o kimseye ki hüküm ve kuvveti eline alan bir grubun görüşüne teslim olur veya kendinden sonra kalacak olan bir düşünce ve yanlış inancı yıkmaya teşebbüs eder.

Roma'da kralların düşürülmesiyle birlikte onların yerine her sene değiştirilen konsüller getirildi. Roma'yı o yüksek iktidar mevkisine getiren amillerden biride bu olmuştur. Kralların hayatlarında makam ve şöhret arzusunun olduğu dönemler olduğu gibi başka ihtiraslar hatta atalet ve avarelik dönemleri de olabilir. Ancak Cumhuriyet yönetiminde her sene değişen ve yeniden yönetici olabilmek için seçilmeye layık işler yapan kişiler iktidara geldiğinden ihtiras için kaybedilmiş bir an bile olmuyordu. Bunlar halkı yeni bir savaşa sokmak için senatoyu göreve çağırır ve yeni yeni düşmanlar ihdas ederlerdi. Senato²da, ahalinin sürekli şikâyet ve isteklerinden bıktığından halkı endişeden kurtarmak için dış meselelerle halkın ilgisini çekmeye çalışırdı.

Savaş daima halka hoş gelirdi. Çünkü ganimetlerin adil bir şekilde paylaşımı sayesinde savaşın yararlı olması sağlanıyordu.

² Senatonun dış meselelerde sahip olduğu yetkiler şehrin işlerini düzenlemekle ilgili yetkilerine nispetle daha geniştir. (A.S)

Roma ticaretten ve de hemen hemen sanattan mahrum bir şehir olduğundan, çapulculuk ahalinin zengin olmasının yegâne vasıtasıydı. Bunun için yağmalamalar ve çapulculuklar kontrol altına alınarak küçük Tatarlarda geçerli olan usul ve düzenlemeler aynen tatbik edildi. Buna göre ganimetler ortaya konup askerlere dağıtılması yöntemi uygulandı. Herkes savaşa gitmeden evvel sadece kendi çıkarma uygun hiçbir harekette bulunmayacağı sözünü verdiği için ganimetler suiistimale uğramayacaktı. Romalılar, askeri disiplinde büyük önemi olan yemine sadakat konusuna, dünya milletleri içinde dini durgularla bağlı olan tek millettir.

Şehirde kalan ahali de zaferlerin sonuçlarından istifade ediyordu. Fethedilmiş toprakların bir kısmı hazineye aktarılacak iki kısma ayrılır; bir bölümü satılıp parası halk arasında pay edilir, diğer bölümü de devlete olan yükümlülüklerini yerine getirmesi şartıyla yoksul halka verilir.

Konsüller, şan ve şerefe sadece fetih veya zafer sonrası yapılan kutlama törenleri sırasında nail olduklarından savaşma arzulan her zaman doruk noktasında olurdu. Savaşta derhal düşmana hücum etmek savaş taktikleri olduğundan savaşın sonucunu öncelikle kaba kuvvet belirlerdi. Demek oluyor ki Roma ahalisi sürekli savaş hali içinde bulunuyordu.

Hükümetin politikasının gereği olarak sürekli savaş halinde olan bir millet ya yok olur; veya bazen savaş bazen de barış içinde yaşayan, ne daimi taarruz düşüncesine sahip ne de daimi savunmaya hazır bulunan diğer milletlere mutlaka galebe çalmaya mecburdur. Romalılar bu sayede, savaş tekniğinde büyük bir başarı ve ilerleme kazandılar. Gelip geçici savaşlardan çıkarılan sonuçlar pek kalıcı olmaz. Çünkü barış dönemleri milletlerde farklı düşünceler uyandırır: Kusurlar hatta üstünlükler bile hafızalardan silinir.

Sürekli savaş halinde olma kuralının bir diğer sonucu da Romalıların ancak galip durumdayken barışa yanaşmalarını gerekli kılmıştır. Gerçekte düşmana saldırmanın bütün şartları sağlanmışken her ne şekilde yapılsa yapılsın kendi aleyhine olacak bir barış antlaşması neye yarar? İşte bu anlayış iledir ki Romalılar, mağlup olduklarında bile taleplerini arttırarak kendileri üstün gelen düşmanı hayretler içinde bırakırlar, galip gelmenin ne demek olduğunu gayet iyi bildiklerinden hiçbir fedakârlıktan kaçınmazlardı.

Her taraftan kin ve nefret nazarlarına hedef olduklarından kararlılık, dayanıklılık ve yiğitlik Romalılar için birer vazgeçilmez meziyet idi. Bu değerler nefsine ihtimam, aile ve vatan aşkı gibi insanlar için en yüce olan duygulardan sayılır ve o derecede kutsal değerler olarak bilinirdi.

İtalya kavimleri kuşatma silahlarının kullanımını bilmedikleri gibi bundan başka aylık da almadıklarından Romalıları uzun süre bir kale veya istihkâm önünde durdurmaları kabil değildi. Bundan dolayı savaşların çoğu kesin bir sonuca varmazdı. Bunlar için savaştan gaye, düşmanı bozguna uğratarak ganimet elde etmek olduğundan hem galip hem de mağlup olarak şehirlerine dönerlerdi. İtalya milletlerinin savunmasına ve Romalıların da onları egemenlikleri altına almak hususunda gösterdikleri ısrar ve inada rağmen bağımsız olan Romalıları yoksulluk ve sıkıntı içinde bırakarak kendilerinin gerilemeksizin üstün olmalarını sağlayan etmen budur. Romalılar komşu şehirleri çabuk fethetselerdi Annibal, Galyalılar ve Pyrrhuslar geldiği zaman çökmüş ve dünyadaki diğer hükümetlerin uğradıkları kadere bağlı olarak, yoksulluktan servete ve oradan da kötü ahlaka duçar olacaktı. Fakat Romalılar tehlikelere karşı sadece kuvvet kullanmakla tesir ve nüfuzlarını hissettiriyorlar; ama bunları yaygınlaştırmaya muvaffak olamayarak çok dar bir çerçeveye sıkıştırıyorlardı.

İtalya kavimlerinin tümü aynı derecede savaşçı değildi. Tokana halkı çok savurgan, Tarintinsliler, Capualılar, Campanic ve Büyük Yunanistan'ın hemen bütün şehirlerinin ahalisi avarelik ve kişisel zafiyet içinde yüzüyordu. Diğer taraftan Roma ya komşu olan Latinler-Herenikyalılar, Sabinler, Ekler ve Volsklar-savaşa pek düşkün olduklarından sanılanın çok üzerinde bir mukavemet gösterek Romalılara ders verdiler.

Latin şehirleri, Latinus Sylvius tarafından kurulan Albe şehrinin sömürgesi durumundaydı. Buraların ahalisi ile Romalıların hem kökü ve soyları, hem de ibadet biçimleri ve dini merasimleri birdi. Servius Tevelliüs bu iki kavmin birlik olması için, Roma'da bir tapınak' inşaa ettirmelerini teşvik etmiştir.

Latinler Rakil Gölü yakınlarında vuku bulan bir savaşta yenik düştüklerinden, Romalılarla bir savaş ittifakına mecbur edildi.

Deçemuir³lerin pek az süren baskıcı yönetimleri döneminde Roma'nın genişlemesi için hürriyetin ne derece önemli olduğu bir kez daha anlaşıldı. Devlet ruhu, gücünü ve hayatiyetini kaybetmiş gibi oldu. Artık şehir, bir taraftan yolsuzluktan muzdarip diğer taraftan da kişisel çıkarlarına hizmet için halkın bu sıkıntılarının daha da artması için çalışanlar olmak üzere iki kesimden oluşuyordu. Senato üyeleri yabancı bir şehirmiş gibi Roma'dan çekildi. Komşu kavimler ise hiçbir taraftan mukavemet görmedi. Senato, askere bir aylık verme çaresini bulunca Veis şehrinin kuşatmasına süratle başladı.

Bu kuşatma on sene sürdü. Bu hengâmede Romalılarda yeni bir teknik, başka bir savaş usulü ortaya çıktı; böylece muvaffakiyetleri daha parlak bir dereceye ulaştı. Romalılar zaferlerden daha iyi istifade etmiş ve büyük fetihlere girişerek yeni koloniler oluştur-

³ Yaklaşık olarak M.Ö 300 senesinde Roma Cumhuriyeti için bir kanun tanzim etmek ve hükümet işlerini düzenlemek için seçilen on kişiye denir.(A.S)

muşlardır. Velhasıl Veies'in ele geçirilmesi Roma için bir çeşit devrim oldu. Fakat bu muvaffakiyet ile iş henüz bitmemişti. Gerçi Romalılar Toskanalılar'a, Sabin, Eik ve Velskler'e daha müthiş darbeler indirmişlerse de bu durum aynı silahlara ve askeri disipline sahip ve müttefikleri olan Latin ve Herenikyallılar'ın onlardan teknik almalarını mümkün kılmıştır. Toskanalılar da Roma'ya karşı bir çok ittifaklar kurduğu gibi İtalya kavimlerinin en savaştısı olan Saminitlerle Romalılar arasında son derece çetin savaşlar oldu.

Maaş vermek usulü ortaya çıktığından itibaren Senato, ele geçirilen toprakları askerlere dağıtmaktan vazgeçerek yeni ilkeler vaz etti. Mesela mağlup milletler, bir süre için askerlerin maaşlarını temin, orduya erzak ve elbise vermekle mükellef tutuldu.

Roma'nın Galyalılar tarafından zaptı asla onların gücüyle çelişen bir durum değildir. Çünkü mağlup olmaktan ziyade öteye beriyeye dağılmış olan askerlerin hepsi Veise şehrine çekildi; ahali ise civarda bulunan şehirlere iltica etmişti. Binaenaleyh, şehirde çıkan yangın ancak birkaç çoban kulübesinin yanmasından başka bir sonuç doğurmamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

Romalılarda Savaş Sanatı

Romalılar savaşı bir meslek kabul ederek ona yegane ilim nazarıyla baktıklarından gelişmesi için çok yoğun bir çaba sarf etmişlerdir. Vegetius⁴ Romalılara “Legion -hafif alaylar- oluşturma yöntemi⁵ ilham eden mutlaka bir mabut olsa gerektir.” diyor.

Romalılar herhangi bir millet tarafından savunma ve saldırı için kullanılan silahlardan daha gelişmiş bir şekilde kendi askerlerini donatmak gerektiğine hükmettiler.

Fakat savaş sırasında, ağır kıtaların yapamayacakları birçok iş olduğundan, Romalılar, alayın⁶ hızlı bir şekilde savaşa atılmaya ve lüzum görüldüğü taktirde ricata hazır hafif bir müfreze ile zaferi kazanmayı sağlamak ve firarileri takip için okçu ve süvarilerden oluşan kıtalar bulundurmasını ve bu alayın beraberinde taşıdığı her türlü silah ve savaş araçlarıyla kendilerini savunmalarını, si-perlere girerek Vegesius'un dediği gibi bir tür sağlam savunma merkezleri haline gelmesini istediler.

⁴ Tam adı Tlavius Vegetius Renatus, Romalı savaş uzmanı savaş sanatı üzerine kitapları Batı dünyasında otorite kabul edilmiştir. (R. B.)

⁵ Seçmek anlamına gelen legere mastarından türemiş, Romalılarda en fazla altı bin piyade ve yedi yüz süvari neferini aşmayan bir çeşit hassa alaydır. Unvanları ve bayrakları muhtelifdir. (A.S.)

⁶ Legion kelimesinin karşısı olarak kullanılmıştır. (A.S)

Bugün haddinden fazla çalışma neticesi olarak ordularımızda vuku bulan büyük kayıplara şahit oluyoruz. Hâlbuki Romalılar çok çalışma sayesinde hayatlarını ve sıhhatlerini muhafaza ediyorlardı.

Zannedirim ki bunun sebebi yorgunluklarına ara vermeme-leriydi. Hâlbuki askerlerimiz yoğun faaliyetin ardından büyük bir atalete düşerler. Bu ise felaketlerinin en önemli nedenlerinden biri olur. Romalıların askeri disiplinleri hakkında tarihçilerin verdiği bilgileri burada aktarmak istiyoruz. Askerler, beş saatte yirmi ba-zen de yirmi beş mil mesafe almaya alıştırılırdı. Bu yürüyüş sırasın-da askere otuz kilo ağırlığında eşya taşıttırılıyordu. Askerlere silah-lı oldukları halde koşmak, atlamak alışkanlığı kazandırılırdı. Talim esnasında kullanılan kılıç, ok ve yaylar normal silahların ağırlığından bir misli fazlaydı. Bu talimlerin ise ardı arkası kesilmezdi.

Talimler yalnız kışla ve ordugâhta yapılmıyordu. Şehirde de halkın savaş yeteneklerini, becerilerini geliştirmesi için Şando-mars denilen bir meydan vardı. Askerler eğitimden sonra hem yı-kanmak hem de yüzme sporlarını geliştirmek için Tyber nehrini kullanırlardı.

Zamanımızda fiziki yeteneklerle ilgili doğru bir bilgi pek kal-mamıştır. Günümüzde bu gibi sportif aktivitelerden maksat eğlen-ce olduğundan bunlara gerekli özeni gösteren kişilere küçümse-meyle bakılıyor. Eskilerin nazarında dansa varıncaya kadar oyna-nan bütün oyunlar savaş sanatı kapsamında değerlendirilirdi.

Bugün ise içimizden biri savaş esnasında kullanmakta oldu-ğumuz silahları aşırı dikkat çekecek tarzda ustalıkla kullansa bize gülünç gelir. Çünkü garip bir tarzda, savaşmak geleneğinin unsurla-rından biri olan kılıç oyunlarını kavgacıların veya korkakların işi olarak anlamaktayız.

Efsanelerini anlattığı kahramanların fiziki kuvvet ve çevikliği-ni sürekli övmesinden dolayı Homeros'u eleştirenler; Pomya'nın

koşup sıçramasını ve zamanında yaşayan herkes gibi ağırlık çalışmasından övgüyle söz eden Salust'un bu hareketi pek gülünç olması gerekirdi.

Romalılar her ne zaman kendilerini tehlikede hissetmiş veya bir yenilgiyi bertaraf etmek istemişlerse askeri disiplinlerini takviye edici unsurlara şevkle sarılmışlardır.

Kendileri gibi savaşçı milletlerden olan Latinlere karşı savaş kararı alınca, kendi emri olmaksızın savaşa girip zafer kazanan öğlunu idam ettiren Manlius⁷ derhal başkumandanlık makamının etkinliğini güçlendirme yoluna gitti. Romalılar Numancia⁸ şehrinde yenilgiye uğrayınca Scipion Emilianus ilk planda, askeri rehavete düşüren her şeyden yoksun bırakır. Romanın hassa alayları Numidya⁹ bölgesinde esir alınır alınmaz Metelus bu zilleti, ancak Romalılara kadim kurum ve kanunları uygulamakla ortadan kaldırır. Marius Chamber ve Teutonlara karşı zafer kazanabilmek için işe nehirlerin yönlerini değiştirmekle başlar. Sylla, Mythridat'e karşı savaşmaktan korkan ordusunun neferlerini çalıştırarak o kadar yorar ki onlar çektikleri güçlüklerle bir son verir beklentisiyle üstlelerinden savaş talebinde bulunurlar. Publius Nasica, Romalıları hiç gereğı yokken bir deniz ordusu teşkil ettirmişti. Çünkü Roma'da atalet düşmandan daha çok korku sebebi sayılıyordu.

Romalılarda, suç işleyen bir kişiden kan aldırma adeti hakkında Aulu-Gelle¹⁰ tarafından belirtilen gerekçeler hiç makul görünmüyor. Bence asıl neden askerin en belirgin sıfatı kuvvet oldu-

⁷ Roma Konsüllerinden biriydi. (A.S.)

⁸ İtalya şehirlerindendir. Romalılar burada Kartacalılar tarafından mağlup edilmişlerse de sonra üstünlüğü ellerine geçirmişlerdir. (A.S.)

⁹ Afrika'da sahranın kuzeyindeki bir bölgeye Romalıların verdiği ad. Bugün Cezayir'in sınırları içinde kalır. (R.B.)

¹⁰ II. Asrın tarihçilerindendir. (A.S.)

ğundan onu zaafa düşürmek, onurunu zedelemek demektir. Zorluk ve sıkıntıya bu derece alışanlar her zaman sağlam ve sağlıklıydılar.

Bunca değişik bölgelerde savaşan Roma askerlerinin hastalıklardan ölümler olduğuna ilişkin belgelerde bir bilgiye rastlayamıyoruz. Hâlbuki günümüzde daha savaşa başlamadan orduların sefer sırasında hastalık yüzünden adeta eridiği bir gerçektir.

Zamanımızda savaş kaçaklarının sayısı bir hayli fazladır. Çünkü asker, her millette mevcut sosyal sınıfların en aşağısına mensuptur. Diğer sınıflar üzerinde üstünlük özelliği olan veyahut olduğuna kani olan bir başka sınıf da yoktur. Romalılarda ise askerden kaçma vakası pek azdı; çünkü bu kadar izzet-i nefis sahibi, mağrur ve başkalarına tahakküm edeceğinden bu derece emin bir milletin bağrından çıkan askerler, Romalı olmaktan feragat edecek bir bozulma ve zilleti akıllarına bile getirmezlerdi. Roma ordularının sayısı fazla olmadığından ihtiyaçları kolaylıkla karşılanabiliyordu.

Üstler erleri daha iyi tanıyabilir ve askeri disipline muhalif olan davranış ve yanlışları daha kolay bir şekilde gözlemleyebilirlerdi. Asker, kazandığı yetenek ve Romalılar tarafından konulmuş askeri metotlar sayesinde uzun ve süratli yürüyüşler yapabiliyordu. Hiç beklenmeyen bir zamanda askerin ansızın görünmesi insanları hayretler içinde bırakırdı. Roma askeri çoğunlukla muvafak olmadığı bir savaşta düşmanlarının zafer sarhoşluğu içinde bulundukları sırada birdenbire ortaya çıkıverirdi.

Günümüzde kişi ancak zafere ümit bağlar. Hâlbuki düşmandan daha kuvvetli ve cengaver olan her Romalı daima kendine ümit bağlardı. Tabiidir ki, her Romalı kendinden kaynaklanan bu duygunun bir sonucu olarak çok cesurdu.

Roma askeri, başkalarından daha fazla disipline edilmiş olduğundan en başarısız olunan bir savaşın sonunda bile bir tarafta ya yeniden toplanmaması ya da düşman ordusunda bir kargaşa çıkar-

maması imkânsız gibiydi. Bunun içindir ki tarih boyunca Roma askerlerinin savaşın başlangıcında, düşmanın sayısal üstünlüğü veya şiddetli bir taarruzun etkisiyle şaşkınlığa düşmüşlerse de sonuçta galip gelmesini bilirlerdi.

Romalılar sürekli olarak düşmanlarının kendilerinden üstün oldukları vasıfları dikkatle araştırıp ona göre hareket ediyorlardı. Romalılar Eterveryalılarından esir aldıkları gladyatörlerin güreşlerini seyrede seyrede yara ve kan görmeye alıştılar. Galyalıların keskin kılıçları, Pyrus'un filleri Romalıları ancak bir defa şaşırtabilmişlerdir. Süvari birliklerinde görülen eksikliklerini, öncelikle atlarının serkeşliğini ortadan kaldırmak için başlık kullanmaktan vazgeçmekle başladılar. Sonra da süvari ordusuna hafif piyade birlikleri ilave ederek başarıya ulaştılar. İspanyol kılıcı Romalılara malum olunca kendilerinkini bıraktılar.

Gemi kılavuzluğu sanatını da Polivius¹¹ tarafından ayrıntıları açıklanan bir makineyi icat ederek kolaylıkla elde ettiler. Josephus'un¹² dediği gibi, Romalılar için savaş bir düşünme evresi, barış ise eğitim ve hazırlık zamanıydı. Dünyada değişik milletler kendi yararlarına olarak ne kullanmışlarsa öncelikle onları Romalılar kullanmışlardır. Mesela Numidya'dan at, Girit'ten Tirandâz*, Balear adalarından okçu ve Rodos'tan gemi inşa etmek için yapılması gereken her şeyi yapmışlardır. Sonuç olarak, Romalılar kadar tedbir ve ihtiyatla savaşa hazırlanmış ve çatışmaya o derece cesaretle atılmış başka bir millet yoktur.

¹¹ Kadim Yunanistan'ın en meşhur tarihçilerindendir. (A.S.)

¹² Musevi tarihçilerinden ve askeri liderlerindendir. Kudüs Şerif Titus tarafından alınca Roma'ya gelmiş ve soylular sınıfına dâhil olmuştur. Musevilerin Tarihine ilişkin ve başkaca eserleri de vardır. (A.S.)

* Tirandâz: Sadak (ok kabı) yapan kişi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Romalılar Nasıl Yükseldi?

Günümüzde Avrupa milletleri hemen hemen aynı savaş tekniklerine, aynı askeri disipline, aynı silahlara ve sanayiye sahip olduklarından Romalıların hayranlık uyandıran durumları akla pek uygun görünmüyor. Zaten bugün kuvvetler arasında o kadar büyük bir dengesizlik var ki sırf kendi kuvvetine dayanarak ortaya çıkmak, küçük bir hükümet için imkânsızdır. Bu, araştırılması gereken bir konudur. Aksi takdirde, bütününe nüfuz etmeksizin bir çok olayın tanığı oluruz ve bu olaylar arasındaki farkı layıkıyla anlayamadığımızdan ilk çağ tarihini incelerken kişilerin bizden başka bir yaratılışta olduğu düşüncesine kapılırız. Genel bir tecrübe sonucu olarak Avrupa'da sabit olmuştur ki, bir milyon tebası olan bir hükümdar kendi kendini zarara uğratmadan on binden fazla asker besleyemez. Bundan dolayı ancak büyük milletler güçlü ordulara sahip olabilirler.

Eski toplumlarda ise durum böyle değildi. Çünkü ahali dikkate alınarak bugün askerin yüzde bir olan oranı eski dönemlerde kolaylıkla sekizde bir noktasına varabilirdi. Eski toplumların kurucuları, toprakları eşit bir paylaşıma tâbi tutmuşlardı. Yalnız bu çözüm güçlü bir milleti yani pek muntazam bir durumu ortaya çıkarmaya kifayet ederdi. Herkes vatanını savunmada eşit bir konumda oldu-

ğundan ve büyük menfaat elde ettiğinden bu usul mükemmel bir ordunun var olması sonucunu doğuruyordu.

Kanunlar ısrarlı bir şekilde uygulanmadığında işler bugünkü duruma gelirdi. Toplum fertlerinden bazılarının hasta olması, diğerlerinin israf ve zevke dalması toprakların sınırlı ellere ulaşması sonucunu doğurur ve sanayi öncelikle zengin ve fakirlerin karşılıklı ihtiyaçları için ülkeye girerdi. Bu durum şehirlerin ve askerlerin sayısını oldukça uzatırdı. Eskiden askerin iaşesine ayrılmış olan arazi gelirleri yeni sahipleri tarafından çıkarlarına alet olan köleler ve meslek sahipleri için sarf edilirdi. Böyle olmasaydı düzensizliğe alışmak zorunda kalan hükümet yıkılır giderdi.

Devletin düzeni bozulmadan önce, gelirler ilk olarak hazine, asker ve çiftçiler arasında paylaştırılırdı. Cumhuriyetin idaresi bozuldukça, bu gelirler öncelikle zenginlerin eline ve sonra bunlardan kölelere, meslek erbabına intikal eder, askere ise vergilerin bir kısmı ayrılırdı. Bu tür kişiler ise savaşmaya uygun değildi. Bunlar zaten korkak ve şehirlerin debdebesi ve hatta kendi mesleklerinin etkisiyle bozulmuşlardı. Ayrıca bu kişiler vatansever olmadığı gibi mesleklerinden her yerde istifade ede geldiklerinden koruyacak veya kaybedecek çok fazla şeyleri yoktu. Kralların düşüşünden bir süre önce Roma'da Falirus'lu Dimitrius tarafından Atina'nın dört yüz otuz bin nüfusu olduğu anlaşılmıştır. Fakat bu nüfus sayımının yapıldığı dönem Roma'nın her bakımdan güçlü olduğu Atina'nın ise büsbütün bozulduğu bir zamana rastlar. Erişkinlerin genel nüfusa oranı Roma'da dörtte bir iken Atina'da bu oran yirmide birden daha azdı. Demek oluyor ki değişik zamanlarda Roma'nın kuvveti Atina'ninkiyle karşılaştırılırsa dört kat daha büyük olduğu anlaşılır.

Isparta halkı Citoyens Lycugue zamanında dokuz bin iken, ancak yüzü toprak sahibi olmak üzere bunların yedi yüze indiğini ve diğerlerinin de cesaret ve yiğitlikten mahrum bir şekilde normal

halktan ibaret kaldığını nazar-ı dikkate alan Kral Agis ve Cleomenes bu hususta kanunlar yapmaya teşebbüs etmişler böylece Lakdamonya'nın önceki iktidarına ulaşarak eskisi gibi bütün Yunanlılara korku salmaya başlamasını sağlamışlardır.

Roma'ya başlangıçta içinde bulunduğu düşük mevkiden kurtulma iktidarını veren amil arazinin eşit bir şekilde dağıtılmasıydı. Bu hakikat, Roma gücünü kaybedip bozulduğu vakit tam anlamıyla ortaya çıkmıştır.

Latinler taahhüt ettikleri askeri yardımı yapmaktan vazgeçtikleri zaman, Roma henüz küçük bir cumhuriyet iken bile derhal şehir içinde on alay asker çıkarılabiliyordu. Tite-Live¹³ "Dünyayı şimdi kendine dar gören Roma, kale kapılarına ansızın bir düşman saldırıverse ancak bu kadar yapabilir. Bu durum ispat ediyor ki biz asla büyümedik ve bizi kemiren servet ve debdebeyi artırmaktan başka bir şey yapmadık" demektedir.

Tiberius Gracchus soylulara hitaben diyor ki: "Bir piyade mi, yoksa daimi bir esir mi, bir asker mi, yahut muharebeye faydası olmayan bir adam mı üstündür? Diğer şehir ahalisinden birkaç dönüm fazla araziye sahip olmak için dünyayı fethetmek ümidinden feragat etmek mi yahut bize vermekten sakındığınız bu arazilerin düşmanlar tarafından gasp edildiğini görme tehlikesine düşmek mi istiyorsunuz?"

¹³ Latin tarihçilerindendir, M.Ö 59 yılında Paduva şehrinde doğmuştur. Pek büyük bir Roma Tarihi yazmıştır. Roma İmparatorlarından Augustus Gladijus'u eğitmek görevini bu zata tevdi etmiştir.(A.S.)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Galyalılar - Pirus - Kartaca ile Roma Arasında Mukayese -Annibal Muharebesi-

Romalılar Galyalılarla birçok kez savaşmışlardır. Şan ve şöhret sevgisi, ölümü küçümseme, zafer elde etmede kararlılık her iki millette eşit olarak bulunuyorsa da silahları farklıydı. Galyalıların kalkanları küçük, kılıçları da çok heybetliydi. Bu sebeptendir ki Galyalılar da, son asırlarda İspanyollar tarafından Meksikalılara yapılan muamelenin hemen aynısına maruz kalmışlardır. Burada asıl hayret edilecek husus şudur: Her yer ve zamanda Romalıların karşısına çıkan bu milletler uğradıkları felaketlerin sebeplerini araştırıp gidereceklerine birbirlerinin yok olmalarına seyirci kalmışlardır.

Pyrus, kendisine karşı koyup üstün gelmesinden yararlanacak gücü elinde bulundurdıkları bir sırada Romalılarla savaşa girdi. Romalıları siper arkasında saklanmayı, ordunun konaklayacağı yer seçimi ve düzenini Pyrus'tan öğrendiler. Pyrus, Romalıları savaşlarda fil kullanma fikrine ulaştırdığı gibi daha büyük muharebelere de hazırlamış oldu.¹⁴

¹⁴ Romalıları için Pyrus'la savaş olumlu sonuçlar doğurmuştur. Çünkü bu kadar deneyimli bir düşmanın her hareketi, her türlü teşkilat ve askeri taktikleri Romalıları için iyi bir ders oldu. (A.S.)

Pyrüs'un büyüklüğü ve meziyetleri kendine özgüydü. Plutarkhos¹⁵ un belirttiğine göre Pyrus'un Makedonyalılarla savaşmasına sebep, sekiz bin piyade neferiyle beş yüz atın bakımını yapamamaktı. Kendinden sonra anılmaya değer önemi olmayan bir hükümetin başkanı sıfatıyla Pyrus, ancak sürekli saldırılar sayesinde hayatiyetini koruyabilen bir «maceraperestti. Müttefiki olan Taranta halkı ise kendilerinden geldikleri Lakdemanyalıların kurum ve düzenlerini bıraktıklarından bozulmuştu.

Samnium ahalisi Romalılar tarafından büsbütün bozguna, uğratılmış olmasaydı Pyrus bunlarla büyük işler yapabilecekti. Kartaca Roma'dan daha önce zenginlik ve ihtişama ulaştığından doğal olarak da ondan önce bozulmuştu. Bunun içindir ki kamusal hizmetler Roma'da ancak liyakat sayesinde elde edilir. Karşılığı ise yalnız şeref ve zorluklara tahammül göstermek iken Kartaca'da makamlar alınır satılır ve hizmetler ancak para karşılığında görülürdü.

Bir hükümdarın istibdatı devletini nasıl çöküşe sürüklerse devlet işleri ve kamu yararı için gösterilecek lakaytlık ve kolaycılık halk için o kadar acı sonuçlar doğurabilir. Özgür bir devletin menfaati, gelirlerinin iyi bir şekilde idaresinde ve torpil ile işbasına geçenlerin olmamasındadır. Ancak gelirler iyi idare edilmez ve hükümdar yakınlarından, hükümet işlerine karışmış olanlar servet kazanmak için çalışırlarsa her şey bitti demektir. O zaman millet fertlerinin en büyüğü olması itibariyle yürürlükteki kanunlarla daha bağlantılı olan hükümdardan yasaların uygulanması konusunda tavizler istenir ve kopartılır.

¹⁵ Plutarkhos (M.S. 46-119) Eserleriyle 16.yüzyıldan 19. yüzyıla değin Avrupa'da deneme ve yaşam öyküsü türleriyle tarifi yazıcılığının gelişimini büyük ölçüde etkileyen Yunanlı yazar: (R.B.)

Bir takım eski uygulamalar, bolluk zamanının sürekli olmaması Roma'da servetin eşit şekilde dağılımını sağlamıştı. Hâlbuki Kartaca'da halktan krallar derecesinde servet sahibi olanlar vardı.

Kartaca'da mevcut iki gruptan birisi daima barışı, diğeri savaşı istediğinden ne barıştan gereğince faydalanabiliyorlar nede savaşı istenildiği ölçüde başarıyla sonuçlandırabiliyorlardı.

Savaş Roma'da bütün çıkarların birleşmesine sebep olurken Kartaca'da ise daha büyük ayrılıkların doğmasına yol açıyordu.

Bir hükümdar tarafından yönetilen devlette sosyal gruplar arasındaki anlaşmazlıklar kolaylıkla giderilebilir; çünkü hükümdarın elinde birbirlerine düşman grupları yola getirecek sert önlemler mevcuttur. Hâlbuki cumhuriyette anlaşmazlıklar daha da uzar. Zira hastalık çoğunlukla onu tedavi ve yok edebilecek olan kuvvete saldırır.

Kanunlarla yönetilen Roma'da Senatonun idareyi eline almasına halk tahammül ederdi. Kötü bir şekilde yönetilen Kartaca'da ise ahali her işi kendi görmek istiyordu. Kartaca'nın gücü ve zenginliğiyle, yoksulluk içinde bulunan Roma'ya karşı savaş açması esasen şöyle bir sakınca oluşturur: Gümüş ve altın tükenir fakat fazilet, azim ve kararlılık yok olmaz.

Romalıların hırsı, gururlarından Kartacalılarınki ise hastalıklarından ileri gelirdi. Zira Romalıların amacı hâkim olmak, diğerlerininki ise kazanmaktı. Kartacalıları daima kâr ve zararı hesap ettiklerinden her zaman istemeyerek muharebe ederlerdi.

Mağlubiyetle sonuçlanan seferler, nüfus azlığı, ticaretin zayıflaması, hazineye para kalmaması, egemen oldukları milletlerin isyanı gibi sebeplerle Kartacalıları en ağır barış şartlarını kabul ettirirdi. Hâlbuki Roma ahalisini yönlendiren duygu asla servet ve felaket gibi unsurlar olmadığından ancak şan ve şeref onlara son kararı verdirebilirdi. Hakim bir duruma geçmeden şerefin gerçekleş-

meyeceği düşüncesinden hareket ettiklerinden Roma ahalisinin aleyhlerine olacak bir antlaşmayı kabul etmeleri mümkün değildi.

Roma ve Lakdemonya'da olduğu gibi kanun hükümlerine korku veya akıl ve mantık düşüncesiyle değil gönül bağıyla riayet edilen bir cumhuriyet kadar güçlü bir hükümet yoktur. Çünkü devlet, bu şekilde hükümetin icraatlarına ve akli çözümlemelerine bir de sosyal grupların elde edebilecekleri bütün insiyatifleri ekleyerek bütün bunları kendi inhisarına almış olur.

Kartacalılar¹⁶ yabancı. Romalılar ise kendi askerlerini istihdam ederlerdi. Romalılara göre mağluplar gelecek zaferler için birer aletten başka bir şey olmadıklarından, egemenlikleri altına aldıkları bütün kavimleri askerleştirmişlerdir. Kendisine üstün gelmek için çalışılan kavimlerden en çok zorluk çıkaranları beğenmişlerdi. Bunun sonucu olarak ancak yirmi dört kez tekrarlanan galibiyet üzerine egemenlik altına alınan Samnium halkının Roma'ya büyük destek verdiklerini ikinci Pon Muharebesinden bir müddet önce Papa'nın ve Napoli Cumhuriyetleri kadar araziye sahip olmadıkları halde yedi yüz bin piyade ve yetmiş süvari hazırlayarak Galyalıları hücum ettiklerini görüyoruz.

İkinci Pon Muharebesinin en şiddetli zamanında Romalılardan savaşa iştirak eden asker sayısı yirmi iki ila yirmi dört hassa alayından eksik değildi. Bununla birlikte Titus Livius'a göre o zaman yapılmış nüfus sayımı sonucunda erişkinlerin sayısı yaklaşık olarak yüz otuz yedi bin kadardı.

Kartacalılar kuvvetlerini daha çok taarruza Romalılar ise savunmaya ayırırdı. Biraz önce açıklandığı üzere Romalılar memleketlerine taarruz eden Annibal ve Galyalıları karşı şaşılacak sayıda asker silahlandırdıkları halde, en büyük iki hükümdara kendi aske-

¹⁶ Kartacalılar: asıl uğraşları ticaret olduğu için savaşa yabancıları sevk ederlerdi. Asıl ahalî ise ticaretle iştigal ederdi. (A.S.)

rinden ancak iki alay sevk etmişlerdir. İşte bu Roma'nın gücünü tükenmez bir noktaya getirmiştir. Kartacalılar kendi ülkelerinde Romalılar kadar sağlam bir birlik oluşturmamışlardır. Roma kale surları gibi otuz sömürge ile kuşatılmıştı.

Kana¹⁷ Savaşından önce hiçbir müttefiki Roma'yla münasebeti kesmemişti. Bu da gösteriyor ki Samnium halkıyla İtalya'nın diğer kavimleri Romanın yönetimi altında bulunmaya alışmışlardı.

Afrika'daki şehirlerin çoğu pek az korunduğundan onları fetretmek üzere ortaya kim çıkarsa ona teslim oluyorlardı. Bundan dolayı Agathocle, Regulus, Cipiun gibi, her kim oralara gittiyse Kartaca'yı hemen başlangıçta tahrip etmiştir.

İlk defa olarak Cipiun tarafından Kartacalıların başına getirilen felaketin sebebini kötü idareye bağlanmaktan başka bir çare yoktur. Bu muharebede Kartaca'nın şehirleri yoksulluktan kırılıp askerleri de aç iken Romalılar bolluk içindeydi.

Kartaca'da mağlup olan askerler daha ziyade hayâsızlığı ele alarak kendilerinin sebep olduğu felaketlerden dolayı komutanlarını çarmıha germek suretiyle cezalandırılırdı. Roma'da ise Konsül, asker kaçaklarının yerini doldurup kalan askerleri tekrar düşman üzerine sevk ederdi.

Kartacalıların yönetim tarzı pek sertti. İspanya milletleri bu idareden o derece sıkıntıya düşmüşlerdi ki memleketlerini istilaya geldikleri vakit, Romalılara kurtarıcı gözüyle baktılar.

Kartacalıların felaket ve perişanlıklarına yol açan bir savaşla başa çıkabilmek için yaptıkları masraflar çok fazla ve o derece bazarıdan uzaktı.

İskenderiye'nin inşası Kartaca'nın ticaretini çok olumsuz etkiledi. İlk zamanlarda bir takım yanlış düşünce ve uygulamalar ya-

¹⁷ Apolya eyaletine bağlı M.Ö.216 senesinde Romalılarla Kartacalılar arasında gerçekleşen müthiş savaş münasebetiyle ünlenmiş küçük bir şehirdir. (A.S.)

bancıları Mısır'dan uzaklaştırıyordu. İranlılar bu kıtayı fethettikten sonra yeni tebayı güçsüzleştirmekten başka bir şey düşünmediler. Fakat Yunan krallarının yönetiminde Mısır hemen hemen bütün dünyanın ticaret merkezi olmuş. Kartaca ticareti ise çok büyük düşüşler göstermeye başlamıştı.

Ticaret esası üzerine kurulan devletler topraklarında uzun süre yaşayabilirlerse de büyüklüklerinin devamı pek kısa sürer.

Bunlar dikkat çekecek davranışlardan ve güç gösterilerinden uzak durduklarından kimse farkına varmaksızın yavaş yavaş yükselirler. Fakat işin artık görülmeyecek bir tarafı kalmadığı zaman herkes adeta o milleti diğerlerinin gafletinden yararlanarak ulaştığı nimetten mahrum bırakmaya çalışırlar.

Kartaca süvari ordusu iki sebepten Romalıları üstündü: Birisi Numidyalı ve İspanyol atları İtalya'ninkilerden daha iyiydi. İkincisi ise Roma süvarileri kötü bir şekilde donatılmıştı. Zira Polivius'un söylediklerinden çıkarıldığı üzere Romalılar ancak Yunanlılar ile giriştikleri savaşlarda kullandıkları teçhizat ve silahlar konusunda bir değişiklik yaptılar.

Birinci Pon savaşında Kartacalılar süvarilerine harp ettirmek için ovaları tercih eder etmez Rakulus mağlup oldu. Annibal ise en esaslı zaferini Numidya süvarisine borçludur. Cipiun İspanya'yı fethedip Massinissa ile ittifak kurmakla Kartacalıların bu üstünlüklerine son vermiştir.

Roma savaşını kazanan ve seferi sonuca ulaştıran Numidya süvari birlikleri olmuştur. Kartacalılar, denizde Romalılardan daha deneyimli ve manevra kabiliyeti daha üstündü. Fakat buna göre bu üstünlük o zaman bugün olduğu kadar büyük bir öneme haiz değildi.

Önceki milletler, pusulaya sahip olmadıklarından ancak kıyılarda savaş icra edebilirlerdi. Onun içindir ki küçük, altı düz ve kü-

rekle hareket eden deniz araçları kullanırlardı. Onlar için bütün koylar birer limandı. Gemi kılavuzlarının yapabilecekleri sınırlı manevraları ise pek bir şey ifade etmiyordu. Bu sebepten Aristetalis, bir gemici sınıfına lüzum olmadığını ve bu vazife için çiftçilerin yeterli olduğunu söylerdi.

Denizcilik mesleği o derece zayıftı ki bugün ancak yüz kürekle görülen iş o zaman bir kürekle bile yapılamazdı.

Büyük gemilerin kullanılması mahzurluydu. Çünkü bunlar zor hizmetlere mahkûm olanlar tarafından güçlükle yürütüldüğünden gereken manevraları yapamazlardı. Antonius ve Actium da bunun acı bir tecrübesini yaşamışlardı.

Gemileri kımıldamadığı halde onlardan hafif olan Augustus' ınkiler her taraftan üzerlerine hamle yapıyordu. Eski gemilerin hepsi kürekle yürüdüğünden, bunlardan hafif olanlar daha büyüklerin küreklerini kırabilirdi. Bu hale gelen gemiler günümüzde direkleri olmayan gemiler gibi hareketsiz birer cisimden başka bir şey değildi. Pusulanın icadından beri usul değişti, kürekler terk edildi, kıyılar bırakıldı ve büyük gemiler inşa edildi. Gemilerin fonksiyonları çoğaldı.

Barutun icadı daha önce akla gelmeyen bir keyfiyet ortaya çıkardı ki o da, deniz askerlerinin kuvvetinin her zamandan daha ziyade beceri ve bilgiye ihtiyaç duymasıdır. Çünkü topun şiddetine karşı durmak ve büyük bir ateşe hedef olmamak için büyük gemilere ihtiyaç duyuldu. Fakat geminin büyüklüğüyle, hüner ve marifeti arasında bir nispet aramak mecburiyeti doğdu.

Eski zamanın küçük gemileri birdenbire çarpışır, her iki taraf askeri dövüşürdü. Bir filoya bir piyade ordusu bindirilirdi. Rakulus ile beraberindekilerin kazandıkları deniz savaşında yüz elli bin Kartacalıya karşı yüz otuz bin Romalının dövüştüğü görülmüştür. O zaman askerin önemi büyük yetenek ve bilgi sahiplerinin ehemmi-

yeti ise azdı. Halbuki şimdi askerin ehemmiyeti hiç veya pek az, bilgi ve hüner sahibi kişilerin kıymeti ise çoktur. Konsül Duellus' un muzafferiyeti bu fark ve eşitsizliği çok iyi göstermiştir.

Romalıların gemicilikle ilgili bilgisi hiç yoktu. Kartacalı bir kadirga Roma sahillerinde batmıştı. Romalılar bunu örnek alarak gemiler yaptılar. Üç ay içinde gemici yetiştirildi, donatıldı ve donanma inşa edilip denize indirildi. Bu donanma Kartacalıların deniz kuvvetleriyle çarpışıp onları yendi.

Deniz hâkimiyeti olan bir devletin deniz kuvvetlerine karşı durabilecek bir donanmayı hazırlamak bugün bir hükümdarın bütün hayatını alabilir. Para ile başa çıkılamayan yegâne şey bu olsa gerektir. Zamanımızda büyük bir hükümdar bunda başarılı olmuşsa bu diğerlerince örnek alınmaktan ziyade şaşkınlıkla takdir edilebilir.

İkinci Pon Savaşı o kadar meşhurdur ki herkes onu bilir. Anniba'in karşısına çıkan bunca engel bu olağanüstü niteliklere sahip kişi tarafından nasıl ortadan kaldırıldığı iyice incelenirse eski çağların bize gösterdiği görüntülerden en parlak ortaya çıkar.

Roma azim ve dayanıklılıkta bir harikadır. Tezin. Terebiye, Terazimen hezimetlerinden daha müthiş olan Kana felaketinden sonra hemen bütün İtalya kavimleri kendisini terk etmiş olduğu halde Roma asla barış talebinde bulunmadı. Bunun sebebi ise senatonun en eski ve en esaslı ilkelerinden vazgeçmemesidir.

İtalya'da bulundukça Pyrus ile hiç bir antlaşmaya rıza göstermeyen senato, aynı tavrı Annibal karşısında da göstermiştir. Halikarnaslı Denisius'un bir eserinde Coriolan barış görüşmeleri esnasında senatonun kadim ilkelerini çiğneyemeyeceğini ve topraklarında düşman bulundukça antlaşma imzalamayacağını ancak Volkisyalılar geri çekilirlerse adalete uygun hiçbir şeyin eksik edilmeceğini açıkladıklarını belirtir.

Roma, kanun ve kurumlarının şiddet ve gücü sayesinde başarıya ulaşmıştır. Kana savaşından sonra kadınlara, ağlamaya bile izin verilmemiştir. Senato esir alınanlar için fidye vermeyi kabul etmeyerek, Annibal İtalya'dan çıkarılıncaya kadar askerleri terfisz ve mükafatsız bir şekilde Sicilya'ya doğru yollamıştır.

Diğer taraftan Konsül Terentiu Varron, alçakça Venouse'ye kadar firar etmişti. Alt sınıf bir aileden gelen bu şahıs sırf soylular sınıfını aşağılamak ve nüfuslarını kırmak amacıyla bu makama getirilmiştir. Fakat Senato bu masum zaferden istifadeye yanaşmamış bu vesile ile halkın güvenini kazanmanın gereğine inanması ve Varron'un önüne giderek Cumhuriyet'ten ümit kesmediğinden dolayı ona teşekkür etmiştir.

Herkesin diline doladığı bazı şeyler var ki onları tekrar ele almak gerekir. Kana Savaşı'ndan sonra Annibal'ın Roma'yı kuşatmaktan vazgeçmekle büyük bir hataya düştüğü sanılır. Gerçekten başlangıçta Roma'da korku ve dehşet had safhaya varmıştı. Fakat cengaver bir milletin çoğunlukla cesarete dönüşen şaşkınlık ve korkusu ile zaafıtan başka bir şey hissetmeyen adi ve zillet içinde bulunan milletin korkusu bir değıldir. Annibal'in bu saldırısının başarılı olamayacağıının delili, Romalıların o kargaşalıkta dahi her tarafta yardım ulaştırabilecek bir durumda bulunmalarıdır.

Orada rehavete kapılan ordusunu Kapua'ya sevk etmekle de Annibal'ın büyük bir hata yaptığı ileri sürülmektedir. Ama bunun gerçek nedeni yeterince araştırılmıyor.

Acaba bu kadar üstünlük ve zaferlerle büyük servet elde etmiş olan bu ordu için her yer Kapua olmayacak mıydı? Sadece kendi halkına kumanda eden İskender buna benzer bir durumda, askeri ücret karşılığında toplattırılmış kişilerden oluşmuş Annibal'ın elinden gelemeyeceğı bir tedbir uygulamıştır.

İskender ihmali ve kusuru bulunan askerleri ateşe attırarak bütün mal ve servetiyle birlikte zenginleri yaktırmıştır. Hindistan'ın fethinden sonra Kuli Han'ın askerlerine yalnız yüz rupiye miktarında bir para bıraktığı anlatılır.

Bu savaşın kaderini değiştirmeye sebep teşkil eden amiller doğrudan doğruya Annibal'ın fetihleridir. Annibal İtalya'ya Kartaca ileri gelenleri tarafından gönderilmemişti. Bir grubun rekabeti ve çekemezliği, diğerinin tam güveninin sonucu olarak Annib'a pek ehemmiyetsiz oranda yardım ediliyordu. Ordusuyla beraber olduğu sürece bu komutan Romalıları galip geldi. Fakat şehirlere asker yerleştirmek, müttefiklerini savunmak, savunulan yerleri kuşatmak veya onların kuşatılmaları lüzumu hissedilince mevcut kuvvetleri azalmaya başladı ve askerlerinin bir kısmını böyle dağıtarak kaybetti. Bütün birlikler fetihlere hasredilince ülkelerin fethi kolay ise de fethedilen yerlerin korunması ve savunması ancak kuvvetin bir kısmıyla gerçekleştirildiğinden fetihleri payidar kılmak güçtür.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Kartacalıların Düşüşünden Sonra Yunanistan, Makedonya, Suriye ve Mısır'ın Durumu

Annibal zannederim ki pek az güzel kelime kullanırdı. Hatta Fabius ve özellikle Marselus aleyhinde bile gayet nadir olarak iyi şeyler söylerdi. Eski çağın bu heybetli insanları hakkında Titus Livius tarafından abartılı bir şekilde söylenen methiyeleri görmekten dolayı üzgünüm. Onları fazla övmeyerek davranışlarını pek güzel tasvir eden Homeros gibi hareket etseydi daha iyi olurdu. Ayrıca Annibal'a isnat edilen nutukların daha mantıklı olması gerekirdi. Hele ileri sürüldüğü gibi, kardeşinin mağlubiyetini öğrendiği zaman Kartacanın çökeceğini tahmin ettiği hakkında Annib'a yakıştırılan görüşler doğru ise, boyunduruğu altına aldığı milletleri ve muharebeden sonra pek büyük mükâfatlar bekleyen bir orduyu ümitsizliğe ve zaafa düşürecek bundan daha etkili bir neden tasavvır edemem. Kartacalıların İspanya da, Sicilya ve Sardunya'da savaşan askerleri sürekli yenilgiye uğradığından Annibal gittikçe kuvvet kazanan düşmanlarına karşı savunmacı bir vaziyet almak zorunda kaldı. Bu durum Romalılara Afrika'da savaşma fikrini verdi ve Cipiun oraya gönderildi. Bu bölgelerde Cipiun'un kazandığı başarılar Kartacalıları, Annibal'ı İtalya'dan çağırmaya zorlamıştır. Tekrar tekrar Romalılar mağlup ettiği Boyr'u onlara terk ederken bırakmıştır. Annibal vatanını kurtarmak için büyük bir kumandanın

yapmaya muktedir olacağı her şeyi yapmıştır. Ci- pion'u barışa yanaştıramayınca büyük bir savaşa girişti. Ancak kader adeta Annibal'ın aklı selimini tecrübe ve maharetini yok etme ve onu mahcup etmekten zevk alıyordu. Kartaca bir düşman değil bir sahip ve ege- men tarafından barışa zorlandı.

Romalılar Kartacalılara elli senede yüz bin Talent¹⁸ ve rehine- ler vermek, donanmasını ve filleri teslim etmek, Roma'nın onayı- nı almadan hiçbir ülkeye savaş açmamak sorumluluklarını Karta- ca'ya yüklemiştir. Ayrıca durumlarının daima zelil olmasını sağla- mak için Kartaca'nın ebedi düşmanı olan Masinusya'nın nüfuz ve kuvvetini arttırmışlardır.

Roma Kartaca'nın gerilemesinden sonra artık küçük savaşlar ve büyük zaferler ile meşgul oldu. Hâlbuki durum daha önce tersiy- di. Roma büyük savaşlar açmış ve küçük zaferlere ulaşabilmişti.

O zamanlarda adeta iki ayrı dünya vardı. Birinde Roma ve Kar- tacalılar muharebe ediyor; diğeri ise İskender'in ölümünden beri devam eden kavga ve çatışmalara terk edilmişti. Batıda cereyan eden ahval ve olaylar zihinleri pek meşgul etmiyordu. Makedonya kralı Filip, Annibal ile antlaşma imzalamış ise de bunun bir yararı görülmemiş ve Kartacalılara pek az yardım edebilen Filip bu ant- laşmayla yalnız Romalılara karşı hiç lüzumu yokken kötü niyet iz- har etmiştir.

İki büyük milletin pek uzun sürececek bir muharebeye giriştik- leri görülünce seyirci olarak kalınabileceğini düşünmek kötü bir si- yasettir. Çünkü galebe çalan millet öncelikle yeni savaşlara teşeb- büs eder ve askerlerden oluşan bir kavim, şehri ahaliden ibaret olan diğer milletlere karşı savaşa girişir.

¹⁸ Eski İbrani, Mısırlılar, Yunanlılar, Romalılar ve başka uygarlıklarda kullanı- lmış olan ağırlık birimi (R.B.)

Bu durum o zamanlarda tamamiyla ortaya çıkmıştır. Çünkü Romalılar, Kartacalıları egemenliklerine alır almaz başka milletlere saldırmışlar ve dünyanın değişik bölgelerinde varlık mücadelesine girişmişlerdir.

O zaman doğuda Romalıları karşı koyabilecek Yunanistan, Makedonya, Suriye ve Mısır krallıklarından ibaret olmak üzere ancak dört hükümet vardı. Romalıları işe bunlardan ilk ikisini boyundurukları altına almakla başladıklarından bu iki devletin durumlarını incelemek gerekir.

O sıralarda Yunanistan'da Aitolia, Akhaia, Boiotia çevresinde oturan nüfuslu üç büyük kavim vardı. Bu kavimler ortak genel meclisler ve idare heyetlerine sahip serbest şehir halklarının birliğini oluştuyordu. Aitolialılar savaşçı, atak, cesur, hırslı, sözünü tutmakta gevşek, denizde korsanların yaptığı gibi karada da aynı şekilde savaşan bir kavimdi. Akhaialılar savunma yapmaktan ve komşularının sürekli saldırılarından bıkmıştı. Bütün Yunanlı kavimlerin içinde en kıt düşünceli ve cahil olan Boiotialılar genel sorunlara olabildiğince az karışmışlardır. Onları yönlendiren tek etken iyi ve kötü hakkında sürekli düşünceleri olduğundan akıl ve izanları yeterli değildi ki onları harekete geçirmek hatipler için kolay olsun. Şaşılacak husus cumhuriyetlerinin bu kötü yönetim altında dahi payidar olabilmesidir. Lakdemonya güç ve iktidarı, Likurgus tarafında ortaya konan kanunlar ve düzenlemelerin telkin ettiği savaşçı anlayışı muhafaza etmiştir. Teselyalılar Makedonyalıların bir çeşit egemenlikleri altında bulunurlar, İlyria kralları zaten Romalıları tarafından zaafa uğratılmış, Akarnaialılar Atamanlar¹⁹, Makedonya ve Aitolialılar tarafından sıra ile gönderilen askeri birlikler tarafından yağmalanırdı. Kendi kuvvetleri ve müttefikleri

¹⁹ Eski Ekin bölgesinin doğusunda yaşayan bir kavmin adıdır. (A.S.)

olmayan Atinalılar yalnız hükümdarlara karşı gösterdikleri riya-
karlıklar ile biliniyorlardı.

Demosthenes²⁰ in iyi bir hatip olarak çıktığı kürsüye ancak kö-
tü kararları teklif için çıkılırdı. Yunanistan haddi zatında durumu,
gücü, şehirlerinin çokluğu, askeriyesinin miktarı, ahlakı ve kanun-
ları itibarıyla korku salıyordu. Yunanistan sur harbini ve savaş tek-
niklerini iyi bilirdi. Eğer birliklerini koruyabilselerdi yenilmez ola-
caklardı.

Yunanistan Philippos, İskender ve Antipatros tarafından sal-
dırılsa da istila görmedi. Ümit ve iddialarından vazgeçmeye bir tür-
lü karar veremeyen Makedonya kralları ise Yunanistan'ı egemen-
likleri altına almaktaki ısrar ve inatlarını sürdürüyorlardı.

Makedonya açılıp geçilmesi mümkün olmayan bir takım dağ-
larla kuşatılmış durumdaydı. Halkı savaşılmaya kabiliyetli, cesur,
itaatkâr, becerikli ve yorulmaz bir yaratılışa sahipti. Bu halk bahse-
dilen bu meziyetleri herhalde coğrafyalarının etkisiyle kazanmış
olmalıydılar. Çünkü bugün bile Osmanlı İmparatorluğunun en seç-
kin askerleri o bölge halkından oluşturuluyor.

Yunanistan devamlı denge siyaseti sayesinde varlığını koruya-
biliyordu. Lakdemonya (Sparta şehir devleti)lılar her zaman Aitolı-
ahların, Makedonyalılar ise Akhaialıların müttefiki idiler. Fakat Ro-
malıların gelmesi ile bütün denge bozuldu.

Makendonya kralları çok fazla sayıda asker beslemediklerin-
den en küçük bir başarısızlığın sonuçları hemen hissedilirdi. Esa-
sen bunların amaçları meçhul olduğu ve her türlü hareket ve giri-
şimlerine karşı dikkatli olduğundan ülkelerini genişletmeye
muvaffak olamazlardı. Müttefikleri için giriştikleri savaşlardan el-
de ettikleri başarılar ise bizzat o müttefikleri tarafından telafisi ge-

²⁰ Demosthenes (id.İ.ö 384. Atina-Ö.322 Argolis) Atinalı devlet adamı. Eski Yunan
hatiplerinin en büyüklerinden biri kabul edilir. (R.B.)

reken bir felaket olarak telakki edilirdi. Fakat Makedonya kralları genellikle becerikli kişilerdi. Devletleri, başlangıçta belirlenen bir plan çerçevesinde süre giden devletlerden değildi. Devamlı ortaya çıkan tehditler ve tehlikelerden dolayı dikkatli oldukları gibi Yunanlıların iç çatışmalarından faydalanarak şehirlerin eşrafını elde etmek, kavimlerin gözlerini kamaştırmak, menfaatleri ya birleştirmek veyahut parçalamak kendileri için zorunluydu. Sonuç olarak her an bu krallar şahsiyetlerini feda etmek mec- buriyetindeydiler.

İktidarının ilk zamanlarında itidaliyle Yunanlıların güvenini ve sevgisini kazanan Philippos birden bire tavrını değiştirerek siyaset gereği en adil olması icap eden bir dönemde zalim bir müste-bit kesildi. Uzaktan bile olsa heybetli ordulara sahip olan Roma ve Kartacalıları görüyordu. Müttefiklerinin menfaati için savaşı bitirmiş ve Aitolialılar ile barış yapmıştı.

Yabancıların orada yerleşmesine engel olmak için Philippos'un bütün Yunanistan'ı ittifak içine almayı düşünmesi doğaldı. Hâlbuki Philippos bazı ufak baskın ve yağmalamalardan dolayı Yunanistan'ın tepkisini çekti. Kendi mevcudiyeti söz konusuysen bir takım küçük çıkarlar için üç dört defa kötü harekette bulunarak bütün Yunanlıların nefretini kazandı.

En fazla tepki gösteren Aitolialılar olmuştur. Romalılar bunların nefretlerini fırsat bilerek kendileriyle ittifak kurmuş. Yunanistan'a girerek Philippos'a karşı Yunanlıları silahlandırmış ve ayaklandırmıştır. Cynocephalos²¹lar yortusunda Philippos, kısmen Aitolialıların kahramanlıklarının sonucu mağlup edildi. Bu kral o derece hezimete uğradı ki normal bir antlaşma olmaktan ziyade mevcut kuvvetlerinden tamamen vazgeçmek anlamına gelen bir

²¹ Ermiş isimli tanrıya Mısırlılar tarafından adanan maymunu andıran başı köpeğin başına benzeyen bir çeşit hayvandır. Mısırlılarca pek kutsal kabul edilir. Bu hayvan için özel bir gün vardı. (A.S.)

muahede yapmak zorunda kaldı. Bu antlaşma gereğince Philppos Yunanistan'da bulundurduğu bütün askerleri geri çekmek, gemilerini teslim ve on senede bir Talant* vermekle yükümlü kılındı.

Polivius, Romalılar ile Makedonyalıları İskender'den sonra yönetimde olan bütün hükümdarların uygulamalarını gayet makul bir şekilde karşılaştırır ve Romalı hafif alayların. Makedonyalı piyade birliklerinin olumlu ve olumsuz yönlerini inceledikten sonra Roma'nın askeri sistemini daha üstün bulur. O zamanlar ortaya çıkan olaylar incelenirse tarihçinin haklı olduğu söylenebilir.

İkinci Pon savaşında Romalıların durumunu tehlikeye sokan en önemli etken Annibal'ın başlangıçta askerlerini Roma sistemine göre düzenlemiş olmasıdır. Hâlbuki Yunanlılar ne silahlarını ne de savaş taktiklerini değiştirmediler. Romalıların Philippos'a karşı kazandıkları zafer dünyaca tanınmalarına doğru atılan adımların en büyüğü olmuştur. Romalılar Yunanistan'da emin olmak için daha önce zafer kazanmalarına yardımcı olan Aitolialıları her şekilde aşağıladılar. Ayrıca Philippos'un veya başka kralların egemenliğine girmiş her bir Yunanlı şehrin kendilerinden sonra özel kanunlarla yönetilmesini sağladılar.

Görülüyor ki bu küçük Cumhuriyetler başkalarının boyunduruğuna girmekten başka bir şeye muktedir değillerdi. Yunanlılar ahmakça bir sevince daldılar ve Romalıların kendilerini özgür ilan ettiklerinden onlar da buna inandılar.

Yunanistan'da egemenliği ellerine alacaklarını sanan Aitolialılar başlarına bir çok yöneticiler getirmekten başka bir şey yapmadıklarını görünce çok üzüldüler. Öteden beri daima aşırı çözümler bulduklarından yapmış oldukları aptalca davranışları başka delice hareketlerle düzeltmek bağlamında vaktiyle Romalıları memleket-

* Romalılarda para birimi

lerine davet ettikleri gibi bu defa da Suriye hükümdarı Antiokhos'u çağırdılar.

İskender'den önce en ziyade nüfuz sahibi olan hükümdarlar Suriye'ninkilerdir. Çünkü Daran'ın hemen Mısır sınırına kadar uzanan bütün yerler ellerindeydi. Fakat kuvvet ve iktidarlarını zayıflatan bazı durumlar ortaya çıkmıştı.

Suriye İmparatorluğunu kuran Selevkos ahir ömründe Lisi-makhos'un²² yönetimine son vermiştir. Bu keşmekeş içinde birçok eyaletin isyanının sonucu olarak Bergama, Kapadokya ve Visinya devletleri kuruldu. Fakat ihtiyatlı olan bu küçük devletler eski sahiplerinin düşüşte olmalarını kendileri için bir şans kabul ettiler.

Suriye hükümdarları Mısır'ı almaya can attıklarında bu bölgenin fethedilmesi en büyük emellerinden biri oldu. Bundan dolayı doğuya önem vermeyerek birçok eyaleti kaybettiler. Diğerlerinde ise hâkimiyetleri zayıfladı. Sonuç olarak Suriye kralları hem aşağı Asya'ya hem de yukarı Asya'ya sahiptiler. Fakat tecrübe ile sabit olmuştur ki bu durumda imparatorluk merkezi ve başlıca kuvvetler Asya'nın aşağı eyaletlerinde ise yukarı bölgeyi korumak mümkün değildir. Devletin merkezi yukarıda olsa dahi bu sefer aşağı tarafta bulunanları elde tutmamak endişesi ortaya çıkar.

İran ve Suriye İmparatorlukları hiçbir zaman bunların eyaletlerinden ancak bir kısmına sahip olan Pers imparatorluğu kadar güçlü olamamışlardır. Eğer Kikhsaru Lidya Devletini fethetmiş ve Selvekos da Babil'de kalıp kıyılarda bulunan eyaletleri Antigonos'un²³ haleflerine bıraksalardı İran devleti, Yunanlılar için Selvekor'un imparatorluğu da Romalılar için ele geçirilemeyecek bir konum-

²² İskender'in komutanlarından biridir. Makedonya'yı on sene yönetmiş M.Ö. 282 senesinde Selevkos ile yapılan bir savaşta öldürülmüştür. (A.S.)

²³ İskender'in en ünlü Komutanlarından ve onun ölümünden sonra bütün Asya'ya egemen olmuş bir Makedonya hükümdarıdır. (A.S.)

da olacaktı. İnsanların hırslarını kırmak için Yüce kuvvet tarafından hükümetlere bahşedilmiş savunma mekanizmaları vardır. Romalılar bu savunma mekanizmalarını ne zaman aşmayı denemişlerse Pers halkı tarafından mağlup ve perişan edilmişlerdir. Perslerin bu sınırları aşmaya kalktığında hemen geri dönmeye mecbur edildikleri gibi, günümüzde bu sınırdan öteye ilerlemiş olan Türkler de aynı şekilde geriye dönmek zorunda bırakılmışlardır.

Suriye ve Mısır hükümdarlarının biri fatih ve hakim diğeri de tabi ve mahkum olmak üzere iki çeşit tebaaları vardı. Kökleri ve nesillerinin hayaliyle henüz dolu olan birinci sınıf tebâları idare etmek pek güçtü. Bunlarda tahakküm zincirini kırmaya bizi sevk eden bağımsızlık düşüncesi değil ancak bize tebaası olduğumuz gücü değiştirmeye neden olan sabırsızlık vardı.

Fakat Suriye devletinin asıl zaafı İskender'in değil, Dara'nın haleflerinin yönettiği saray erkânının zaafından ileri geliyordu. Asya hükümdar saraylarını hiçbir dönemde etkisinden uzak bırakmayan debdebe, hırs ve sefahat özellikle bu sarayda hüküm sürmekteydi. Bu hastalık halk ile askere hatta Romalılara bile sirayet etti. Çünkü Antiokhos'a karşı açtıkları savaş karmaşası çöküşlerinin açık bir göstergesiydi.

Büyük işler başarmış olan Antiokhas Romalılar ile savaşa girdiği zaman Suriye devletinin durum ve vaziyeti bu merkezdeydi. Fakat Antiokhos sıradan işlerde bile akıl ve mantığa uygun hareket etmedi. Anibal İtalya'da savaşı yeniden başlatırken Philippos'u ya kendi tarafına çekmek veyahut tarafsız bırakmayı planlıyordu. Antiokhos bunlardan hiçbirine kulak asmadı ve Yunanistan'a ancak mevcut kuvvetlerinin çok az bir kısmıyla gelerek güya oraya savaşmak için değil savaş seyretmeye gelmiş gibi, sevk ve eğlenceden başka bir şeyle meşgul olmadığından hayran ve perişan bir halde Asya'ya süratle geri döndü.

Bu savaşta Philippos, akıntıya kapılmış gibi Romalılar tarafından sürüklenerek bütün kuvvetiyle onlara hizmet etmiş ve zaferlerine alet olmuştur. Aitolia bölgesinden intikam almak ve onu yağmalamak sevdası, vergisinin azaltılacağı ve ona birkaç şehir bırakılacağı sözü, Antiokhos'a beslediği haset ve başka bazı önemsiz sebepler Philippos'u böyle davranmaya itti. Bağımlılıktan kurtulmak düşüncesini, havsalasına sığdırmaya cesaret edemediğinden ancak onun etkisini hafifletmekle meşgul oldu.

Antiokhos gelişmeleri o kadar kötü yorumladı ki, Romalıların Asya'da kendisini rahat bırakacaklarını sandı. Fakat Romalılar onu orada takip ederek bir defa daha mağlubiyete uğrattıktan başka düştüğü hezimetin etkisiyle bir büyük hükümdarın yapabileceği en kötü antlaşmaya razı etti. Zamanımızda bir hükümdarın, bir kral tarafından duyulması uygun olmayan teklifleri kabul etmektense taç ve tahtının enkazı altında defnedilmeyi göze alarak yaptığı davranış gibi bir davranış görmedim. Bahsedilen kişi düştüğü felaketten daha alçak bir konuma tenezzül etmeyecek yüksek bir ruh sahibiydi ve biliyordu ki cesaret taç ve saltanatı kaybettirebilir fakat zillet asla bunları sağlamlaştıramazdı.

Krallar arasında savaşı iyi yapanlara çokça rastlanır. Fakat talihten yararlanıp onu beklemeye güç yetirenler ve bir işe girişmeden önce tereddüt ve güvensizliği doğuran anlayışa rağmen işe girdikten sonra artık hiçbir şeyden korkmamak hasletine sahip olanlar pek azdır.

Antiokhos'un zaafa düşmesiyle beraber artık büyük devletler kalmamıştı. Müstesna olarak Mısır coğrafi durumu, tarım ve ticareti, nüfusunun çokluğu, deniz ve kara kuvvetlerinin gücü sayesinde büyük bir devlet olabilecekti. Ancak yöneticilerin zulüm ve haksızlıkları, yolsuzlukları, çirkin bir noktaya varan arsızlıkları o bölgenin halkını o derece nefret ettirmişti ki iktidarlarını çoğu zaman

Romalıların himayesi ve desteği sayesinde koruyabiliyorlardı.

Mısırdaki kız ve erkek kardeşlerinin beraber tahta varis olmaları devamlı bir kural haline gelmişti. Yönetimde uyum ve

birliği sağlamak amacıyla kız kardeş erkek kardeşiyle evlendirilirdi. Siyasette bu veraset usulünden daha tehlikeli bir yöntem tasavvur etmek zordur. Çünkü aile arasında ortaya çıkan küçük kav-galar hükümette anlaşmazlıklara sebep olduğundan erkek ve kız kardeşteki hangisi daha az bu durumdan etkilenmişse, bu iki hükümdardan en evvel onu tahrik edenlere katılmaya hazır kişiler ayak takımından pek çok insan bulunan İskenderiye halkını diğerine karşı isyan etmeye çağırırdı. Ayrıca Kıbrıs ve Bin gazi devletleri çoğunlukla bu hanedana mensup olup diğer taraftan Mısır'daki hükümdarların egemenliği altındaydı. Diğer taraftan Mısır'da icrayı saltanat eden hükümdarlar varken onlara karşı iktidara talip olanlar eksik olmadığından iktidarlara daima sallantıdaydı. İçerde iyi olmadıklarından dışarıda da güç ve nüfuzdan yoksundular.

Asya'nın diğer hükümdarlarında olduğu gibi Mısır Krallarının kuvveti de Yunanlı askerlerin yardımlarına bağlıydı. Yunanlılar kendilerini gayrete getiren özgürlük düşüncesi; şan ve şeref sevdasından başka her türlü sportif faaliyetle uğraşmaktan geri durmuyorlardı. Onların bu durumuna herkes gıpta ediyordu. Böylelikle başarı, onları kullananların beceri ve kuvvetlerine bağlı olan silahlarla savaşıldığı bir zamanda, bu doğrultuda eğitim görmüş olanların -Dara'nın askerlerinde olduğu gibi- gelişigüzel toplanmış bir takım vahşi kalabalığa karşı üstün olacaklarından şüphe edilemez. Romalılar, hükümdarları böyle bir askeri milisten yoksun bırakmak için iki tedbir almışlardır.

Başlangıçta Yunanlı şehirlere yavaş, yavaş genel bir kural halini alacak bir yaptırım uyguladılar. Buna göre Romalıların onayını almaksızın krallar; ittifak kurmak, kimin leh ve aleyhinde olursa ol-

sun savaş ilan etmek veya yardım ulaştırmak yetkisine sahip değillerdi. Ayrıca krallarla yaptıkları

Antlaşmalarda Romalılar müttefik oldukları ülkelerden hükümdarların asker toplama ve yığımlarının önüne geçmiş oldular. Böylece onların kuvvetleri ancak kendi yerel askerlerinden ibaret kalmış oluyordu.

ALTINCI BÖLÜM

Bütün Kavimleri Egemenlikleri Altına Almak için Romalıların Buldukları Yöntemler

Senato çoğunlukla görevlerin ihmalinin olağan olduğu böyle şaşalı ve parlak bir dönemde çok dikkatle faaliyet göstermekte ve ordular her yeri perişan ederken mağlup olup ezilenlerin o halde kalmalarının yollarını araştırmaktaydı. Senato bütün kavimler hakkında hükme varabilecek bir mahkeme vaziyetini aldı.

Her savaşın bitiminde hak edişine göre ceza ve ödül tertip ve müttefiklere verilmek üzere mağlup tarafı topraklarının bir kısmından mahrum ediyordu. Bu suretle iki iş yapmış olurdu. Bir yandan kendilerinden korkmadığı ve ancak onlardan çok şeyler ümit ettiği kralları Roma ya bağlıyor diğer yandan hiçbir şey ümit etmediği ve fakat pek çok davranışından korkmakta haklı olduğu diğerlerini zaafa düşürüyordu. Bir düşmana savaş açmak için müttefikler öne sürülürdü. Fakat önce saldırganlar imha edildi. Daha sonra Antiokhos'a iltihak ettiklerinden dolayı savaşta ilk olarak yok edilen Aiotolia'lılar aracılığıyla Philippos, Rodosluların yardımıyla da Antiokhos yenilgiye uğratıldı. Ancak Rodoslulara parlak mükâfatlar verilmesinden pek az bir müddet sonra Perse²⁴ ile barış yapmak

²⁴ Makedonya'nın son kralı ve Beşinci Philippos'un gayri meşru çocuğudur. Büyük kardeşi Dimitrius'u öldürerek M.Ö.179 da hükümdar olmuştur. Paulus Emilius tarafından mağlup edilerek Roma'da mahpus olarak açlıktan ölmüştür. (A.S.)

istemeleri bahanesiyle ebedi bir zillete mahkûm edildiler.

Romalılar birçok düşmanla uğraşmaya mecbur oldukları zaman, düşmanlıktan vazgeçmeyi yıkılışlarını, geciktirmek olarak algılayan en zayıf düşmanlarıyla mütareke yaparlardı.

Büyük bir muharebe ile uğraşıldığı vakit, senato her türlü aşagılama ve sövmeye tahammül ederek sükûnetle başarının gelmesini bekler, ileride yarar sağlayacak bir şekilde düzeni sağlamak ve bütün milleti sorumlu tutmak için kendisine teslim edilen suçluları cezalandırmaktan çekinirdi.

Romalılar düşmanlarına, düşünülenin çok üstünde kötülük yaptıklarından aleyhlerine asla ittifaklar kurulmazdı. Çünkü kötülüklerinden emin olanlar başlarına felaket gelmesinden çekinirlerdi.

Bu sebepten dolayı başkaları tarafından Romalılar aleyhine nadiren düşmanlık ilan edilirdi. Fakat Romalılar uygun buldukları zaman ve biçimde işlerine gelenlere karşı savaş acarlardı. Başlarına bela oldukları bunca millet arasında, rahat kalmak şartıyla, her türlü zillete katlanmayacaklar pek azdı. Mutlak bir güç gibi buyruklar salmak öteden beri Romalıların geleneği olduğundan kuvvet ve iktidarlarını henüz hissetmemiş olan kavimlere gönderilen sefirlerle mutlaka kötü muamele edilir. Bu ise yeni bir savaşa kesin bir sebep ve bahane teşkil ederdi. Romalılar asla iyi niyetle antlaşma imzalamamışlar, imzalamışlarsa bile bu her tarafı sömürmekten başka bir amacı taşımadığından ortaya koydukları şartlar onları kabul eden devletlerin çöküşünün başlangıcını oluşturmuştur. Mesela askerlerini stratejik mevkilerden çekmeye, ya piyadesinin sayısını azaltmak ve sınırlamak veya süvari atlarını, filleri teslim etmeye, şayet deniz kuvvetleri bakımından güçlüyse gemilerini yakmaya, bazen de kıyılardan uzak yerlere ikamete mecbur bırakılırlardı.

Romalılar bir hükümdarın ordularını perişan ettikten sonra maliyesini de pek ağır sorumluluklar veya bir vergiyle tahrip ederlerdi. Bu tarz bir hareket ise o hükümdarın halkını sıkıntıya sokuyor, onların sevgi ve bağlılığını azaltacak yeni bir zorluk doğuruyordu.

Romalılar, bir hükümdar ile barış yaptığı zaman kardeşi veya çocuklarından birini rehine olarak alırlardı. Bu ise onun idaresine istek ve arzularınca darbeler indirmelerine bir vesile oluşturunuyordu.

Ellerinde bulunan rehine, yakınlık itibarıyla hükümdarlık makamına aday olanlardan en ilerisiyse, onunla hükümdarı tehdit ederlerdi. Şayet yakınlığı biraz daha uzaksa bunu memlekette isyan ve ihtilal ateşini idame ettirmek için bir araç olarak kullanırlardı.

Bir millet, hükümdarına karşı isyan bayrağını acınca. Romalılar onlara "Roma halkının müttefiki" unvanını vererek ödüllendirir ve saldırıdan uzak bir konumda tutarlardı.

Bu suretle, ne kadar büyük ve kuvveti olursa olsun, halkından hatta kendi hanedan üyelerinden bir an bile güvende olan hiçbir hükümdar bulunamazdı.

Gerçi "Romalıların müttefiki" unvanı süre giden bir tabiyet gibiyse de her taraftan bu unvana rağbet oluyordu. Çünkü bu unvan elde edilince diğerlerine göre daha iyi olacağı beklenen Romalıların egemenliğinden başka bir nüfuz alanına girmekten korkulmazdı. Bu sebepten sözü edilen unvanı elde etmek için gerek hükümdarlar gerekse de halkın yapamayacağı hiçbir hizmet ve zillet yoktu.

Romalıların çeşitli müttefikleri vardı. Bunlardan (Hernikyalılar ve Latinler gibi) bazıları bir takım imtiyazlar vererek, bazıları ise sömürge sıfatını kabul ederek, (Masinisa), (Omenas) ve (Atalus) gibi hükümdarlıklarını ve memleketlerinin genişlemesini Ro-

malılara borçlu olarak, bir kısmı da serbest antlaşmalarla Romalılara bağlanmışlardı.

Mısır, Visinya, Kapadokya hükümdarları ve Yunan şehirlerinin ekserisi gibi bu son gruba dahi olan müttefikler, ittifakın uzun süre devamı dolayısıyla Romalıların tebası konumuna indiler. Bundan başka Philippos ve Antiokhos gibi zorla bağlanmış ve Romalıların egemenlikleri altına girmiş daha birçok müttefikleri vardı. Çünkü Romalılar, neticede kesin bir ittifak olmadıkça hiçbir düşmanla barış yapmazlardı. Yani boyun eğdirdikleri her kavmi, diğerlerini zilete düşürmek için bir araç olarak kullanırlardı.

Romalılar bazı şehirlere serbestlik tanıyacıkları zaman ilk önce şehir içinde biri ülkenin özgürlüğü ile yasalarını savunan diğeri de Romalıların arzu ve isteklerinden başka bir kanun olmadığını ileri süren iki parti teşkil ettirirlerdi. Doğal olarak ikinci parti her vakit daha fazla güç ve nüfuza sahip 58

olduğundan bahsedilen böyle bir serbestiye tin sadece görüntüden ibaret olduğu rahatça anlaşılabilir.

Romalılar bazen bir memleketi veraset bahanesiyle istila ederlerdi. Asya'ya, Visiniya'ya, Libya'ya, Apiun, Nikomidis ve Atalus'un, Mısır'a da Kirinya hükümdarının vasiyetnameleri gereğince sahip oldular.

Romalılar, büyük hükümdarlardan daima zayıf durumda olmalarını sağlamak için, kendi ittifak dairesinde dâhil olanların bunlarla ittifak kurmalarına rıza göstermezlerdi. Romalılar esasen kuvvetli bir hükümdarın komşularından her biriyle ittifak kurmaya daima hevesli olduklarından, antlaşma metnine böyle bir şart koyarak o hükümdarı müttefikten mahrum bırakıyordu.

Bundan başka Romalılar, nüfuz sahibi bir hükümdarı mağlup ettikleri zaman, kendi müttefikleriyle (bunlar genellikle o hükümdarın komşularıydı) ortaya çıkan ihtilaflardan dolayı o hüküm-

rın bunlara karşı savaş açmayacağını ve Romalıları hakem olarak kabul ettiği şartını antlaşmaya koydururlardı ki bu suretle ileride o hükümdar askeri gücünden tecrit edilirdi.

Romalılar bütün askeri gücü kendilerine hasretmek için müt-tefiklerini bile bundan mahrum bırakıyorlardı. Şöyle ki: Aralarında küçük bir çatışma çıktığı zaman Romalılar derhal elçiler göndere-rek onları barışa zorlardı. Atalus ile Piruzias arasındaki savaş ince-lenirse bu daha iyi görülür. Genellikle vuku bulduğu gibi, kuvvetten düşmek suretiyle fetihler yapan bir hükümdarın karsısına derhal Romalılar çıkan zaferinin semeresini gasp ederlerdi. Sayısız örnek arasında Romalıların bir sözle Antiokhos'u Mısır'dan nasıl tard et-tikleri hatırlanabilir.

Avrupa kavimlerinin savaşa ne derece uygun olduğu Romalı-larca bilindiğinden, Asya hükümdarlarının Avrupa'ya geçmeleri ve hangisi olursa olsun bir kavmi egemenlikleri altına almalarının ya-sak oluşu adeta bir kanun derecesine ulaşmıştı.

Romalıların Mithradate'a karşı açtıkları harbin en önemli se-bebi yasağın hilafına olarak onun bazı barbarları egemenliği altına alması olmuştur.

İki kavim birbirleriyle çarpıştığı zaman, Romalılar hiçbirisiyle ne ittifakları ne de küçük bir ihtilafları olmasa dahi bunların çatış-malarına razı olmayarak bizim serseri şövalyeler gibi en zayıfının tarafına geçerlerdi. Halikarnaslı Dennis'in görüşüne göre yardım isteyene yardım etmek Romalıların en eski geleneklerindendi.

Romalıların bu kabil gelenekleri, tesadüfî bir takım olaylar-dan olmayıp düzenli yasalardan ibaretti. Romalılar için bunları yapmak çok kolaydı. Çünkü Romalıların güçlü devletlere karşı tat-bık ettikleri uygulamalar, ilk zamanlarda komşuları olan küçük şe-hirlere karşı kullandıkları yöntemlerin aynısı idi.

Romalılar vaktiyle Toskana ve Vuliskiya bölgelerini ele geçirmek için nasıl latin ve Hernikyalıları öne sürmüşlerse, Philippos'u ve Antiokhos'u mağlup etmek için de Omenes'i ve Masinisa'yı aynı şekilde kullanmışlardır.

Antium'un sandallarını nasıl gasp etmişlerse, Romalılar, Kartaca'nın ve Asya hükümdarlarının donanmalarını da öylece ele çirmişlerdir. Önce küçük Latin şehirleri arasındaki birliği ne şekilde bozmuşlarsa Makedonya'nın dört bölgesi arasında var olan siyasi ve mülki bağların çözülmesi için aynı yöntemleri kullanmışlardır.

Fakat Romalıların asıl büyük hareket ilkesi parçalamak siyasetiydi. Akhaia Cumhuriyeti birkaç serbest şehrin birleşmesiyle kurulmuştu. Senato, her şehrin bundan sonra ortak bir hükümete bağlı olmaksızın, kendi yasalarıyla yönetilmesi gerektiğini kesin olarak açıklamıştır.

Boiotia Cumhuriyeti de birçok şehrin birleşmesinden ibaretti. Ancak Perse'yle yapılan savaşta şehirlerin bir kısmı Perse'ye, diğerleri de Romalıların yanında savaştıkları için Romalılar şehirlerin ortak birliğin bozulmasını şart koşarak onlara güvence verdiler.

Zamanımızda saltanat süren büyük bir hükümdar²⁵ komşularından birinin tahtından mahrum edildiğine şahit olduğu zaman bu kural ve ilkeleri uygulamış olsaydı, onu müdafaa ve fakat ona sadık kalmış olan adasından dışarı ülkesinin genişlemesine mani olmak için daha büyük kuvvetler sarf etmiş ve bu suretle kendi istek ve amaçlarına muhalefet edebilecek yegane devleti parçalayarak müttefikinin²⁶ felaketinden bile birçok fayda temin etmiş olacaktı.

²⁵ Ondördüncü Lui'dir. (A.S.)

²⁶ İngiltere kralı İkinci Jack'tır. (A.S.)

Romalılar bir hükümet içinde bazı çatışmalar ortaya çıkınca, meseleyi başlangıçta ele alarak kendi aleyhlerinde yalnız haksız çıkardıkları tarafın düşmanlığını kazandıklarına kesin emin olurlardı.

Eğer saltanat iddiasını taşıyan kişiler aynı hanedana mensup iseler Romalılar bazen her ikisini de hükümdar ilan ederlerdi. Şayet bunlardan biri çocuk ise onun lehine karar vererek, hami sıfatıyla onu vesayetleri altına alırlardı. Romalılar işi o dereceye getirmişlerdi ki hükümdar ve milletler gerçek sebebini bilmedikleri halde onların hâkimiyet ve nüfuzları altına girmiş oluyorlardı. Romalıların namını işitmek, tabiyetlerine girmeye kafi bir zorunluluk oluştururdu.

Taarruz yapılacak bir düşmana karşı gönderdikleri orduya kendi askerini de ilave edecek bir müttefik bulmadan asla uzak seferlere çıkmazlardı. Esasen sefere giden ordu genelde olduğu gibi çok sayıda değilse Romalılar bir İkincisini en yakın olan eyalette harekete hazır olmak üzere, bir üçüncüsünü de Roma'da bulundurmaya son derece dikkat ederlerdi. Bu şekilde, düşmanları bütün kuvvetlerini tesadüfe bağladıkları halde, Romalılar askerlerinin ancak cüzi bir kısmını tehlikeye maruz bırakmış oluyorlardı.

Romalılar lisanlarında mevcut olan deyimlerin inceliklerini de kendi amaçları için kullanırlardı. Saldırmama sözünü şehir (ville) için değil belediye (cite) için verdiklerini ileri sürerek Kartaca şehrini tahrip ettiler. Kaderlerini Romalıların eline terk etmiş olan Aitoilahlıların nasıl aldandıkları herkesin malumudur. Romalılar "kendini düşmanın insafına bırakmak" (S'abandonner â la foi d'un ennemi) tan her türlü mal ve mülkü, halkı, toprakları, tapınakları hatta kabirleri terk ve teslim anlamına çıkarmak gerektiğini iddia ettiler.

Romalılar, bir antlaşma hükümlerini bile kendi çıkarlarına göre yorumluyordu: Rodosluları aşağılamak istediklerinde Likya bölgesini onlara bir hediye gibi değil ancak dost ve müttefik bir yer olmak üzere bıraktıklarını beyan ettiler.

Yok, olmak üzere bulunan askerini kurtarmak için Roma komutanlarından biri barış yaptığı zaman, Senato bu barışı asla onaylamaz ve bundan yararlanarak savaşı uzatırdı. Jugurtha²⁷'nin her taraftan kuşatılmış ve ancak antlaşma hükümlerine bağlı olarak çekilmesini ve bu suretle helak olmaktan kurtulmasını sağlayan Roma askeri daha sonra da hücum etmek için Jugurtha'nın üzerine gönderildi. Aynı şekilde Nomangia²⁸ halkı açlıktan helak olacak bir noktaya gelen yirmi bin Roma askeri barış yapmaya zorlandıklarında, bu kadar askerin kurtulmasına vesile olacak bu barış Roma'da reddedilmiş ve barış antlaşmasını imzalayan konsül tard edilecek halkın güvenini sarsmamaya özen gösterilmiştir.

Bazen Romalılar bir hükümdara makul şartlar teklif ederlerdi. Hükümdar o şartları yerine getirdikten sonra o kadar ağır ve çok yeni şartları ileri sürerlerdi ki o hükümdar tekrar savaşılmaya mecbur kalırdı. Jugurtha'yı, filleri, atlarını, hazinelerini, firari askerlerini teslim zorladıkları vakit, bir hükümdar için felaketin en dehşetlisi olan ve hiçbir surette barış antlaşma geleneğine uymayan bir teklifte bulundular ki o da, kendini teslim etmesiydi.

Sonuç olarak Romalılar, hükümdarları hususi kusur ve cinayetlerinden dolayı muhakeme altına aldılar. Philippos ile küçük bir antlaşmazlığı olanların şikayetlerini dinleyerek onları güvence al-

²⁷ Numidya Krallarından biri olup bilahare öldürdüğü amcaoğullarıyla beraber Miçipsa'nın ülkesini ele geçirmiştir. Daha sonra müttefiki olan Getolya kralının ihaneti sonucu Roma'ya teslim edilmiş ve M.Ö. 106 yılında Roma'da hapishanede açlıktan ölmüştür. (A.S.)

²⁸ İspanya'da Doro nehrinin civarında bulunan bir şehir olup kendi kendine küçük bir hükümet oluşturmuştu. (A.S.)

tına almak üzere temsilciler gönderdikleri gibi müttefik şehir ahalisine karşı güya vuku bulan bazı kavga ve saldırılardan dolayı kendi huzurlarında Perse'yi töhmet altında bıraktılar.

Bir komutanın şan ve şerefi, Roma ya debdebe (triomphe) ile girdiklerinde beraberinde getirilen altın ve gümüşün miktarına göre ölçüldüğünden, o komutan mağlup düşmana hiçbir şey bırakmazdı. Roma bu sayede servetini arttırıyor ve her savaş ona diğeri ni açmak gücünü veriyordu.

Dost ve müttefik olan kavimler, Romalıların iltifatlarına daha çok mazhar olabilmek veya onu muhafaza edebilmek için onlara çok değerli hediyeler vermek suretiyle servetlerini arttırıyorlardı. Hâlbuki bu düşünce ile Romalılara gönderilen paranın yarısı bile onları mağlup etmeye yeterdi.²⁹

Romalılar dünya hâkimiyetini elde edince, bütün servet ve hazinelerin de sahibi oldular. Ancak fatih sıfatıyla değil, kanun koyucu olarak birçok insafsızlık sergilediler. Kıbrıs kralı, Batlamyus'un büyük bir servet sahibi olduğu malum olunca, Romalılar, hatip (tribun³⁰)lerden birinin teklifi üzerine bir kanun düzenlediler. Buna göre hala hayatta olan birinin mirasına konarak bir müttefikin mallarının müsaderesini meşru göstermiş oldular.

Gitgide halkın hırs ve tamahı o dereceye vardı ki yöneticileri tarafından gasp edilmeyen değersiz şeylerin en adisine bile el uzatıldı. Yönetici ve eyalet valileri yaptıkları zulümlere karşılık hükümdardan çok para alıyorlardı. Hak iddia eden iki düşman taraf-

²⁹ Buna karşılık senato tarafından hükümdarlara gönderilen hediyeler fildişinden yapılmış bir sandalye veya baston gibi değeri hiç mesabesinde olan bir takım şeylerden ibaretti. (A.S.)

³⁰ Bu lakap eski Romalılarda halkın hukukunu ve menfaatini savunmayla mükellef ve her türlü saldırıdan korunmuş kişilere denir. Bunlar her sene halk tarafından seçilirdi. Daha sonra M.Ö.282 tarihinden itibaren kabile encümenlerinin tasvibi üzerine bunların seçilmesine başlandı. (A.S.)

tan her biri henüz serveti tükenmemiş rakibinin aleyhine her vakit şikâyet edeceği bir himayeye nail olabilmek için servetinin tümünü harcayabiliyordu. Çünkü kötülük yaptıkları zaman haydutlarda var olan iffet ve doğruluk bile Roma'da yoktu.

Sonuç olarak, meşru hakların veya gasp edilmiş toprakların savunması ve korunması ancak paraya bağlı olduğundan, bunu elde etmek için emirleri ve mabetleri sayarlar, halkın en zenginlerinin mallarını müsadere ederlerdi. Velhasıl dünyanın parasını elde etmek için Romalılar bin bir türlü cinayet işlerlerdi.

Fakat Roma'nın menfaatine en fazla hizmet eden şey bütün milletlerde uyandırdığı saygı duygusudur. Roma, hükümdarları başlangıçta sükûta zorlamakla onları adeta ahmak derecesine düşürmüştür. Artık onların güç ve iktidarları nazarı itibara alınmıyor, doğrudan doğruya şahıslar hücumu maruz kalıyordu. Savaşmaya cüret etmek, esarete, ölüme, galibin her türlü aşağılamasına maruz kalmak demektir. Bu nedenle debdebe, zevk ve sefa içinde hayat geçiren bazı hükümdarlar Roma halkına yan gözle bakmaya cesaret edemezlerdi. Cüretleri kaybolduğundan sabır ve zillet içinde tehdidi altında bulundukları sıkıntı ve zorlukları bir süre daha ertelenmesini beklerlerdi.

Romalıların davranış tarzlarını inceleyiniz. Bunlar Antiokhos'un yenilmesinden sonra o bölgelerdeki şehirlerden hemen hiçbir kendidinin olmadığı halde, Afrika, Asya ve Yunanistan'ın hâkim ve sahibi idiler. Sanki ülkeleri başkalarına ihsan etmek üzere fethe ediyorlardı. Fakat o ülkelerde yine o derece hakim konumunda olurlardı ki bir hükümdara karşı savaş açtıkları zaman onu adeta alemşümül bir kuvvetle acz içinde bırakırlardı.

Yenilgiye uğrattıkları ülkeleri ele geçirmek zamanı henüz gelmemişti. Phippos'dan aldıkları şehirleri muhafaza etseydiler, Yunanlıların gözlerini açmış olacaktı. Eğer ikinci Pon savaşın-

dan veya Antiokhos'a karşı açılan seferden sonra Afrika veya Asya kıtasında toprak alsaydılar, bu kadar zayıf bir temel üzerine kurmuş oldukları fetihler bittabi payıdar olamazdı.³¹ Bir teba gibi kendilerine emir ve ferman vermeye başlamadan önce, bağımsız ve müttefik sıfatıyla bütün millet ve kavimlerin itaate alışmaları, yavaş yavaş Roma Cumhuriyeti içinde kimliklerinin kaybolması gerekiyordu. Rakile gölü zaferinden sonra Romalıların yaptıkları antlaşma incelenirse bu husus daha iyi görülür. Antlaşmanın içeriğinde tahakküm düşüncesini çağrıştıracak bir kelime bile yoktur.

Bu tarz hareket bir etkileme ve istila yöntemi idi. Bir kavim yenilgiye uğratıldıktan sonra onu güçten düşürmekle yetinilirdi. O kavme hissettirilmeksizin hayatini kemiren bir takım şartlar hazırlanır. Şayet o kavim yükselirse daha fazla zillate uğratılır. Başlangıçta ele geçirmek mümkün gözükmediği halde egemenlik altına alınırdı.

Roma devleti bu suretle, gerçek bir mutlak devlet veya bir cumhuriyet değil, bütün dünya milletleri ve kavimlerinden oluşan bir vücudun başıydı. İspanyollar Meksika ve Peru'yu fethettikten sonra bu planı takip etmiş olsalardı, fethedilmiş ülkeleri muhafaza etmek için bunların hepsini kaybetmek mecburiyetinde kalmayacaklardı.

Kendi adet ve kanunlarını diğer bütün milletlere kabul ve tatbik ettirmek iddiası fatihlere özgü bir cinnetti. Hâlbuki bu tarz hareket hiçbir işe yaramaz. Çünkü idarenin her şekil ve suretinde egemenlik altında olmanın yükümlülükleri yerine getirilebilir.

³¹ Romalılar oralarda sömürge yerleştirmeye bile cesaret etmeyerek Masinisia ve Kartacalılar arasında derin bir rekabet doğmasını daha uygun buldular. Bu suretle her iki tarafın da yardımıyla Makedonya ve Yunanistan'ı ele geçirdiler. (A.S)

Roma ise genel ilkelerinden hiç birisini zorla tatbik etmediği gibi millet ve kavimler arasında tehlikeli bağlar da mevcut değildi. Bunlar ancak ortak tabiyet dolayısıyla birlik oluşturlar ve vatanın evladı olmaksızın hepsi Romalı olurdu.

Bağımsız devlet kuralları çerçevesinde kurulmuş olan devletlerin uzun müddet yaşamadıkları, kuvvet ve iktidar sahibi olamadıkları itirazı yapılabilir. Fakat Barbarlar ile Romalılar tarafından uygulanan planlardan zıt ve farklı bir plan yoktur. Bunların birincisi kuvvetin, ikincisi ise zaafın eseri idi. Birinde tabiyet bağı, ikincisinde bağımsızlık bağı başta rol oynardı. German ırkına mensup milletler tarafından fethedilen ülkelerde idari yetki, hükümdara tabi olan özerk yöneticilerdeydi. Romalılarda ise bunun büsbütün aksi geçerliydi.

YEDİNCİ BÖLÜM

Mithradate Romalılara Nasıl Direndi?

Romalılar tarafından saldırıya maruz kalan hükümdarlardan, cesaretle savunmaya geçen ve onları tehlikeye düşüren yalnız Mithradate idi. Hâkimiyeti altında bulunan ülke ve bölgelerin durumu Romalılara karşı savaş açmaya son derece uygundu. Ülkeleri, bir taraftan, kendilerinden istifade etmek mümkün vahşi milletler ile dolu olan Kafkasya'nın geçit vermez bölgelerine ve oradan da Karadeniz'e doğru uzanırdı. Mithradate bu denizde pek çok gemi bulunduruyor ve para karşılığında Segius'lardan yeni yeni asker tedarik ediyordu.

Asya yağma yapmak için onun emrine hazırды. Karadeniz'de bulunan şehirlerin halkları diğer milletlerle ticari ilişkileri iyi olduğu için bu hükümdarın parası ve malı çoktu.

Sürgün ve tehcir usulü o zamanlardan itibaren bir teamül halini aldığı için Roma halkından birçoğu ülkeyi terk etmek zorunda kalıyordu. Mithradate bunları büyük bir memnuniyetle kabul ediyor ve bilahare onlardan çok iyi birer asker olmak üzere hafif alaylar teşkil ediyordu. Diğer taraftan iç ihtilaflar ve başka sorunlarla uğraşan Roma, Asya işlerini yüzüstü bırakarak Mithradate'nin fetihlerinin devam etmesine veya mağlubiyetinden sonra toparlanmasına fırsat vermişti. Barış hakkında gösterdikleri arzu kadar hükümdarlar için felaket getiren başka bir şey yoktu.

Bunlar böyle davranmakla, kurtulmak istedikleri bir tehlikeye beraberce göğüs gererek diğer milletleri adeta vazgeçirmiş oluyorlardı. Mithradate ise öncelikle Romalılara düşman olduğunu ve sonuna kadar da düşmanlığa devam edeceğini bütün dünyaya duyurdu. Sonuçta Asya ve Yunan şehirlerinin halkları, Romalıların baskısının günden güne ağırlaşmakta olduğunu anlayınca, onları özgürlüğe çağıran bu barbar hükümdara tam anlamıyla güvendiler. Durumun böyle olmasından, Roma tarihinin en şanlı ve parlak kısmını oluşturan üç büyük savaş çıkmıştır. Burada Antiokhos gibi zevk ve gurura, Philippos, Perse ve Jugurtha gibi korkularına esir olmuş hükümdarlar değil, talihinden yaralarına merhem çıkaran bir arslan gibi kahraman bir hükümdar söz konusudur.

Bu savaşlar enteresandır. Çünkü o kargaşada bir de isyanlar sürmekteydi. Gerçi Mithradate ordusunda meydana gelen zayıyatı kolaylıkla telafi edebiliyorsa da en çok düzene ve bağlılığa gerek duyulan felaketli zamanlarda kendisine mensup askerler onu terk ediyorlardı.

Bu hükümdar, şehir ahalisine isyan çıkartmak ve kavimleri kışkırtmak becerisine sahipse de diğer taraftan kadınlarından, çocuklarından ve komutanlarının hıyanetinden çok etkileniyordu. Özetle, karşısına çıkan komutanların ehliyetsizliğinden yararlanmış ise de çeşitli zamanlarda üzerine Pompeas, Lokolos ve Seila gibi iyi komutanlar da gönderilmemiş değildi.

Roma komutanlarına üstün geldikten ve Yunanistan, Makedonya ve Asya'yı fethettikten sonra Seila'ya yenilmiş, yapılan antlaşma gereğince sınırlarına dönmek zorunda bırakılmıştır. Roma komutanlarından bizar olan ve ikinci defa bunları mağlup ederek Asya'yı büyüleyen bu hükümdar, Lokolos tarafından Asya'da kovulup kendi memleketinde de takip edildiğinden Dikran'a sığınmaya mecbur edilmiştir. Ve mağlubiyetinden sonra onu yok olmaya mah-

kûm telakki ederek ve artık kendisinden başka kimseden kurtuluş beklenilmeyeceğim düşünerek kendi kalesine çekilmiş ve orada yerleşmiştir.

Lokolus dan sonra yerine geçen Pompeas. Mithradate'i çok uğraştırdı. Mithradate ülkesinden kaçıp Araks³² nehrini aştıktan sonra bir çok tehlikeler içinde Laz ülkesini geçmiş ve yolda bulabildiği barbarlar ordusuna katarak Boğaziçi'ne (Bosphorus) gelmiştir. Burada Romalılarla barış yapmış olan oğlu Makharis³³ın karşısına çıkıvermiştir. Mithradate düştüğü açmaz içinde savaşı İtalya taraflarına çevirmek ve birkaç asır sonra onu egemenliği altına alan kavim ve milletlerle ve takip ettikleri aynı yoldan Roma'ya gitmeyi planladı.

Oğullarından biri olan Farans'ın saldırılarının ve yolunda karşılaşacağı tehlikelerin büyüklüğünden korkmuş olan bir ordunun hıyanetine maruz kaldığı Mithradate hükümdara yakışır bir şekilde ölmüştür.

İşte bu dönemde seri zaferleri sayesinde Pompeus, Roma'nın büyüklüğünü kemal noktasına getirmiştir. Pompeus tarafından devlete katılan sayısız ülke Roma'nın gücünü artırmaktan daha ziyade bu devletin ihtişamının görüntüsüne renk katmıştır.

Gerçi büyük olaylarla Roma'ya girerken yayınlanan ilanlarla bu şanlı kumandanın eseri olarak devletin gelirlerinin üçte bir oranında çoğaldığı düşüncesi hâsıl oldu ise de, bu durum Roma'nın kuvvetini arttırmamış ve halk daha çok tehlikeye düşmüştür.

³² Kaynağı Erzurum yakınlarında olup altı yüz kilometreyi katlettikten sonra Hazar denizine dökülen bir nehidir. İskender'in askerleri bunu Tanais diye isimlendirmiştir. (A.S)

³³ Babası tarafından Bosphorus Kralı tayin edilen Makharis onun geldiğini haber alır almaz intihar etmiştir. (A.S)

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Şehirde Varlığı Hiç Eksik Olmayan Tefrikalara Dair

Roma dünyayı etkisi altına alırken, içerde, herhangi bir nedenle problemler artınca derhal harekete geçen yanardağ ateşlerine benzer gizli bir ayrılık ateşi mevcuttu. Krallar düşürüldükten sonra yönetim soylular sınıfına geçmişti. Rütbe, makam gibi mülki ve askeri mevkilere ancak Patricyan³⁴ ailelere mensup kişiler gelebilirdi.

Patricyanlar kralların iktidar mevkiine dönmelerine engel olmak için halkın bilincinde var olan heyecan ve şiddet dalgasını harekete geçirmeye çalıştılar. Fakat bu hareketlerinin neticesi, maksatlarına ulaşmalarını olumlu yönde etkilemedi. Onlar krallar aleyhine kin ve nefret duygusu aşılamağa halkta, hürriyet için aşırı bir heves ve arzu uyandırmıştır. Esasen hükümdarların nüfuz ve gücü tamamıyla konsüllere geçtiğinden, halk kendisine bu kadar sevdirmeye uğraşılan hürriyete sahip olmadığını hissederek konsüllük makamının etkisinin azaltılmasını ve sadece soylular sınıfına özgü alan hâkimlik mesleğinin soylu olmayanlar tarafından da icra edilebilmesini talep ettiler. Yoksulluğun umuma özgü bir fazilet olduğu ve servetin -güç ve iktidarın çeşitli merhalelerine ulaştıran bu

³⁴ Romulus tarafından oluşturulmuş olan Ayan meclisinin üyelerinin mensup oldukları sülalelere mahsus bir unvandır. Cumhuriyetin ilk zamanlarında Konsül makamını elde etmek için mutlaka bu sülalelerden birine mensup olmak şarttı. (A.S.)

gizli ve gürültüsüz metodun- aşığılandığı bir şehirde hesap ve nesebin şan ve şerefin sağlayacağı yararların bir kıymeti olmayacağından, Patricyanlar halkın bütün isteklerini yerine getirmek zorunda kaldılar. Bundan dolayı hüküm ve idarenin, sayıları fazla olan tarafa intikali ve soylular sınıfı yönetiminin yavaş yavaş bir avam hükümetine dönüşmesi zorunluydu.

Hırs ve haset, kan bağı dolayısıyla belli makamlara gelmiş olan soylular sınıfının tahakkümüne girmiş olanları etkilediğı kadar, bir kralın buyruğı altında olanları etkilemez. Çünkü kral tebasından o kadar uzak bulunur ki onu halkı pek az görür. Diğer yandan onların üzerinde o kadar güçlü bir etkisi vardır ki onunla kendileri arasında dikkat çekici bir münasebet olduğunu bile tasavvur edemezler. Halbuki yönetimde bulunan soylular herkesin gözü önünde olup, mevkileri de o derece yüksek olmadığından haklarında daima bir takım çirkin ve kötü değerlendirmeler yapılır. Onun için, her zaman, hatta şimdi bile halkın senato üyelerine karşı derin bir nefret besledikleri görülmektedir.

Yönetmek için hesap ve nesebe hiçbir üstünlük ve katılım hakkı vermeyen cumhuriyet usulü bu açıdan daha olumlu sonuçlar vermektedir. Çünkü halk kendi isteğıyle verdiği hâkimiyete karşı daha az ihtirash olur.

Patricyanlardan memnun olmayan halk Mukaddes Dağ (Mont.Sacre)a çekildi. Öbür taraftan hakemler gönderilerek yatıştırılmaya çalışıldı. Fakat Patricyanlar tarafından verilen sözler yerine getirilmediğı takdirde halk onlara karşı birlik olmaya karar vermişti.

Bu durum fitne ve fesada meydan vererek hâkim ve memurların vazifelerini güçleştireceğinden halktan insanlara karşı yapılacak haksızlıklara engel olmak gücünü haiz bir makam ihdas etmek gerektiğı kanaatine varıldı. Ancak avam, insanlarda her zaman bu-

lunan bir zaafiyet gereği, haklarını savunma görevini üstlenen hâkimleri saldırı aracı olarak kullanıp Patricyanlıların nüfusunu azalttılar. Avam, halk hakemleri (Trubun) tarafından himaye, daha doğrusu tahrik edilmekte, Patricyanlar ise, üyelerini hemen bunların oluşturduğu, eski gelenek ve yasalara bağlı, ayak takımının yönetiminin baskıcı idaresine karşı kendi tarafına halk hâkimlerini çekmesinden korkan senato meclisini savunmaktaydı.

Halk, gücünü kendi yararına kullanmak üzere seçimlerde sayısal üstünlüğünü gösterir, savaşa gitmekten sakınıp dağa çekileceğini ileri sürerek ortalığı tehdit ederdi. Ayrıca yasaların ve verilen hükümlerin tarafı olduğunu savunarak kendisine karşı mukavemet etmiş olanlara karşılık verirdi.

Senato ise akıl ve siyaseti, adaleti telkin ettiği vatan sevgisi, yardımı, cumhuriyete ait malların dağıtımı ve yönetimindeki beceriyi büyüklerinin erdemlerine ve belli başlı ailelerin şan ve şerefine karşı halk tarafından gösterilen hürmete layık olmakla varlığını koruyabiliyordu. Yine dine ve eski kurumlara bağlılık, bir yararı olmadığı bahanesiyle toplantı günlerini kaldırmak, Romalıların himayesine girmiş olanların kuvvetine dayanmak, bir savunma hakimine karşı başka birini getirmek, bir diktatörlük kurumu oluşturmak, yeni bir savaş için sıkıntılar çıkarmak veya birliği gerektirecek felaketler ihdas etmek velhasıl isteklerinden bir kısmını reddetmek için diğer kısmını halktan koparmak gibi ve bir sınıfın çıkarlarına karşılık cumhuriyetin bekasını tercih etmek ilkesini benimsemek gibi çözümlerle mevkisini korumaya çalışıyordu.

Sonraki dönemlerde avam, Patricyanların konumunu hesap ve nesep farkını önemsizleştirerek ilerleme ve ikbal kapılarının her iki sınıf için de ayrımcılık yapılmaksızın açıldığı vakit savunma hâkimleri tarafından kışkırtılan alt sınıf grupları ile senatonun tarafdarlık ettiği soylu sınıf arasında yeni çatışmalar baş göstermeye

başladı. Gelenekler ve eski davranışlar o zaman artık kalmamış, halk büyük servetler edinmiş olduğundan, bununla birlikte serveti güç ve nüfuzu elde etmemesi mümkün olmadığından soylular, Patricyan- lardan daha bir kuvvet ve şiddetle karşı koydu. Bu durum Garakus ile beraber bu plan üzerine çalışanların ölmesine sebep olmuştur.

Roma devletinin devamlılığını sağlayan bir idare tarzından bahsetmem gerekir ki bu da sansörler usulüdür. Bu memurlar ülkede nüfus sayımını gerçekleştirdikleri gibi -Cumhuriyet- yönetiminin bütün gücü, düzen ve güvenliğin korunmasına, ahlaka sıkı sıkıya ve düzenli olarak uyulmasına bağlı olduğundan- kanunda olmayan veya hâkim tarafından ceza verilemeyen bazı uygunsuz davranışlara cezalar tertip ederlerdi.³⁵ Bazı kötü davranışlar vardır ki cinayetten daha çirkin ve zararlıdır. Örf ve ahlaka aykırı davranışlardan dolayı yıkıma sürüklenen devletler, kanunlarına uymadıklarından aynı felakete uğrayan devletlerden daha çoktur. Roma'da tehlikeli bir takım yeniliklere imza atan bir ayanın fikir ve anlayışını değiştirmeye, durumların devamına, aile veya amme hayatına bağlı karışıklıklara mani olan her şey, sansörler tarafından engellenir ve düzeltilirdi. Bunlar, senatodan istediklerini alaşağı ederdi. Ahali tarafından beslenen atını şövalyeden almak, reayadan birini başka bir kabileye vermek, hatta ayrıcalıklarından yararlanmaksızın şehre ait yükümlülükleri, aşiret ve kabilelerden birine yüklemek gücüne sahiptiler. Levius bizzat ahaliyi bile cezalandırmış ve otuz beş aşiretin otuz dördünü şehir imtiyazlarından yararlanmayan ahali sırasına koymuştur. Bunun sebebini açıklarken: "Beni mahkum ettikten sonra konsül ve sansör makamına çıkardınız, be-

³⁵ Kana Savaşından sonra İtalya'yı terk etmek düşüncesinde olanlarla Anibai'a boyun eğmek isteyenlerin rütbeleri kaldırılmıştı. (A.S)

ni konsül yapmakla bir defa sansör yapmakla da iki defa cezalandırarak görevinizi kötüye kullandınız” diyordu.

Halk Hakemi(Tribun) Doronius, görevi sırasında genel şenliklere ait masrafları belirleyen kanunu yürürlükten kaldırmasından dolayı sansörler tarafından senatodan düşürülmüştür.

Bu yöntem akla çok uygundu. Gerçekten görev ve kamu yararının gözetilmesinde titizlik gösterilmek şartıyla sansörler kimseyi memuriyetten almak yetkisine sahip değildiler. Şu kadar var ki bunların, ahalinin sınıf ve derecelerini düşürme yetkileri de yoktu.

Tarihçilerden Titus Livius ve Halikarnaslı Deniş in eserlerinde pek güzel açıklayan meşhur centurie (Bölük³⁶) yöntemi bulunmuştu. Servius Tullius yüz doksan beş bölümü altı sınıfa taksim, alt sınıfları (bas people) altıncı sınıfı oluşturan son bölüğe kaydetmişti. Görülüyor ki bu düzenleme ile alt sınıflar hukuken değil fakat madde-ten oy hakkından ve seçimlerden tecrit ediliyordu. Daha sonra bazı özel durumlar istisna olmak üzere oy verme konusunda aşiret taksimine riayet edilmesi kararı verildi. Bunlardan dördü şehirden ve otuz biri köylü olmak üzere her biri oy veren toplam otuz beş aşiret vardı. Genel itibariyle çiftçilerden olan başlıca halk köy aşiretlerine; şehirde mahsur kaldığından ilişkilerde nüfuzu pek az olan avam ise şehir aşiretlerine dahil oluyordu. Bu tertip ve tasnif, cumhuriyet için kurtuluş telakki edildiğinden Fabius, Apius Cladius tarafından bir miktarı aşiretler arasına dağıtılan ahalinin aşağı sınıfını özellikle şehir aşiretleri kapsamına almasından dolayı pek büyük ünvanını almıştır. Sansörler beş senede bir kez cumhuriyetin mevcut durumunu dikkate alarak ahaliyi halk hakemleri (tribuns)

³⁶ Askeri taksimatımızda bir bölük yüz neferden ibaret olmasına ve eski Romalılarda dahi bu şekilde sınıflara taksim edilir. Halktan yüz kişi birbirine kıyas oluşturmaya bağlı olarak bu anlamda mevzu olan centurie kelimesi bu bağlamda “bölük” diye tercüme edilmiştir. (A.S)

ve seçilmişlerin genel görüşlere tasarruf etmelerine ve bizzat kendi kuvvetini istismar etmesine meydan vermeyecek bir surette âşiretler arasında dağıtırlardı.

Roma Devletinde en çok övgüye değer olan husus, kuruluşundan itibaren, gerek ahalinin zihniyeti, gerek senato meclisinin kuvveti sayesinde hükümet teşkilatının; değişik kurumlarda olması muhtemel yolsuzlukların önünü alabilecek bir halde bulunmasıydı.

Kartaca, yolsuzlukların ortadan kaldırılması bir zorunluluk haline geldiği zaman koca Annibal'ın bile çözümlerine tahammül edemediği için batmıştır. Atina, işlenen suçlar, onlardan vazgeçilemeyecek derecede hoş görüldüğünden çöküşe başlamıştır. Günümüzde bile hükümetlerinin devamlılığıyla övünen İtalya Cumhuriyetleri bile yolsuzlukların oralarda çoğalmasından dolayı kendilerine bir övünme payı çıkarabiliyorlar. Onun için oralarda hürriyet. Roma'nın Decemuir'ler dönemindeki hürriyetinden fazla değildir.

İngiltere bu konuda daha akıllı ve tedbirlidir. Çünkü orada hükümeti ve bizzat kendisini sürekli gözetim altında tutan bir kurul vardır. Yanlışta uzun süre devam edemeyecek ve hatta halka bilinç veren bir ortam bulunmaktadır.

Sonuç olarak bağımsız ve sürekli çalışan bir hükümet, kendi kanunlarını yasal olmayan davranışlara karşı uygulamaktan aciz kalıyorsa varlığını koruyamaz.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Romanın Çöküşünü Hazırlayan iki Sebep

Romanın hâkimiyeti İtalya'ya münhasırken cumhuriyet kolaylıkla varlığını koruyabiliyordu. Her asker aynı zamanda halktan da sayılırdı. Her konsül savaşa bir ordu sevk eder ve diğer ahali ise onun arkasından gidenlerin maiyetinde savaşa giderdi. Esasen askeri birliklerin sayısı pek fazla olmadığından şehrin korunmasına yararı olacak kişilerden başkasının askere alınmamasına dikkat ediliyordu. Senato meclisi de komutanların hareketlerini pek yakından takip ettiğinden asıl görevlerinin dışında başka bir şey yapmak fikri onların zihinlerinden uzak bulunuyordu. Fakat askerler Alp Dağlarını ve denizi geçtiği zaman egemenlikleri altına alman ülkelerde yapılan seferlerin uzaması süresince zorunlu olarak bırakılan muharebeler şehirlilik ruhunu kaybettirdiği gibi, ordulara sahip komutanlar da sahip oldukları kuvvetin şuuruna vardıklarından artık itaat etmez oldular.

Asker, komutanından başkasını tanımamaya, bütün ümidini ona bağlamaya başladı. Ülkesini ve şehrini hayalinden iyice uzaklaştırdığından artık o asker cumhuriyet askeri değil Seila'nın, Marius'un, Pompeus'un Sevir'in askeri oldu. Roma bir vilayette, ordunun başında bulunan kişinin kendisine bağlı bir komutan mı yoksa bir düşman mı olduğunu kestiremiyordu.

Bir taraftan Roma ahalisi ancak bütün gücünü vermiş olduğu vekilleri tarafından geriletilirken diğer yandan senato devamlı olarak faaliyette bulunduğundan kolaylıkla kendini savunabildi. Hâlbuki halk sürekli hale gelen kargaşalıklardan son derece zayıf düşmüştü. Fakat ne zamanki halk, değer verdiklerine dışarıda büyük bir iktidar ve nüfuz verince artık senatonun önemi kalmadı ve cumhuriyet yıkılmaya yüz tuttu.

Hür devletlerin diğerlerinden daha az yaşamalarının sebebi, bunların ulaştıkları başarılar veya başlarına gelen felaketler dolaşısıyla çoğunlukla hürriyetlerini kaybetmeleridir. Hâlbuki halkı esaret altında bulunan bir devletin başarı ve felaketi bilakis ahalisinin mahkûmiyet bağlarını eşit olarak güçlendirmekten başka bir işe yaramaz. Adalet ve hikmetle yönetmek isteyen bir cumhuriyet, kendisini iyi ya da kötü talihin eline bırakacak hiçbir harekete meydan vermemeli ve tek amacı hükümetin istikrarının devam etmesini sağlamak olmalıdır.

Her ne kadar İmparatorluğun büyüklüğü ve genişliği cumhuriyetin yok olmasına sebep olmuşsa da, bunda şehrin genişliğinin de rolü vardır.

Roma çeşitli zamanlarda kendilerine değişik imtiyazlar verdiği İtalya millet ve kavimlerinin yardımıyla dünyayı egemenliği altına almıştır. Bu kavimlerin çoğu başlangıçta Romalı sınıfına dâhil olmaya pek de önem vermemiş bazıları da kendi adetlerini korumayı daha ehemmiyetli bulmuştu. Fakat bu hak evrensel bir hâkimiyet anlamını taşıdığı zaman Roma ahalisinden olmayanların önemi kalmayıp bilakis Romalı unvanı bütün taleplerin olması için yegâne araç oldu. İtalya kavimleri ya yok olma ya da Romalı unvanı alma durumunda kaldı.

Fakat hile ve kurnazlıkla buna muvaffak olamayınca silaha sarılmak yolunu seçti. Yunan denizi kıyılarında bulunan halk isyan

bayrağını açtı. Diğer müttefikler dahi buna uygun hareket etmek üzereydiler. Dünyayı egemenliği altına almak için bu milletlerle savaşmak zorunda kalan Roma'nın durumu çok kritikti. Artık kendi siperlerine kadar dönmesi kesin olduğundan bu kadar ıstıyakla talep edilen bu hakkı yalnız doğruluk yolundan ayrılmayanlara daha sonra hepsine verdi.

O zamandan itibaren Roma'da; halkı aynı zihniyeti, aynı hürriyet aşkını, zulüm ve baskıya karşı aynı kin ve düşmanlığı taşıyor-
du. Ve Senatonun nüfusu ile önde gelenlerin ayrıcalıklarına karşı daima saygı ile karışık olarak beslediği haset, hep eşitlikten ibaret olan o şehrin eski hali kalmadı.

İtalya kavimleri Roma'nın hâkimiyetine girdikleri için her şehir halkı, dahası, özel menfaatleri, özel çıkarları nüfuz sahibi büyük bir hamiye olan bağlılıkları ile birlikte Roma şehir hayatına karışmış oldu. Birçok anlaşmazlık ve kargaşa etkisi ile Roma şehri artık bir bütün teşkil edemez oldu.

Roma tabiyeti devamlı değişken olduğu için aynı sınırları, aynı tapmak ve tanrıları, aynı kabirleri paylaşmadıklarından halk Roma'ya artık aynı nazarla bakmaz, vatana karşı aynı sevgiyi beslemez oldu. Ve Romalıya özgü olan hisler yok oldu.

Şan ve şöhret sahibi bazı kişiler sırf seçimlerde ortalığı karıştırmak veya kendi lehlerine kullanmak üzere birçok şehir ve milletlerden insanları Roma şehrine getirdiler. Meclisler gerçek birer isyan ve kargaşa merkezi oldu. Hükümet aleyhine çalışan kişilerin oluşturduğu birliğe komite ismi verildi. Ahalinin nüfuzu, kanunları hatta bizzat kendisi artık hayali bir şekil aldı. Kötü yönetim o dereceye vardı ki bir buyruğun halk tarafından kabul edilip edilmediğini anlamak mümkün olmuyordu.

Ayrılıkların, Roma'nın yok olmasına sebep olduğu, tarihçiler tarafından çokça belirtilmektedir. Hâlbuki bu ayrılıkların lüzumu,

bunların önce ve sonra da var olduğu göz önüne alınmamaktadır. Öncelikle bu ayrılıklar cumhuriyet yönetimi ortadan kalkınca bir felaket sebebi olmaya başladı.

Roma da ayrılıkların olması doğaldı. Çünkü dışarıda bu kadar mağdur ve cesur olan cengâverler ülke içinde pek de itidallerini koryamazlardı. Hür bir devlette savaş sırasında cesur, barış zamanında uysal insanlar istemek imkânsız talep etmektir. Genel bir kural olarak denebilir ki kendine cumhuriyet unvanını veren bir devlette her ne zaman halkın yumuşak tabiatlı olduğu gözlenirse orada hürriyetin mevcut olmadığına kanaat getirilebilir.

Bir siyasi organ izasyonda birlik ve uyum olarak nitelenen şeyler değışkendir. Gerçek birlik, müzikte genel ahengin olmasına yardım eden zıt sesler gibi bize ne kadar aykırı görünürse görünsün farklı fikirleri toplumun yararı için hizmete sevk eden ahenktir. İçinde kargaşa izlerinden başka bir şey mevcut olmadığı sanılan bir devlette birlik olması mümkündür. Yani onda gerçek sükûn ve rahat demek olan ve ondan saadet güneşi doğan bir ahenk bulunabilir. Bu kâinatın parçaları gibi, bir kısmının davranışının, diğerlerinin aksi davranışlarına ebediyen bağlı olanlar da vardır. Fakat despotik Asya'nın yani normal olmayan her idare yönteminin ahenginde mutlaka gerçek bir ayrılık vardır. Çünkü bu tarz yönetimde, çiftçi, asker, tüccar ve soylular arasında, bazılarının karşılık görmeksizin zulüm ve baskı uygulamasından başka bir birlik mevcut değildir. Bunlarda eğer birlik görülürse, birleşen, ülke halkı değil, diğerinin peşine mezara girmiş bir takım cesetlerdir.

Gerçekte Roma kanunları cumhuriyeti idare edemeyecek derecede zayıflamıştı. Ancak her zaman görülmüş bir husustur ki, küçük bir cumhuriyetin büyümesine neden olan iyi kanunlar büyüdükten sonra adeta ona yük olur. Çünkü bu kanunlar, büyük bir milleti idare etmek değil onu geliştirmek gayesine hizmet ediyordu.

Bir kavmin diğer kavimler üzerine hâkimiyetini sağlayan iyi kanunlar ile güç ve iktidar kazandıktan sonra onun devamına hizmet edecek kanunlar arasında mutlaka fark vardır. Şimdi dünyada pek az kimse tarafından bilinen ve fakat sessizce günden güne büyüyen bir cumhuriyet³⁷ vardır. Şurası bir gerçektir ki bu cumhuriyet bir gün iyi yönetimi sayesinde layık olduğu yüksek konuma gelirse zorunlu olarak kanunları değiştirecek. Bu değiştirme bir kanun koyucunun değil bizzat gerilemenin eseri olacaktır.

Roma, aslında büyümek meziyet ve yeteneğine sahip olduğundan kanunları bu düşüncenin doğması için pek uygundu. Onun için, kralların dönemi olsun soylular veya avam hükümeti zamanında olsun Roma iyi idare ve çözüme muhtaç olan teşebbüslere girişmekten bir an bile uzak kalmamış ve bunda da başarılı olmuştur. Roma hâkimiyet ve idare düzenlemesi konusunda diğer devletlerden sadece belirli bir zaman değil her vakit üstündü. Roma aynı mükemmeliyetle aşamalı olarak küçük, orta ve büyük olan servetini idare etmiş, her iyi dönemden yararlanmış ve her felaketten ders almasını bilmiştir.

Roma eserini vaktinden çok önce tamamladığından hürriyetini kaybetmiştir.

³⁷ Bahsedilen cumhuriyet, Bern Kantonudur. (A.S)

ONUNCU BÖLÜM

Romalıların Ahlaki Düşüşü

Zannederim ki cumhuriyetin sonlarına doğru Roma'da yayılan Epikür³⁸ felsefesi Romalıların ruh ve düşüncesini çok olumsuz etkilemiştir. Yunanlılar bunlardan daha önce bu felsefeye aşırı bir şekilde bağlı olduklarından gerilemeleri de daha erken gerçekleşmiştir. Polivius'un görüşüne göre yaşadığı zamanda bir Yunanlıya güvenemiyorken, bir Romalı buna adeta bağlanıyordu.

Cicero tarafından Antiokhosa gönderilen mektuplarda rastlanan bir olay Polivius'un zamanından beri Romalıların ne kadar değişmiş olduklarını gösterir. Cicero mektupta şöyle yazıyor: "Memnius ve rakibi tarafından Konsüllerle yapılan uzlaşma senatoya tebliğ edilmiştir."

İnsanların seciye ve ahlakları bakımından elde edebilecekleri en güçlü duygu din ise de bunun dışında Romalılarda daha başka bir özel haslet vardı ki o da vatanları için besledikleri aşk ve muhabbetleri dini duygu derecesindeydi. İyi bir zamanda temelleri atılan bu şehir, Romalıların kralı ve tanrısı olan Romulus şehir gibi "ölümsüz" olan Capitol ve kurucusu gibi "ölümsüz" olan o şehir

³⁸ Kineas, Pyrus'un seferinde buna dair görüş bildirmiş. Fabricius Keşke Roma'nın bütün düşmanları bu felsefenin ilkelerini benimseyebilseydi şeklinde açıklama yapmıştır. (A.S)

vaktiyle Romalıların zihninde öyle derin izler ve tesirler bırakmıştır ki Romalılar bunları koruyabilselerdi çok iyi olacaktı.

Devletin büyüklüğü özel servetlerin genişlemesi sonucunu doğurmuştur. Başlangıçta servetlerinin etkisiyle ahlaki düşüşe uğrayanlar, daha sonra yoksulluk korkusuyla yine aynı duruma düşmüşlerdir.

Kaybolan büyük bir servetin doğurduğu hırs ve üzüntü ile herkes her türlü saldırıya hazır bulunuyordu. Salust'un dediği gibi Roma'da zenginlik kaynaklarından ve miras mallarından yoksun ve başkalarının böyle nimetlere sahip olmalarına katlanamayan bir nesil yetiştirdiği görülmüştü.

Bununla beraber Roma'nın ahlaken düşüşünün derecesi ne olursa olsun, kurum ve kanunların kuvvet ve etkisi, kendisinde bir kahramanlık niteliği oluşturacak ve zevk u sefahat içinde bile savaşa onu dayanıklı kılmamasından dolayı hiçbir felaket orada nüfuz alanı bulamamıştı. Bu durum zannederim, dünyada hiçbir millette gerçekleşmemiştir.

Roma halkı, ticaret ve sanayiye kölelerin uğraştığı işlerden saydığından³⁹ bunlarla asla meşgul olmazdı. Bu hususta bazı istisnalar oldu ise de, bunlar, vaktiyle esirken daha sonra özgür bırakılanların, eski mesleklerine devam edenlerinden ibaretti. Fakat Romalılar, asıl şan, şeref, makam ve memuriyetlere sahip olmak için yegâne yol olan savaş sanatından başka bir şey bilmiyorlardı⁴⁰. İşte bundan dolayı Romalılarda fazilet yok olduktan sonra bile askeri yetenekler hâlâ mevcuttu.

³⁹ Romulus hür ahalinin tarım ve savaşta başka bir şeyle uğraşmasına izin vermezdi. Tüccar, işçi, meyhaneciler v.s Roma ahalisine dâhil değildi. (A.S)

⁴⁰ Polivius'a göre on altı yaşından kırk yedi yaşına kadar en az on sene askerlik yapmak şarttı. (A.S)

ON BİRİNCİ BÖLÜM

Sulla, Pompeius ve Sezar

Marius ve Seila'nın savaşlarında bilinen yanlışlardan bahsetmek istemiyorum; Bu facia tablosu Apian'ın eserinde detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Bu iki komutanın kıskançlığı, ihtirası ve baskısından Romalılar ne yapacaklarını bilmez haldeydi. Eski ve yeni vatandaşlar birbirlerine artık aynı cumhuriyetin vatandaşı gözüyle bakmaz oldular. Orada gerçekleşen savaş aynı zamanda hem iç hem de dış savaş mahiyetindeydi.

Sulla herkesçe bilinen hatalarının giderilmesi için bir takım kanuni düzenlemeler yaptı. Bu kanunlar senatonun otorite ve gücünü arttırıyor, halkın nüfuzunu sınırlıyor ve seçilmişlerinkini de tanzim ediyordu. Ona diktatörlüğü bıraktıran hareketler cumhuriyeti ihya eder gibi oldu. Fakat Roma için, başarılarının zirve noktasında öyle şeyler yapmıştı ki, özgürlüğü korumak mümkün olmadı. Sulla Asya seferi sırasında askeri sistemi iyice bozmuş, ordusunu yağmacılığa alıştırmış, o zamana kadar hissetmediği bir çok gereksinime onu maruz bırakmış ve zamanla askeri yöneticilerin ahlakını bozan şeyler askerlerin de ahlakını bozmuştur.

Sulla silahlı olarak Roma'ya girmiş ve komutanlara, evlere ve insanların özgürlüklerine saldırmayı öğretmiştir.

Ahalinin topraklarını askerlere vermekle, onları bundan sonra hırslı ve tamahkâr yapmıştır. Çünkü o zamandan itibaren her as-

ker, vatandaşlarının mallarına göz dikmiş ve ele geçirmek fırsatını beklemiştir.

Sulla sürgün ve uzaklaştırma yöntemini icat etmiş ve partisine dahil olmayanları öldürenlere ödüllere vaat etmiş olduğundan bundan sonra cumhuriyete sıkı bir şekilde bağlı kalmak imkansız hale gelmiştir. Çünkü birbirini yenmeğe çalışan iki muhteris arasında tarafsız kalanların galip gelenler tarafından uzaklaştırılmaları kesindi. Bundan dolayı bu iki taraftan birine intisap etmek gerekiyordu.

Çicero'nun anlattığına göre Sulla'nın halefi olan komutan, adalete ve ahlaka aykırı bir davada ve utanmaya yol açan bir zafer sırasında yalnız ahalinin mallarını yağmalamakla kalmadı askerleriyle birçok eyaleti bu felakete ortak etmiştir.

Sulla, diktatörlüğü bırakmakla kendisi tarafından düzenlenen kanunların himayesi altında hayatini sürdürmekten başka bir şey istemez göründü. Fakat bu kadar örnek gösterilen hareket, haddizatında baskı ve zorlamanın bir sonucuydu.

Sulla hafif alaylardan kırk yedisine İtalya'nın çeşitli yerlerinde dükkanlar, mağazalar verdi. Apion diyor ki: "Bu kişiler geleceğinin onun hayatta kalmasına bağlı olduğunu bildiklerinden her türlü yardımına koşarlar ve intikamını almak için daima hazır bulundurlardı."

Cumhuriyetin çöküşü kesin bir noktaya ulaştığından mesele artık bunun, kimin tarafından ve ne şekilde gerçekleştirileceğinde düşünülmemiştir.

Birisi değeri kadar amacına doğrudan doğruya ulaşma becerisine sahip olmamakla beraber, aynı derecede makam ve şöhret arzusu olan iki adam, sahip oldukları güven ve meziyetler, ulaştıkları fetihler sayesinde diğer halk sınıfları arasında öne çıkmışlardı. Bunlardan Pompeius daha önce ortaya çıktı. Sesar da pek az sonra

onu takip etti. Pompeius halkın güvenini kazanmak için ahalinin nüfuzunu sınırlayan ve Sulla tarafından düzenlenen kanunları yürürlükten kaldırdı. Ülkeye çok yararı olan kanunları kendi ihtiraslarına feda ederek bütün isteklerine ulaştı. Halkın ona karşı sevgisi ise doruk noktasına varmıştı.

Roma yasaları, devletin çeşitli kuvvetlerini, birbirlerine destek olması ve yürütmeye adaleti sağlaması için makam ve memuriyetlerin dağılımını çok iyi bir şekilde sağlamıştı.

Bu makamların yetkileri sınırlı olduğundan yurttaşlardan her biri o makamlara gelebilirdi. Halk o görevlere gelen kişilerden hiç birisiyle bir yakınlık kurmazdı. Fakat o dönemlerde cumhuriyetin yönetim tarzı bir takım değişikliklere uğramıştır. Şöyle ki: En çok kuvvet ve nüfuz sahibi olanlar, olağanüstü yetkilerle donatılmış makamlara geldiler. Bu ise ahalinin ve diğer memurların nüfuzunu azaltmış ve yetkilerin sınırlı sayıda kişilerin eline geçmesine neden olmuştur.

Sertorius'a karşı savaş açmak gereği duyulur duyulmaz bu görev Pompeius'a verilir. Mithradate aleyhine sefer düzenlemek icabetti mi herkes Pompeius'u istiyor, Roma'ya tahıl getirmeye ihtiyaç göründü mü bu görev Pompeius'a verilmezse halk kendisini mahvolmuş sanıyor, korsan sürülmesi istenilince bunun Pompeius'tan başka kimse tarafından yapılamayacağına kanaat hasıl oluyor ve Sezar Roma'yı zorla istila etmeye kalkışınca senato dahi feryada başlıyor ve bütün ümitlerini Pompeius'a bağlıyordu.

Marcus halka hitaben "soyluların bekledikleri Pompeius, emnim ki onların egemenliğini değil sizin hürriyetinizi sağlamak yolunu seçecektir. Ancak bir vakit hepiniz birinin değil her biriniz birçok kişinin dostluk ve himayesine mazhar idiniz ve sıradan bir adamın buna benzer şeyleri vermesi veya alması düşünülmeydi" diyordu. Büyümek üzere inşa edilen Roma'da, makamların, nüfuz ve

gücün aynı kişilerde toplanması bir zorunluluk haline gelmişti. Bu da halkın övgü ve saygısının kişilerden biri üzerinde birleşmesine sebep oluyordu.

Görev verildiği zaman, ne verildiği biliniyorsa da, bu makama kuvvet ve nüfuz ilave edildiği takdirde bunun ne noktaya varabileceği önceden kestirilemez.

Halktan biri hakkında haddinden fazla gösterilen ilgi ve sevginin çeşitli sonuçları olur. Ya halkın kıskançlığını çeker veya sevgisini sınırsız bir şekilde arttırır.

Pompeius, cumhuriyeti sıkıntıya sokacak bir konumda olduğu halde, iki defa Roma'ya girişinde şehre girmeden evvel, askerlerini dağıtmak ve şehre sıradan bir vatandaş gibi girmek yolunu seçmiştir. Onu şan ve şeref doruk noktasına çıkaran bu hareketler, bilahare, yasalara aykırı davranmış olsa bile yine senatonun daima kendine taraftar olmasını sağlamıştır.

Pompeius'un makam ve şöhret hırsı Sezar'a nispetle daha azdı. Sezar, Sulla gibi gücünün ve iktidarının doruklarına silah yoluyla ulaşmak istiyordu. Bu tarz baskıcı yöntemler kesinlikle Pompeius'un hoşuna gitmezdi. Diktatör olmak istiyordu ama halkın gönüllü olması şartıyla. Güç ve iktidarı gasp etmeye rıza göstermiyor yalnız onun eline sunulmasını istiyordu.

Halkın teveccühünde asla istikrar olmadığı için, bir zamanlar Pompeius hakkındaki umumi güvenin eksildiği görülmüştür. Hatta onu en çok etkileyen şey, nefret ettiği bazı kişilerin nüfuzlarını arttırarak kendi aleyhine kullanmalarıdır.

Bu durum karşısında Pompeius şu kötü işleri yapmıştır: Para ile halkın ahlakını bozmuş ve seçimlerde her yurttaşın oyuna bir fiyat biçmiştir. Ayrıca sağduyulu kimseler kötü yönetimden bıkkınlık göstererek, ümitsiz bir durumdayken kendisini diktatörlüğe getirir beklentisiyle alt sınıfları yöneticilere karşı kıskırtmıştır.

Pompeius sonuçta Sezar ve Krassus ile çıkar birliği yaptı. Katon'un belirttiğine göre bunlar arasındaki antlaşmazlıklar değil aksine birleşmeler, cumhuriyetin çöküşünü hazırlamıştır.

Gerçekte Roma öyle sıkıntılı bir durumdaydı ki iç savaşıardan daha çok farklı çıkar gruplarının çıkarlarını birleştirmesiyle artık istibdattan başka bir şey olmayan barıştan çok çekmişlerdi.

Pompeius, sahip olduğu nüfuz ve itibarda tam manasıyla Sezar'ı halef bırakmamış ise de bilmeyerek onu, buna feda etmiştir. Sezar onun verdiği kuvvetleri hatta kurnazlıklarını bile aleyhine kullanmış, kendi memurları ile şehir halkını kışkırtmış ve Konsüller, hâkimler ve tribünleri belirledikleri para karşılığında satın alarak kamuoyunu kendi yanına çekmiştir.

Sezar'ın niyetlerini anlayan senato, Pompeius'a müracaat ederek yurttaşlarından birinin himayesini yardıma çağırarak bir memlekete bu ismi vermek uygunsa cumhuriyetin savunmasını üstlenmesini rica etmiştir.

Zannederim ki Pompeius'un düşüşünü hazırlayan sebep, kendisinin yaptığı gibi Sezar'ı ön plana çıkarmanın tedbire ve ihtiyata aykırı olduğunu düşünmekten çekinmiş olmasıdır. Bu düşünceye mümkün olduğu kadar geç alışmıştır. Pompeius, tehlikede olduğunu itiraf etmemek için gerekli savunmayı yapmada gevşeklik gösteriyor, Sezar'ın savaşa cesaret edemeyeceğini defaatle açıkladığı için senato da bu düşünceyi sürekli tekrar ediyordu.

Her şeye teşebbüs etme gücünü Sezar'a veren sebep galiba şu olayın ortaya çıkmasıdır: Garip bir isim benzerliği üzerine Sezar'ın Alp dağlarının eteklerinde bulunan Galya Devleti bir de o dağların arkasında başka bir Galya Devleti vardı.

Siyasi konjonktür, Roma'da Sezar'ın ordu bulundurmasına müsaade etmediği gibi İtalya'nın büsbütün askerden arındırılmasına da uygun değildi. İşte bu durum Alp dağlarının berisinde bulu-

nan Galya'dan yani Romagne bölgesinden geçen küçük Rubica nehrinden Alp dağlarına kadar olan ülkede pek çok askeri kuvvet bulundurulmasına neden olmuştur. Fakat Roma şehrini bu ordulara karşı savunmak amacıyla Romagne den Cezanne'ye kadar uzanan yol boyunca kazınmış ve bugün hala bilinen senato emirleri çıkarılmış, bunların uygulanması için de hafif bir müfreze, bir alay ve bir piyade taburuyla Rubico nehrini geçenler cezalandırıcı tanrılarının cezasına havale edilmiş ve yapılan davranış dine hakaret ve baba öldürmek gibi alçakça yapılan cinayetlerden sayılmıştır. Şehri mağlup bir konumda tutan bu kadar önemli bir devlete, Galya'nın ötesinde bulunan ve Fransa'nın güneyine sahip olup Sezar'a istediği milletlerin hepsiyle yıllarca savaşmak fırsatını vererek askerleriyle beraber ihtiyarlamasına ve onları barbarlar kadar egemenlik altına almasına sebep olan daha büyük bir devlet katılmıştır.

Sezar Alp dağlarının ötesindeki Galya devletine sahip olmasaydı asla askerlerinin ahlakını bozmayacak ve ününü bu kadar zaferlerle taçlandırmayacaktı. Yine Sezar Alp dağlarının berisinde bulunan devleti elde etmemiş olaydı, Pompeius daha savaşın başında İtalya'yı terk etmeye mecbur olacağı yerde onu Alp dağlarını aşarken durdurabilecekti.

İşte böyle olduğu içindir ki Pompeius'un partisi şehir savaşları sırasında büyük bir güç anlamına gelen şöhretini kaybetmeyecekti.

Kana Savaşından sonra Annibal Roma'da nasıl korku salmışsa Sezar'da Rubica nehrini geçtiğinde aynı şekilde oralarda dehşet saçmıştır. Şaşırmış bir halde bulunan Pompeius daha savaşın ilk başlarında, başarı umudunun kaybolduğu durumlarda kalan tek çareye başvurarak bulunduğu yerden kaçtı. Hâzineyi bırakarak Roma'dan çıktığı gibi galibin hareketlerini ertelemeyi başaramayarak askerinin bir bölümünü ve bütün İtalya'yı bırakarak denizi aştı. Se-

zar'ın talihi çok kere gündeme gelmektedir. Fakat bu olağanüstü kişilik, ufak tefek hataları olsa bile o kadar büyük meziyetleri vardı ki herhangi bir askerin komutanı olsa galip gelmemesi ve herhangi bir cumhuriyet içinde doğsa onun başına gelerek yönetimi eline almaması pek zor olurdu.

Sezar Pompeius'un İspanya'da vekil bıraktığı askeri yöneticileri mağlup ettikten sonra bizzat kendisini aramak üzere Yunanistan'a gitti. Daha büyük kuvvete ve deniz kıyısına sahip olan Pompeius, Sezar ordusunun sefaletten ve açlıktan yok oluşuna şahit olmak üzereydi. Fakat Pompeius'un en zayıf tarafı kendi icraatlarını başkalarına onaylattırmak alışkanlığı olduğundan, onunla devamlı alay eden veya davranışlarından dolayı onu suçlayan vatandaşlarının boş sözlerine kulak asmaktan kendini alamıyordu. Bunlardan biri: "Pompeius başkomutanlıkta ilelebet kalmak ve Agamemnon"⁴¹ gibi krallar kralı olmak istiyor", bir diğeri de: "Haberiniz olsun ki bu sene Toskalom inciri yemeyeceğiz" diyordu. Pompeius'un özel bazı başarıları bu senato'yu büsbütün baştan çıkartmaya sebep oldu. İşte bunun için Pompeius sırf suçlanma ve eleştiriye maruz kalmamak amacıyla bunca çıkar ve faydayı feda ederek birçok kez galip gelmiş bir orduya karşı yeni askerle savaş açmak gibi haleflerinin hep kınamaktan geri durmayacağı bir işi gördü.

Pharsala"⁴² savaşından arta kalan asker Afrika'ya geçince, ordunun komutanı olan Gibbion, savaşı uzatmak hususunda Katon tarafından açıklanan fikre uygun hareket etmek istemedi. Elde edilen bazı yararlı sonuçlara aldanarak her şeyi tehlikeye atmış ve nihayet tam anlamıyla hüsrana uğramıştır. Ayrıca Brütüs ile Casius,

⁴¹ Argos ve Mikina kralı olup Truva şehrine karşı Yunan askerlerinin başkumandanı seçilmiştir. (A.S)

⁴² Teselya şehirlerinden biri olup Sezar'ın Pompeius'u orada mağlup etmesi üzerine meşhur olmuştur. (A.S)

partiyi ıslah etmek istediklerinde gösterilen aynı aceleci ve acemi tavırlar cumhuriyetin üçüncü kez gerilemesine sebep olmuştur. Dikkat çekici bir husus, bu kadar uzun süre devam eden iç savaşlar sırasında dışarıda Roma'nın kuvvet ve iktidarının devamlı olarak artmasıydı. Marius, Sulla, Pompeius, Sezar, Antonius ve Augustus' un dönemlerinde daha korkulur bir durumda olan Roma, o zamanda egemenlikte sürekli olmuş bütün krallar çöküşü önleyici tedbirler almışlardır.

Şehir savaşlarının en tehlikeli dönemini geçirmekte olan bir devlet kadar diğerlerini istila etmekle tehdit etmeye daha elverişli hiçbir devlet düşünülemez. Çünkü o zaman yüksek sınıflara mensup olanlar, esnaf, işçiler, çiftçiler velhasıl herkes asker oluyor ve barışla devlet kuvvetleri bir noktada toplanınca o devletin, yalnız bir halka sahip olan diğer devletlere karşı üstünlük nedenleri ortaya çıkıyor. Esasen maharetli kişiler, kendilerini kargaşa zamanında göstermekte olduklarından, çoğunlukla iç savaşlar sırasında büyük adamlar ortaya çıkmakta ve herkes konumunu bizzat tayin etmektedir. Hâlbuki başka zamanlarda ise mevkiler ekseriya büsbütün tersine olmak üzere diğerleri tarafından tayin olunur.

Romalılar dan başka daha yeni bir misal vermek gerekirse diyebiliriz ki Fransızlar, Borgonya ve Orlean hanedanı arasında meydana gelen çatışmalardan, parti kavgalarından, on üçüncü Loise' nin zor dönemi ve on dördüncü Loise zamanında ortaya çıkan iç savaşlardan sonraki devrede olduğu kadar hiçbir zaman dışarıya bu derece dehşet salmadıkları gibi İngiltere dahi uzun parlamento savaşlarından sonra Cromwel idaresinde olduğu kadar hiçbir zaman dışarıya karşı bu derece saygınlık uyandırmamıştır.

Almanlar ancak Alman iç savaşlarından sonra Türklere üstünlük kurabilmişlerdir.

İspanyollar Beşinci Philip zamanında veraset iç savaşlarından sonra, başlangıçta Sicilya'da Avrupa'yı şaşırtacak bir kuvvet göstermişlerdir. Bugün de İran'ın iç savaşlardan sonra Türkleri mahcup ettiğini görüyoruz.

Özetle cumhuriyet çeşitli baskılara maruz kalmışsa bunun için yurttaşlardan bazılarının ihtiraslarını suçlama vesilesi saymak ve kabahatin kuvvet ve nüfuzu arttıkça hırsı arttıran ve pek çok şeye malik olduğundan dolayı her şeyi elde etmek arzusunda bulunan adam da olduğunu kabul etmek gerekir.

Sezar ile Pompeius, Katon gibi düşünseydiler başkaları Sezar ve Pompeius gibi düşünecekler ve düşüşü mukadder olan cumhuriyet diğer birinin eliyle felakete sürüklenmiş olacaktı. Sezar herkeşe hoşgörüyü yaklaştı. Fakat buna göre her şeyi gasp ettikten sonra gösterilen hoşgörü övgüye layık değildi.

Her ne kadar Pharsala savaşından sonra Sezar'ın yoğun bir gayret gösterdiği belirtilmişse de Çicero onu ihmalkârlıkla suçlamıştır. Çicero, İspanya ve Afrika'da Pompeius'un partisinin böyle yükseleceğini onların asla düşünmediklerini ve Sezar'ın İskenderiye seferi ile vakit kaybedeceğini önceden bilmiş olsalardı barış yapmayarak Cator ve Gippiion ile Afrika'ya çekileceklerini Casius'a bildirmiştir.

İşte bu akılsızca düşkünlük, Sezar'ı savaşa maruz bırakmış ve son ikisini göz önünde bulundurmadığından Pharsala'da tamamen çözülmüş olan meseleyi yeniden gündeme getirmiştir.

Sezar, öncelikle bir takım unvanlarla yönetimde etkin olmaya çalışmıştır. Çünkü insanlara ancak unvan ve lakaplar etki etmektedir. Asya milletleri konsül ve prokonsül unvanlarından Avrupa milletleri ise krallıktan nefret ettiklerinden o zamanlar bu unvan ve lakaplar bütün dünyada ya talihsizlik ve ümitsizliğin ya da sevinç ve mutluluğun vesilesi oluyordu. Sezar krallık tacını başına geçirmek-

ten kendini alıkoyamadı. Ancak milletin sevgisinin azaldığını görür görmez onu başından atıverdi. Sezar başkaca tecrübeler de yaşadı. Kendisinin Romalılar tarafından bir zorba gibi kabul edilmesini onların istibada sevgilerinden ileri geldiğine veyahut her ne yaptılarsa bunu bir görev ve sorumluluk bilinciyle yaptıklarına Sezar'ın inanmasına bir türlü anlam veremiyorum.

Bir gün Sezar senato tarafından kendisine yarı resmi unvanlar verilirken ayağa kalkmada biraz gevşeklik göstermiş, o dakikadan itibaren en ağırbaşlı üyelerin bile sabrı tükenmeye başlamıştır.

İnsanlara yapılacak hakaretlerin en etkilisi gelenek ve özel törenlere karşı muhalif bir tavır takınmaktır. Onları kışkırtınız, bu hareketinizle bazen takdir edilirsiniz, fakat geleneklere ve törenlere ilişkin her zaman nefretle karşılanırsınız.

Ötenden beri senatoya düşman olan Sezar, nüfuz ve gücü ortadan kalkalı adeta gülünç bir konumda bulunan bu kuruma karşı duyduğu nefreti gizleyememiştir. Bu şekilde merhamet ve şefkati bile aşağılayıcı olmaktan uzak kalmamış ve Sezar'ın bağışlaması değil cezalandırması dikkat çekmiştir. Sezar, senatoya karşı olan nefretini, senato emirlerini düzenlemeye kadar vardırmıştır. Sezar bunların altına senato üyelerinden ilk aklına gelenlerin isimlerini de ilave etmiştir.

Cicero diyor ki: "Bazen düzenlendiğinden ve çıkarıldığından bile haberim olmayan bir senato fermanının güya onayım olduğu halde Suriye ve Ermenistan'a gönderildiğini öğreniyorum. Kral olduklarından değil hatta varlıklarından bile haberim olmayan birçok hükümdar, kendilerine kral unvanının verilmesi hakkında olumlu görüş bildirmemden dolayı bana teşekkürlerini sunuyorlar."

O zamanın ileri gelenlerince yazılan mektuplar çoğunluğu Cicero tarafından kaleme alındığı için onun adına izafe edilmektedir.

Karşılama törenlerinden hatta çeşitli uğraşlarından onları yoksun bırakan bu tür değişiklikler ve karışıklıklar üzerine özellikle senatonun itibarı ve şerefine kalmadığı bu hengâmede, dünyaya karşı sahip oldukları şan ve şerefi bir kişiden beklemek zorunda kalan cumhuriyetin önde gelenlerine birden musallat olan ümitsizlik ve bezginlik kolayca anlaşılabilir. Bu durum tarihçilerin sözlerinden daha çok sözü edilen mektuplardan anlaşılmaktadır. Bu mektuplar aynı kaderi paylaşmış kişilerin saflığını ve sahte bir terbiye ve nezaketin etkisiyle yalan ve yapmacıklıkların her tarafı sarmaladığı bir dönemin mahiyetini tasvir eden birer şaheserdir. Velhasıl bu mektupların, zamanımızda yazılan mektupların çoğunda olduğu gibi bir diğerini aldatmak amacıyla değil, bir takım felaketlere uğramış dostların her şeylerini birbirlerine açıklamak maksadıyla yazılmış oldukları görülür.

Sezar için artık hayatını savunmak ve korumak iyice zorlaşmıştı. Muhafızlarının çoğunluğunu onun taraftarları veyahut çeşitli şekillerde yardımda bulundukları oluşturuyordu. Bunun nedeni ise açıktır. Bunlar Sezar'ın zafer kazanmasından bir çok çıkar elde ediyorlardı. Fakat mevkii ve servetleri yükseldikçe umumi musibetten pay almaya başlıyorlardı. Çünkü bir varlığı olmayan kimseye göre bazı açılardan bağlı bulunduğu hükümetin şekil ve yönetim tarzı bundan başka Yunan ve İtalya Cumhuriyetlerinin bütününde ortaya çıkmış uluslar arası bir kural, bir genel kanı vardı ki buna göre mutlak otoriteyi ele geçirenin katiline erdemli kişi gözüyle bakılırdı. Kralların uzaklaştırılmasından sonra Roma'da özellikle bu hususta yasa pek açık olup örnek de vardı. Cumhuriyet, yurttaşlarından her birini silahlandırmak suretiyle geçici olarak savunmasında görevlendirirdi. Her ne kadar Brütüs bir daha dünyaya gelse babasını bile öldüreceğini dostlarına söylemek cesaretinde bulunuyor ve istibdadın devamıyla, özgürlük düşüncesi yavaş ya-

vaş yok oluyorsa da muhalefetten kaynaklanan isyanlar Augustus' un önderliğinde yeniden baş gösteriyordu.

Bu durum, alışlagelmiş erdemlilik ve erdemsizlik kurallarını çiğneyerek, ancak kendi eğilimine bağlı olan ve yurttaşlarını, dostu, babayı bile önemsiz kılan egemen ve etkili bir yurt sevgisinin eseri-ydi. Fazilet bile bu konuda sınırı çiğnemek üzere kullanılıyor gibiydi. O derece ki pek vahşi olduğundan dolayı kabul görmeyen davranışlar bile tanrısal bir şeymişler gibi övgüye değer bulunuyorlardı. Gerçekte özgür bir devlet içinde yaşayan Sezar'ın cinayetini, öldürmek fiilinden başka bir şekilde ele almak gerekmez mi? Kamu ve kanun gücüyle, neden dolayı Sezar'ın takip edilmediğini sormak, işlediği cinayetlerin hesabını sormak başka bir şey mi ' idi?

ON İKİNCİ BÖLÜM

Sezar'ın Ölümünden Sonra Romanın Durumu

Cumhuriyetin yeniden kuruluşu o derece zordu ki o zamana kadar hiç görülmemiş bir durum ortaya çıktı. Artık ne diktatörlük kalmıştı ne hürriyet. Çünkü hürriyeti yok eden sebepler hala mevcuttu. Asiler ancak isyan için plan yapmışlar fakat bunun devamını sağlamak amacıyla hiçbir şey yapmamışlardı.

Asiler yapacaklarını bitirdikten sonra Capitol⁴³'e çekildiler. Senato toplanmadı ve ertesi gün kargaşalıktan yararlanmak isteyen Lepidus⁴⁴ bir takım silahlı kişilerle Roma meydanını işgal etti.

Senato vaktiyle elde ettikleri büyük bahşişleri bu defa tekrar verilmeyeceğinden korkan kıdemli askerlerin Roma'ya girmesi üzerine, Sezar'ın bütün yaptıklarını onaylamak ve aşırılıklara karşı önlem olmak üzere asiler hakkında genel af ilan etmiştir. Bu durum ise sahte bir asayiş sağlamıştır.

Ölmeden önce Perslere karşı savaş açmaya hazırlanan Sezar, yokluğunda hükümetinin güvenliğini sağlamak için kendi adamlarından olmak üzere birkaç seneliğine memurlar tayin etti. Bundan

⁴³ Tanrı Jüpiter adına Roma'da bir dağ tepesine Tarcium tarafından inşa ettirilerek M.Ö 507 yılında Konsül Horatius zamanında kutsal törenler yapılan bir tapınaktır. (A.S.)

⁴⁴ Marcus Aemilius Lepidus. Romalı siyaset adamı (öl. M.Ö 13) Sezar'ın taraftarı ve onunla aynı zamanda Konsül (M.Ö 46). Sezar öldüğü zaman, Roma yakınında bulunan tek orduya o komuta ediyordu. (R.B)

dolayı Sezar'a taraftar olanlar, Onun vefatından sonra dahi epeyce bir süre etkinliklerini sürdürdüler. Sezar'ın bütün hareket ve icraatları senato tarafından kayıtsız şartsız tasvip görmüş, uygulaması ise konsüllere havale edilmişti. Konsül olan Antonius, Sezar'ın *Livre de Raison* (Anlayışlılık Kitabı) unu elde etmiş ve sekreterini de kendi yanına çektikten sonra, içine istediğini yazdırmış olduğundan diktatörlük, Sezar'ın hayatındakinden daha şiddetli bir şekilde uygulandı. Çünkü Sezar'ın asla yapmayacağı şeyi, hiçbir şekilde vermeyeceği parayı, Antonius yapıyor, harcıyor ve cumhuriyete karşı kötü amaç ve düşünce besleyen herkese, Sezar'ın vasiyet evrakına aykırı olarak dağıtıyordu.

Musibete ek olmak üzere Antonius, o kitabı sayesinde Sezar'ın savaş için biriktirip Ophes tapınağında sakladığı, yüklü miktarda paralara istediği gibi sahip oldu. Asiler başlangıçta Sezar'ın cesedini Tyber nehrine atmaya karar vermişlerdi. Gerçekten ansızın oluveren bir hareketi takip eden yalan ve şaşkınlık zamanlarında cüret edilecek her hareket yapılması kolay olduğundan, bu teşebbüse karşı bunların hiçbir engeli takılmayacakları açıktı. Ancak bu karar uygulamaya konmamış ve sonra açıklanacak olaylar meydana gelmiştir.

Senato, cenaze töreninin yapılmasına izin vermeye kendini zorunlu sayıyordu. Gerçekte Sezar'ı despot sıfatıyla ilan etmemiş olduğu için senato, onun kabristanda defnine engel olamazdı. Romalılarda mevcut olup Poluvius tarafından bu kadar övgüye değer görülen bir geleneğe göre, cenaze alayında ataların tasvirleri beraberlerinde getirilir ve sonra ölenin meziyetlerine ilişkin mersiye okunurdu. Mersiye okuyan Antonius kanla parlayan elbisesini halka göstererek, ona büyük bahşişler sağlayan vasiyetnamesini okumada o kadar büyük heyecan ve galeyan dalgası oluşturmuştur ki yurttaşlar isyancıların evlerini ateşe vermişlerdir.

Bütün bu olaylar sırasında senatoyu idare etmiş olan Çıçero'nun elde mevcut bir itirafına göre yok olmak tehlikesi olsa bile, şiddetle hareket edilseydi daha iyi olacak ve hatta mahvolma diye bir şey söz konusu olmayacaktı. Fakat Senato toplantı yaptığı zaman artık iş işten geçmiş olduğunu belirterek Çıçero sorumluluğu kendinden uzaklaştırmak istiyor. Halkın bu derece katılım gösterdiği olaylar sırasında bu anın değerini bilenler doğal olarak bunda şaşılacak bir şey görmezler.

Bir başka olayı da yeri gelmişken zikrederim: Sezar'ın şerefine oyunlar düzenlendiği zamanlar, yedi gün sıra ile kuyruklu bir yıldız görününce halk onun ruhunun tanrısal bir nitelik kazandığına inandı.

Krallara, hatta onları idare eden Prokonsüllerin anısına bir tapınak yapılması Asya ve Yunan kavimlerinin yerleşik adetlerinden-di. Bağlılıklarının en güçlü nişanesi olan bu gibi şeylerin yapılması teşvik ediliyordu. Romalılar bile ev tanrıları adıyla ibadet ettikleri putların koyulduğu özel tapınaklarda veya hususi kiliselerde atalarının ruhlarına ithafen bir takım dini törenler yapabilirlerdi. Fakat Romulus zamanından Sezar dönemine kadar hiçbir Romalının umumi tapınaklara girdiğini görmüyoruz.

Makedonya Devleti Antonius'un eline geçmişti. Halbuki kendisi bunun yerine Galyalıların ülkesini istiyordu. Alp dağlarının be-ri tarafında bulunan Galya yönetimi ve ona teslim olmaktan çeken Brutüs'ü Antonius'un neye dayanarak oradan kovmak istediği anlaşılıyor. Bundan bir şehir savaşı çıkmış ve Senato Antonius'u vatan haini ilan etmiştir.

Çıçero, hususi düşmanı olan Antonius'u alt etmek amacıyla Octavionus'un yükselmesine yardım etmek gibi sakat bir yolu seçerek, halka Sezar'ı unutturacağına bilakis onun yeniden sembolleştirilmesine yardım etmiştir.

Hemen bütün işleri bozan şey, bunlara girişenlerin başarmak hedefinden başka, benliklerini okşayacak ve hoşlanacakları bir takım hususi muvaffakiyetler elde etmeye kalkışmalarıdır. Zannederim ki Cato, cumhuriyete karşı ihtiyatla hareket etmiş olsaydı, işlere büsbütün başka bir renk vermiş olacaktı. Tali bir makam ve mevki için pek mükemmel niteliklere sahip olan Çiçero sersemce davranışlarda bulunacak değildi. Kendisinin parlak bir dehası ve fakat çoklukla adiliğe kayan bir kişiliği vardı. Çiçero'nun gözünde fazilet, Cato'nun yanında ise şan ve şeref ayrıntı şeylerden sayılırdı. Çiçero daima kendini herkesten yüksek görürdü. Cato'ya gelince kişiliğini sürekli ön planda tutar; biri cumhuriyeti cumhuriyet için, diğeri ise bundan kendine övünç payı çıkarmak için kurtarmak isterdi.

Bu karşılaştırmaya devamla diyebilirim ki: Cato bir şeyi olmadan önce keşfederken Çiçero ondan korkar. Cato'nun olmasını ümit ettiği bir şey üzerine Çiçero inararak gönülden bağlanır. Antonius, Modena'da yenik düştü ve Konsül Tirtivdius ile Pansa öldürüldü.

Bu işlerde kendi konumunun daha yüksek olduğuna inanan senato, Octavianus'un konumunu düşürmeye çalıştı. Hâlbuki Octavianus, Antonius'a muhalefet etmekten vazgeçerek askerini Roma'ya sevk etmiş ve kendini konsül ilan ettirmiştir.

İşte kendi nüfuz ve konumu sayesinde, Antonius'a bağlı orduların hezimete uğramasından dolayı övünen Çiçero, bu suretle cumhuriyete, ünü daha parlak ve belli olduğu halde hukuki, daha meşru, daha zararlı ve tehlikeli bir düşman kazandırmıştır.⁴⁵

Yenik düşen Antonius, Alp dağlarının arkasında bulunan Galya'ya kaçmış ve Lepidius tarafından kabul edilmiştir. Her ikisi de Octavius ile ittifak kurarak dost ve düşmanlarının hayatlarını birbirlerine peşkeş çektiler. Lepidus Roma'da kaldı; diğeri ikisi ise Brü-

⁴⁵ Octavianus, Sezar'ın varisi ve manevi evladıydı. (A.S)

tüs ve Cassius'u aramaya gittiler ve dünya egemenliği için üç defa savaş olan yerlerde onları buldular. Brütüs ve Cassius bağışlanmayacaklarını düşünerek kendi hayatlarına son verdiler.

Hayatlarının bu dönemi incelenirken, bu şekilde terk edilmişliğe bırakılan cumhuriyete acımak kabil olamaz. Cato facianın sonunda yaşamına son verdi, bunların ölümü ise faciaya bir çeşit başlangıç oldu. Romalılarda bu derece yaygınlaşmış olan hayata son vermek geleneğini açıklamak istiyorum. Bu davranışı destekleyen stoacılık felsefesi⁴⁶, bir mağlubiyetten sonra artık hayatın anlamını kaybettiği düşüncesini pek çok büyük kimseye veren esaret ve triomphe yönteminin konulması, haklarında verilecek olan hüküm gereği olarak mal ve mülklerine el konulmaktan ve kişiliklerine leke sürülmesinden ise yaşamlarına son verilmesinin daha çok tercih ediliyor olması bugün dostlarımızdan birinin bir hareketi veya sözü üzerine birilerini boğazlamaya sevk eden daha makul ve mantıklı bir namus ve haysiyet meselesi, velhasıl herkes istediği bir zamanda dünyada oynadığı oyuna son verdirdiğinden bu hareketin kahramanlık için sağladığı büyük kolaylık gibi bir çok sebep zikredilebilir.

Bu sebeplere bir de uygulamadaki kolaylık keyfiyetini de ilave etmek mümkündür. Şöyle ki: Ruh, yerine getirmek üzere olduğu hareket ve bunu gerektiren sebeple ve önüne set çekeceği tehlikeyle uğraşırken ölümü layıkıyla görmüyor. Çünkü ihtiras hissettirir, müşahede ettirmez.

İzzet-i nefis, kendini koruma güdüsü o kadar çok değişime uğrar ve birbirine o derece zıt temeller üzerine etki eder ki bizi haysiyetimiz aşkına bedenimizi feda etmeye iter. İşte kendimize verdi-

⁴⁶ Meşhur filozof Zeno'nun metodu ve yoludur. Ahlakça pek sert olmak, düşünce ve tavırda sabır ve tahammül göstermek bu akımın özelliklerindendir. (A.S)

ğimiz önem o kadardır ki bizzat hayatımızdan daha ziyade nefsi-mizi sevdiğimizi gösteren fitri ve meçhul bir duygu ile hayatımıza son vermeye razı olmuşuz.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Augustus

Pompeius, Sicilya ve Sardunya'da egemenliğini sürdürmekteydi. Denize hâkim ve son ümitlerinin gerçekleşmesi için savaşıyor sayısız kaçak ve sürgünlere sahipti. Octavius ona karşı gayet zorlu iki savaş açmış ve birçok başarısızlıklardan sonra Agripo'nın becerisi sayesinde onu yenilgiye uğratmıştır.

İsyancıların hemen tamamı üzüntüyle belirtmek gerekir ki can ve mallarını yitirmişti. Asla kesintiye uğramayan savaşlarda birçok kez hezimete uğramış bir partinin başına geçen kişilerin kazaen yok olacakları doğaldı. Bu durum Sezar'ı öldürenlerin iddialarının geçersizliğine bir delil ve onlara verilen ilahi bir ceza şeklinde değerlendirildi.

Octavius, Lepidus'un askerini kendi yanına çekerek onu Triumvira⁴⁷ makamının nüfusundan mahrum bıraktığı gibi her türlü resmiyetten uzak münzevi bir hayat geçirmesini de çekemeyerek onu gayri resmi bir kişi gibi halkın toplantısında bulunmaya zorunlu kıldı.

⁴⁷ Bu tabir Roma'da yönetim işlerinin bazı bölümlerini düzenlemekle yükümlü üç kişiden oluşan bir kurulu ve beceri, ün ve nüfus sayesinde idareyi zorla elde etmek üzere üç kişiden müteşekkil bir manevi kişiliği belirtmek için kullanılmaktadır. Mesela: Sezar, Pompeius Crassus yine Octavius, Antonius, Lepidus'a Triumvira denir. (A.S)

Lepidus'un bu zillete düştüğünü görmekle deruni bir haz duyuyoruz. Cumhuriyet yurttaşları içinde en kötüsü olan, karışıklık çıkarmada daima birinciliği muhafaza eden mütemadiyen uğursuz bir takım planlar kurarak onları uygulamak için kendisinden daha becerikli ve kurnaz kişilerle bir arada bulunmak zorunda kalan bu Lepidus idi. Tarihçilerden birisi Lepidus'a övgüler düzmeye kalkışmış ve iddiasına delil olmak üzere Antonius'un mektuplarından birinde Lepidus'un "Namus sahibi" unvanıyla nitelendiğini belirtmişse de düşüncemize göre Antonius'un nazarında namuslu sayılan bir kişi diğerleri için asla öyle olmasa gerektir. Zannederim bütün Roma elebaşları içinde mütemadiyen askerlerine karşı doğal bir alçaklık gösterisiyle onların sevgisini kazanma konusunda biricik olan Octavius'tur. O zamanlar askerler, komutanlarının cesaretinden çok onların bağış ve hediyelerine önem verirdi. Yönetimi elde edebilen böyle bir meziyetin Octavius'ta bulunmaması belki de onun için hayırlı olmuş ve onu hükümetin başına getirmiştir.

Bu kişiden herkes çokça korkmaz oldu. Namus ve haysiyetini en ziyade ayaklar altına alan şartların kendisine en çok fayda sağlamış olması imkan haricinde değildir. Eğer Octavius işin başında onurunu gözetseydi ondan herkesin güveni kalkacaktı. Diğer yandan kendisinde cesaret bulunsaydı, Antonius'un felaketini hazırlayan delice davranışları yapmaya vakit ve fırsat vermiş olmayacaktı.

Octavius aleyhine hazırlıklarda bulunurken Antonius, zafer kazandıktan iki ay sonra cumhuriyeti yeniden kuracağına dair askerlerine yemin ederek söz vermiştir. Bir ordu kadar incelemeyen ve muhakeme etmeden hareket eden bir şeyi düşünmek mümkün olmadığından bu durum, sürekli olarak tahrip ede geldikleri vatanlarının bağımsızlığını askerlerin bile çekemediklerini pek güzel ispat etmektedir.

Actium meydan savaşı gerçekleşti. Kleopatra kaçarak Antonius'u da beraberinde sürükledi. Bu kadının işin sonunda Antonius'a ihanet ettiği kesindir. Kleopatra belki de kadınlara özgü akıl ve hayale sığmaz nazlarla dünyanın bir üçüncü sahip ve hâkimini bir kere daha tahakkümü altına almayı düşünmüştü.

Antonius'un, uğruna bütün dünyayı feda etmiş olduğu bir kadın, ona karşı ihanette bulunduğu gibi, ülkesini genişletmek veya hut etkisi altında olan birçok kral ondan yüz çevirdi.

Güya cömert, mahkûmiyet ve tabiyete var oluşsal bir bağla bağlanmış savaşçı kişiliklerden oluşan bir kabile Antonius'a kahr-amanca bir sadakatle bağlanmıştı. Bir kişiyi çeşitli nimetlerle donatmakla ona en önce o nimetleri korumak için gereken araçlara tutunmak düşüncesini ve savunulacak yeni menfaatler vermiş olursunuz.

Bu savaşlarda en çok şaşılacak husus şudur ki, savaş işi sonuçlandırır ve yenilgi telafi edilemezdi.

Esasen Roma askerlerinde parti fikri yoktu. Bunlar belirli bir şey için değil, bir şahıs için savaşır, büyük ümitlerle onları hizmet etmeye çağıran üstlerinden başkasını tanımazlar, ancak komutanları mağlup olup verdikleri sözleri yerine getirmekten aciz kalınca hemen başka tarafa yönelirlerdi. Eyalet ahalisi bile samimiyetle kavgaya girişmezdi. Çünkü senato veya halkın başarı elde etmesi onlar için önemli değildi. İşte bu sebepten dolayı bir komutan yenilir yenilmez derhal öbür tarafa geçerlerdi. Zira her şehir ahalsinin askerlere verdikleri büyük sözleri yerine getirmekle yükümlü bulunmalarından dolayı onlara en çok kabahati olan ülkeleri bağışlamak zorunda kalan galibin huzurunda özür bulmak ve masumiyetini kanıtlamak derdine düşmesi doğaldı.

Fransa'da iki çeşit şehir savaşı olmuştur. Bazılarının çıkış nedeni din olduğundan ve zaferden sonra ise aynı neden mevcut bu-

lunduğu için bu tür savaşlar sürekli olmuştur. Diğerleri ise hakiki bir sebebe bağlı olarak değil, bazı ileri gelenlerin ihtirasları veya yanlış davranışları sonucu ortaya çıktığından bir an önce bastırılırdı. Augustus⁴⁸ asayiş ve düzeni sağladı, yani esaret zincirini devamlı hale getirdi. Çünkü otoritenin gasp edildiği bağımsız bir devlette bir kişinin nüfuz ve gücünü sağlamlaştırmaya yarayan her şey kural ve düzen, tebanın kin ve hileden uzak gerçek özgürlüğünü savunacak ve sürdürecektir her şey kargaşa, ayrılık ve kötü yönetim olarak değerlendirilir.

Bir takım muhteris kişiler cumhuriyet içinde karışıklıklar çıkarmaya çalışıyorlardı. Pompeius, Crassus ve Sezar bu hususta son derece başarılı oldular. Bunlar adi suçları işlemeyenler hakkında bir tür korunmuşluk yöntemini koymuşlar ve ahlaki bozukluğun özüne engel olacak her türlü kanun ve düzenlemeyi ortadan kaldırmışlardı. İyi kanunların amacı, vatandaşlarının durumlarını düzeltmek ve ahlaklarını güzelleştirmek olduğu halde bunlar bilakis halkı daha çok bozmaya çalıştıklarından onları para ile saptırmak ve yoldan çıkarmak âdetini koydular. Hatta bir kimseye rüşvetçilik suçlaması yapılırsa hâkimler rüşvet vererek kazanılırdı. Bunlar seçimlerde her türlü cebr ve şiddeti kullanarak bozgunculuk yaptılar. Yargılama sırasında bile hâkimler tehdit edilirdi. Ahalinin nüfuzu bile tamamıyla yok edilmişti. Ahalinin arzusuna rağmen Petulumeus'u silahlı olarak hükümdarlık makamına oturttukten sonra Gabinius'un mutedil bir şekilde gelip tiriomphe (üçlü yönetim) talep etmesi bu iddiaya karşı bir kanıt oluşturur.

Cumhuriyetin ilk tabakasından olan bu kişiler, halkı kendi güç ve nüfuzundan nefret ettirmeye ve cumhuriyet yönetiminin sakıncalarını son noktaya vardırarak suretiyle kendilerine gerekli bir

⁴⁸ Auguste kelimesi itibarlı, büyük anlamlarını ifade Octavius'a yakıştırılan lakaptır. (A.S.)

maliyet vermeye çalışıyorlardı. Ancak Augustus egemenliği ele geçirdikten sonra siyaset, bir kişinin yönetiminden ortaya çıkan bir saadet durumu olduğunu hissettirmek için düzen ve asayişe onu zorlamıştır.

Augustus savaş zamanında yurttaşlarının taşkınlık yapmasından değil, askerlerin isyan etmesinden korktuğu için bunlara pek yumuşak davranır ve aksine halka zulüm yapmaktan çekinmezdi. Barış zamanında halkın isyan etmesinden korktuğu ve Sezar'ın akıbetini daima gözünün önüne getirdiği için bu duruma meydan vermemeli amacıyla onun tercih etmiş olduğu yöntemlerden kaçınmaya çalışırdı. İşte Augustus'un bütün hayatının gizi ve hikmeti budur. Kendi kuvvet ve nüfuzuyla diktatör Unvanını reddetmiştir. Sezar, cumhuriyetin hiçbir şey olmadığını ve her sözünün bir kanun mahiyetinde olduğunu korkusuzca ifade ettiği halde Augustus, senatonun haysiyet ve onurundan ve kendisinin cumhuriyete karşı olan saygısından söz eder dururdu. Bundan dolayı kendi çıkarlarına dokunmaması şartıyla imkânları elverdiği ölçüde herkes tarafından yumuşak ve hoşgörülü olarak görülen bir hükümet oluşturmak Augustus'un ideali olmuştur. Kurduğu yönetim, krallık yönetimine nispetle bir seçkinler yönetimi, askeri yönetime nispetle bir mutlakiyet yönetimi idi. Fakat bu öyle iki düzlemli bir yönetimdi ki, bizzat kendi gücüyle varlığını devam ettirmekten aciz olduğundan, hükümdarın hoşuna gitmedikçe devam edemez ve bundan dolayı salt bir otoriter devlet olarak kalırdı.

Augustus'un gerçekte imparatorluğu bırakma düşüncesini besleyip beslemediği incelemeye değer bir konu olmuştur. Fakat çekilmek arzusunda bulunmuş olsaydı bu hususta başarılı olmasının mümkün olmadığını acaba kim bilmeyebilirdi? Bunun bir oyundan başka bir şey olmadığını ispatlayan şey, Augustus'un on senede bir kez hükümetten uzaklaşmayı talep ettiği halde onu ta-

şımaktan bir an bile geri kalmamış olmasıdır. Bu tarz bir hareket, tamamıyla elde etmediğini düşündüğü kuvvetleri kendine çekmek amacıyla, Augustus tarafından planlanan bir takım ince kurnazlıklardı. Augustus'un bütün hayatı hakkında kesin bir fikir elde ettim. Gerçekte insanlarda birçok gariplikler görülmekte ise de bütün hayatları süresince düşünüp inceledikleri şeylerden bir anda uzaklaştıkları pek nadirdir. Augustus'un bütün hareket ve icraatları yapmış olduğu bütün düzenlemeler açık bir şekilde, otoriter bir yönetimin kurulmasına yönelikti. Sulla, diktatörlükten istifa ediyor; fakat bunun, hayatının çeşitli dönemlerinde, cumhuriyet ahlakına uygun bir ruh ve baskıcı bir şekilde uygulanan kanunlar, daima yeni bir tür cumhuriyete dönüşüyordu. Sulla, aceleci ve öfkeli bir adam olmakla beraber, Romalıları sertlikle özgürlüğe, hilebaz, zorba ve zalim Augustus ise onları yumuşaklıkla esarete doğru sürükler.

Sulla'nın yönetimi sırasında cumhuriyetin nüfuz ve gücü artmakta iken kimse istibdadın varlığından şikayetçi değildi. Augustus zamanında ise istibdat o kadar güç kazanmadığı halde herkesin dilinde olan şey özgürlüktü.

Roma'nın büyüklüğüne bu kadar hizmet etmiş olan "Tiriomphe geleneği, Augustus'un döneminde uygulamadan kalktı veya daha doğrusu bu şeref, krallık makamına özgü bir ayrıcalık oldu. İmparatorlar zamanında ortaya çıkan olayların kökenini cumhuriyet döneminde aramak ve her iki yönetim dönemini birbirine yaklaştırarak değerlendirmek gerekir. Savaş kimin yardım ve çabasıyla gerçekleşmiş ise ancak onun "Tiriomphe" istemesine hakkı vardı. Esasen her sefer başında bulunan kişinin emir ve denetimi altında olarak gerçekleşmekte olup imparator ise bütün orduların komutanı olduğundan savaş, başta olan kişinin marifetiyle idare edilmekte idi.

Cumhuriyet zamanında sürekli savaş durumunda olmak nasıl bir kural olarak kabul edilmişse imparatorlar devrinde barışın korunması öyle amaçlanmıştı. Bundan dolayı hizmetlerini pek pahalıya mal etmek durumunda kalan askeri kuvvetlerin zaferlerine endişeli bir şekilde bakılırdı. Zaferi, kralın kıskançlığına sebep olacak ve gözlerini kamaştıracak bir dereceye kadar değil ancak dikkatini çekecek şekilde elde etmek gerektiğinden, komutan mevkiinde bulunanlar çok büyük işler yapmaktan çekinirlerdi.

Augustus itibarlılar sınıfına girmek hakkını verme konusunda pek tutucu davranmış çok sayıda esirin kökleştirilmesine meydan vermemek için kanuni düzenlemeler yapmış, bu iki uygulamanın muhafazasını ve yeni savaşlarla devleti genişletmek yoluna gidilmemesini vasiyetnamesinde uyarmıştır.

Bu üç madde bir diğerine bağlıdır. Doğal olarak savaşlar devam etmeyince artık yeni itibarlılar sınıfı oluşturmak ve esir azat etmek uygulamasına gerek kalmazdı.

Roma sürekli savaşlar yaptığı sürece, halkın kayıplarının telafisi muhakkak gerekiyordu. Başlangıçta yenilgiye uğrayan şehirlerde bulunan halkın bir bölümü Roma'ya getirildi. Fakat zaman ilerledikçe komşu şehirlerin ahalisi sırf seçimlere katılmak amacıyla Roma'ya gelerek orda yerleşmiştir. Böylece Roma'da kalmayı seçenlerin sayısı o kadar arttı ki müttefiklerin var olan şikayetleri üzerine çok defa bunlardan bir bölümünün iadesi zorunlu oluyordu.

Vilayetlerden insanlar gruplar halinde Roma'ya geldi. Yasalar evlilikler hakkındaki düzenlemeleri pek müsait hatta gerekli hale getiriyordu. Bütün bu savaşlar sırasında Roma'nın aldığı esirlerin sayısı akıllara durgunluk verecek bir noktaya geldi. Roma halkı zenginleştikçe her taraftan esir satın almış ise de şeref, büyüklük veya zayıflığa düşme korkusuyla büyük bölümünü özgürlüklerine

kavuşturmuştur. Halktan bazıları sadık esirleri ödüllendirmek, bir kısmı cumhuriyet yönetimince fakir halka dağıtılan buğdaydan esirleri adına bir miktar almak, diğer bir bölümü de başlarında çiçeklerden yapılmış bir başlık olduğu halde kendi cenazeleri arasında gitmek üzere birçok kişiyi hazır bulundurmak istiyordu. Ahali hemen hemen azatlı kölelerden ibaret kaldı. O derecedeki, dünyanın hâkim ve sahibi olan bu halk başlangıçta değil hatta her zaman çoğunlukla köken bakımından karmakarışıktı. Azad edilmiş esirlerden ibaret olan halkın sayısı, yavaş yavaş sıkıntı verecek bir noktaya vardığından, bunlardan sömürgeler oluşturulup bu suretle eyalet ahalisinin hükümete karşı sadakatten ayrılma ihtimali ortadan kaldırılmıştır. Roma, dünyanın dört bir yanından gelen insanlara mekan oluyor, bunları esir olarak kabul edip Romalı hukukuna tabi kıldıktan sonra iade ediyordu.

Seçimler sırasında, rütbe ve paye ile ilgili karışıklar olduğu bahanesiyle Augustus, Roma'ya bir vali tayin edip muhafız gücü yerleştirdi. Hafif süvari birliklerinin varlığını devam ettirmek için bunları sınırlara sevk etmiş ve maaşlarının verilmesini sağlamak üzere ödenek ayırdığı gibi askerlikten ayrıldıkları vakit onlara ödül olarak arazi değil para verilmesini emretmiştir.

Sulla döneminden beri uygulanmakta olan bu arazi dağıtımı birçok olumsuz sonuçlar doğurmaktaydı. İlk planda ahalinin arazi üzerindeki hukuk ve tasarrufu şüpheli bir hale gelmişti. Bir bölüğe bağlı askerler aynı bölgeye sevk ve iskân edilmediği takdirde, gittikleri yerlerden hoşlanmayıp toprakları ekmezler ve tehlikeli birer unsur olurlardı. Aksine mezkûr araziler askeri birliklere göre dağıtılıp taksim edilirse bir takım ihtiraslı kimseler için cumhuriyet aleyhine ordular oluşturulacak kadar çok memnun olmayan asker bulmak mümkündü.

Augustus deniz donanması için özel kurumlar oluşturdu. Romalıların ondan önce, sabit bir kolordu teşkilatları olmadığından, doğal olarak deniz donanmasına ait organizasyonlar da olamazdı. Augustus tarafından kurulan filoların başlıca gayeleri sevkیات ve seferleri güven altına almaktı. Ayrıca çeşitli ülkeler arasında ulaşımı sağlamak ve düzenlemektir. Çünkü Romalılar, Akdeniz in yegane sahibi idiler. Ve o zamanlarda yalnız bu denizde sefer düzenlemek mümkün olduğundan, Romalılarca korkulacak hiçbir düşman yoktu.

Depiun'un kesin olan değerlendirmesine göre, imparatorlar devrinden beri tarih yazmak daha da zorlaşmıştı. Çünkü her şey bir sır oluyor, vilayetlerden gelen bilgiler doğrudan doğruya imparatorların divanına (cabinet) sunuluyordu. Artık çılgınlık veya küstahlık zoruyla imparatorların saklamak istemedikleri veyahut tarihçilerin zan ve tahminine dayalı olarak kayıt altına aldıkları olaylardan başkasına muttali olmak imkânsızlaşmıştı.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Tiberius

Bir nehrin, yavaş yavaş gürültüsüz bir şekilde önüne konulmuş setleri kemirerek ve nihayet belli bir zaman sonra devirerek gitmesine engel olunan kırlara nasıl yayıldığı görülmüşse, Augustus devrinde kralın otorite ve gücü de aynı şekilde hissedilmeyecek bir şekilde etkide bulunmuş ve Tiberius, zamanında her şeyi şiddetle yıkmıştır.

Roma milletine karşı kötü bir plan tertip edenler hakkında uygulanmak üzere bir saltanat kanunu (une loi de majeste) vardı. Tiberius bu kanunu fırsat bilerek, planlanan hareket ve duruşa karşı değil, güvensizliğe veya kin ve çekememezliğine hizmet edecek her türlü durum için onu uygulamaya koyuldu. Bu kanun yalnız fiil ve davranışlar için değil rastgele söz, işaret hatta düşünceler için bile uygulama alanı oluşturuyordu. Çünkü iki dost arasında yapılan konuşmada söylenen gizli şeyler ancak birer fikir ve kurgu olarak değerlendirilebilir. Artık bundan sonra ziyafetlerde rahatlık, yakınlarla güven, esirlerde sadakat kayboldu. Hükümdarın yapmacık tavırlarla dolu eğilimi her tarafa sirayet ettiğinden artık dostluk çekini-
lecek bir tehlike, yiğitlik bir ihtiyatsızlık; fazilet ise geçmiş zamanlardaki saadet hali ve halka eskiyi hatırlatmak için takınılan bir tavır gibi algılandı.

Sayesinde boğulma tehlikesinden kurtuldukları aynı tahta parçaları üzerinde bir takım zavallılar adeta boğdurulurken, kanunların gölgesi altında güya adalet adına işlenen zulümlerden daha tehlikeli bir gaddarlık yoktur.

Bir zalimin yolsuzluk yapma araçlarından mahrum kaldığı asla görülmemiş bir şey olduğundan Tiberius da şüphelendiği ne kadar adam var ise hepsini mahkûm etmeye her zaman hazır hâkimler bulmuştur.

Cumhuriyet zamanında yurttaşlarla ilgili davalara ve işlere kurul oluşturarak bakmayan senato, müttefiklere isnat edilen suçların yargılanması ahali tarafından seçilen bir kurulca yapıyordu.

Tiberius, kendi aleyhine işlenen ve saltanat hukukunu zedeleyen her türlü fiilin yargılanmasını da senatoya bırakmıştır. Bu kurul tanımlanması mümkün olmayan bir zillate düşmüştür. Senato üyeleri yaltaklanmada çok aşırıya gittiler. O derece ki, içlerinden en meşhurları Sejan'ın himayesi altında ikiyüzlülüğü meslek edinmişlerdir.

Senatoda egemen olan, yaltaklanma eğiliminin birçok nedeni olduğu düşüncesindeyim. Sezar, cumhuriyet yanlılarına üstün geldikten sonra senatoda bulunan dostları da düşmanları da, kanun kendi nüfuz ve kuvvetine karşı belirlediği sınırları geçersiz bırakmak ve ona fazla fazla unvanlar vermek hususunda eşit olarak yardım ettiler. Bazıları onun yakınlığını kazanmak için çalışırken diğerleri ise ona herkesin nefretini çekmeye çalışıyordu. Tarihçi Dippiun'a göre, bazıları Sezar'ın hoşuna giden kadınlarla eğlenmek için ondan izin isteme noktasına kadar gittiler. Bu durum Sezar'ın, senatodan kesinlikle kuşku duymaması ve orada öldürülmesi sonucunu doğurduğu gibi ondan sonraki dönemlerde toplumsal gerginliğe yol açabilen, emsali görülmedik yaltaklanmalardan hiçbir iz kalmamasına neden olmuştur.

Roma, bir kişinin idaresine geçmeden önce -elde etmek için seçilen yollar her ne olursa olsun- Roma üst sınıfının zenginliğinin sınırı yoktu. Hâlbuki imparatorlar döneminde bu servetlerin he-men hepsine el konuldu. Artık senato üyeleri, kendilerini sayısız ni-metlere boğan o büyük müşterilerden yoksun kalmıştı. Özellikle bugünkü muhasebeci ve vekil harçlarımıza denk gelirse sahip Se-zar tarafından görevlendirilen büyük memurların vilayetlere tayin edilmesinden itibaren oralardan bir şey alabilmek mümkün de-ğil-di. Çünkü her şey onun için alınırdı. Bununla birlikte servetin kay-nağı böylece kesildiği halde masraflar eskiden olduğu gibi devam ediyordu. Geçim yöntemi artık belirlenmiş olduğundan bunun de-vamı ancak imparatorun hoş görüsüne bağlı idi.

Augustus, halktan kanun düzenleme ve adi suçluları yargıla-ma yetkisini kaldırdığı halde hâkim seçme konusunda onu serbest bırakmış veya daha doğrusu ona bu konuda özgürlük bahşetmiş gi-bi görünüyordu.

Bu kadar kalabalık bir halkın bir araya gelmesinden korkan Tiberius, onu imtiyazdan yoksun bırakmış ve bu yetkiyi senatoya bırakmıştır. Hâlbuki halkın nüfuz ve gücünü zayıflatacak ve yılgın-lığa düşürecek olan her şey, ileri gelenlerin moralini sanılandan da-ha çoksarsacaktır.

Gerçi ahalide memur seçme yetkisi varken de bu makamları hile ve rüşvetle elde eden bürokratlar, konumlarını korumak için her türlü alçaklığı yapmaktan geri kalmıyorlarsa da, bunlar halka umumi oyunlar, şöenler düzenledikleri veyahut para ve yiyecek dağıttıklarından bu adilikler bir tür ihtişam kabul ediliyordu. Gerçi bu neden pek bayağı ise de bağışlarla halkın teveccühünü kazan-mak, büyüklüğün şanından sayıldığından bu tarz hareketin bir yü-celik yönü vardı. Ancak halka rütbe verecek bir yetki kalmadığı ve senato adına memur tayin etmek yetkisi kralla verildiğinden itiba-

ren bu memuriyetler için istekli çıkıyor ve pek kötü yollarla elde ediliyordu. İki yüzlülük, alçaklık, cinayet bürokraside yükselmek için gerekli birer sanat haline geldi.

Bununla birlikte Tiberius'un, senatonun önemini azaltmak istediğine dair bir delil yoktur. Kendisi senatonun bu şekilde vakar ve haysiyetini düşürdüğünden dolayı şikayetçi olduğu kadar başka durumlardan şikayet etmiyordu. Hayatının her aşamasında bu hususta gösterdiği nefret ve tikslenme pek çoktur. Fakat, Tiberius insanların bir çoğu gibi birbirine zıt şeyler istiyordu. Onun genel politika ile özel hırsları arasında hiçbir uzlaşma yoktu. Özgür olan devlete karşı saygı gösteren bir senato, Tiberius için çok arzulanır bir şeydi. Fakat diğer yandan her an ve zamanda, kuruntularına, öfkesine, kinine ve kıskançlığına alet olacak bir senato istiyordu. Sonuç olarak Tiberius'un kişiliğinde devlet adamlığı nitelikleri, sıradan insan duygularına daima yenik düşüyordu.

Yukarıda açıkladığımız gibi, halk, olması muhtemel haksızlıklara karşı kendisini savunmak üzere bir takım görevliler seçme yetkisini daha önce Patricyanlardan elde etmişlerdi. Bu görevi yerine getirebilmek için bu memurların kutsal ve her türlü saldırıdan korundukları ilan edilmiş ve bir seçilmiş temsilciye karşı fiili veya sözlü kötü muameleye kalkışanların derhal idam edilmesi emredilmiştir. Temsilcilerin yetkilerine sahip olan imparatorlar doğal olarak onların imtiyazlarını da almışlardı. İşte bu kadar kişinin idam ettirilmesi, ikiye yüzlülerin kötülük yapmada istedikleri gibi serbest kalması, Pelin'in dediği gibi kendilerine hiçbir suç isnadının mümkün olmayanların saltanatın hukukuna saldırmakla suçlanmaları hep bu temel üzerine bina edilmiştir.

Sanırım bu suçlama gerekçeleri bugün bize göründükleri kadar gülünç değildi. Bu davranışlar Romalıları, bugün bize verdikleri fikirlerden başka fikir vermemiş olsaydı, Tiberius'un, kendi eviy-

le birlikte imparatorun heykelini de satmasından dolayı bir adamı suçlaması, Domityen'in bir kadını, kendi resmi önünde soyunduğu için veya odasının duvarında bütün yerkürenin kıtalarını gösteren renkli resimler bulundurmak suçlamasıyla halktan birisini idam ettirmiş olacağına ihtimal vermiyorum. Bana göre Roma'da yönetim değiştiğinden, bizce önemsiz görünen hususların o zaman için önemli sayılmış olması, kısmen bu duruma neden olmuştur. Bunu da, istibdadın geçerli olduğuna hükmedilemeyen bir millette bugün bir kişinin şerefine kadeh kaldırmanın yasak olduğunu görmemize istinaden söylüyorum.

Roma halkının hassasiyetlerini açıklamaya yarayacak hiçbir şeyi görmezlikten gelmiyorum. Bu halk, saadet ve ikbalini yöneticilerinin anlaşmazlıklarına ve farklılıklarına bağlamaya o derece alışmıştı ki, Kirmanikus'un ölümünden sonra bizde benzeri artık görülmeyen üzüntü ve matem durumları yaşamıştır. Bir kere bu uzun, itidalden pek uzak ve büyük yasları tarihçilerin nasıl anlattıklarını görmeli. Bu durum, yapmacık değildi. Çünkü halkın tamamı sahte bir vakar takmamaz ve iki yüzlü olamazdı. Ve ayrıca hissiyatını da gizleyemez ve değiştiremezdi.

Roma halkı geçimini devlet hazinesinden sağlıyordu. Çoğunlukla bir takım azatlılar veya bir meslekten yoksun olan kişilerden olduğundan hükümet işlerine ortak edilmiyordu. Böylelikle acziyetlerini bilen ve acı duyan çocuk ve kadınlar gibi güçsüzlüklerinin her an farkında oluyorlardı. Onun için bütün ümitlerini Kirmanikus'un şahsına bağlamışlardı. Fakat o da gidince Roma halkı ümitsizliğe kapılmıştı.

Toplumsal konumları daha aşağıya düşmeye izin vermeyecek derecede kötü olanlar ve Andromakhe* gibi "Allah vere de korksam

* Yunan mitolojisinde eşi Hektor a olan bağlılığı ve aşırı sevgisiyle ünlü bir kadındır. (A.S.)

diyecek bir konumda bulunanlar kadar felaketlerden korkan yoktur. Bugün Napoli'de ancak ot ile beslenen ve tek varlıkları bezden yapılmış yarım bir elbiseye sahip elli bin kişi vardır ki, bunlar Vezüv yanardağından ufak bir duman çıktığını görür görmez müthiş bir şekilde ümitsizliğe kapılırlar. Bunlar sefalet ve musibete düşmekten korkmak gibi bir bölükte bulunuyorlardı.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

Capus Caligula'dan Antonius'a Kadar Hüküm Süren İmparatorlar

Caligula, Tiberius'un halefi olmuştur.'Onun, en az Tiberius kadar iyi bir köle ve gaddar bir hâkim olmadığı söylenmekteydi. Bu iki nitelik arasında bir ilişki vardır: iktidarda olanın sonsuz kuvvet ve nüfuzundan şaşkınlığa düşecek anlayışta olan bir kişi, bizzat o makama yükseldiğinde bundan daha farklı düşünmez.

Caligula, bürokrasinin önde gelenlerini seçmek ve önemli işlerle uğraşmak üzere yurttaşlardan oluşan ve Tiberius tarafından lağvedilmiş olan komiteleri yeniden kurmak ve yine Tiberius'un keyfi olarak yürürlüğe koyduğu saltanat hukukuna saldırı suçuyla ilgili hükümleri de kaldırmıştır.

Bundan şöyle bir sonuç çıkarılabilir: Kötü hükümdarların, iktidarlarının ilk zamanları çoğunlukla iyilerinkinin sonlarıyla birdir. Çünkü halef oldukları hükümdarlar tarafından fazilet gereği olarak yapılan şeylerin aksini bunlar, muhalefet düşüncesiyle yapabilirler. İşte bazen mükemmel bazen de pek kötü birçok ordu, teşkilatını bu muhalefet düşüncesine borçludur.

Fakat bu yapılanlardan nasıl yararlanıldı? Saltanat hukukuna saldırı suçuna ilişkin cezaları Caligula lağvetmiş ise de diğer yandan hoşuna gitmeyenlerin hepsini örfi olarak idam ettiriyordu. Onun kini ve düşmanlığı senatonun birkaç üyesine özgü olmayıp,

büsbütün yok etmekle tehdit ettiği senato meclisinin tamamına dehşet saçıyordu.

İmparatorların bu korkunç istibdat ve baskıları, genellikle Romalılarca benimsenen bir anlayıştan doğmuştur. Bunlar, birden bire bir keyfi idarenin egemenliği altına düştükleri ve buyurganlık ile esaret dönemleri arasından hemen hiç ara verilmediğinden, yumuşak tabiatlılıkla donatılıp bu yol için tamamen hazırlanmış oluyorlardı. Bundan dolayı tabiatlarında acımasızlık daimi kaldı. Halk mağlup olmuş düşmana nasıl muamele etmişse, aynı muameleye ve aynı yönetim tarzına tabi tutuldu. Roma'ya giren Sulla, Atina'ya giren Sulla'dan başka bir adam gibi hareket etmedi ve aynı milletler hukukunu ve devlet kurallarını uyguladı.

Hissedilmeyecek bir şekilde, yavaş yavaş, başkalarının egemenlikleri altına giren devletlerin yasaları olmadığı vakit yine gelenek ve ahlak sayesinde yönetilirler.

Romalılar hayvanla güreşen gladyatörleri göre göre son derece sert ve acımasız oluyorlardı. Bu görüntüleri seyrede ede, Claudius da kan dökmek eğiliminin arttığı dikkatlerden kaçmamıştır. Yumuşak bir tabiata sahip olduğu halde bu kadar zulmü işleyen imparator, o zamanın eğitimiyile bizimkinin arasında büyük farklar olduğuna inandırıcı bir misaldir.

Romalılar, kendi çocuk ve esirlerinin şahıslarında insan tabiatıyla alay etmeye alıştıklarından, insaniyet adını verdiğimiz fazileti pek az tanıyabilirlerdi. Sömürgelerimiz ahalisinde gördüğümüz bu vahşet, insan türünün zavallı bir bölümüne ceza vermek geleneginden başka bir etkenden doğabilir mi? İnsan, uygar olduğu halde böyle gaddar olunca, beşer tabiatında saklı bulunan hoşgörü ve adalet duygusundan ne beklenebilir?

İmparatorların hayatlarından bahseden tarih kitaplarına baktığımızda; sırf mal ve mülklerine el koymak amacıyla idam ettirdik-

leri kişilerin bitmez tükenmez miktarını görmek insana bıkkınlık vermektedir. Son dönemlerden söz eden tarih kitaplarımızda buna benzer hiçbir olaya tesadüf etmiyoruz. Yukarıda açıkladığımız gibi bu durumu, daha yumuşak bir tabiata, kötülüklerin önünü almaya daha uygun bir anlayışa yormak gerekir. Ayrıca dünyayı tahrip etmiş olan senato üyelerinin, mal ve mülklerine el konulacak aileleri de yoktur. Bugün sahip olduğumuz servetlerin önemsiz oluşu, bize, güvenli bir şekilde onlara tasarruf etmek gibi bir faydayı sağlıyor. Çünkü bizim mal ve mülkümüz, gasp zahmetine değecek kadar önemli değildir.

Roma halkı ve alt sınıflar, imparatorların en kötüsüne bile kin ve düşmanlık beslemiyordu. Bu halk, imparatorluğu kaybettikten ve artık savaş ile uğraşmayı bıraktıktan sonra diğer milletlerden daha aşağı bir konuma düşmüştü. Ticaret ve sanayi gibi uğraşlar onlara göre esirlerin işiydi. Buğday dağıtımı da, onları toprağa önem vermemeye itiyordu. Bu halk oyunlara ve tiyatro gösterilerine alıştırılmıştı. Onları işitecek vekil, onlar tarafından seçilecek me-mur kalmayınca, boş ve neticesiz bu tür şeyler onlar için gerekli sayıldı. İçinde bulundukları ataletin de etkisiyle bu hususta istek ve arzuları iyice arttı. Caligula, Neron, Commadus ve Caracalla çılgınca davranışlarıyla halkın sevgisini kazanmış olduklarından yoklukları, onları çok üzmüştü.

Çünkü bunlar, sıradan insanların hoşuna gidecek şeylerden çok hoşlanırlar, bütün nüfuz ve güçlerini ve hatta şahsiyetlerini onların zevklerini gidermeye vakfederler. Bütün devlet hazinesini de onlara harcarlardı. Servet kaynakları tükenince, halk, büyük ailelerin mal ve mülklerine el koymak suretiyle onların mahrum kalmasına seyirci kalırlar ve bu zulüm ve yağmanın sonuçlarından yararlanırlardı. Halk, rahatlık ve güvenliği alçaklıkta bulduğundan bu durumdan yalnızca yararlanmayı düşünürdü.

Bu tür hükümdarlar doğal olarak güzel ahlak sahibi insanlardan nefret ederlerdi. Çünkü eylem ve davranışlarının bunlar tarafından onaylanmadığını biliyorlardı. Uyruklarından erdem sahibi biri tarafından yapılan itirazlardan etkilenen, ayak takımının alkışlarından gurur sarhoşu olan bu hükümdarlar, yönetim biçimlerinin halkın mutluluğunu sağladığını, kötü niyetlilerden başkasının bu yönetimi sorgulamayacağını söyleme cüretini gösterdiler.

Caligula zulmünü sergilemede tam bir despottu. Kendisini hem Augustus'un hem de Antonius'un torunlarından saydığı için Actium zaferinin anılacağı günde sevinçlerini gösterip o günü kutlamazlarsa konsüllere yaptırımlar uygulayacağını söylerdi. Caligula tarafından tanrılara layık bir konuma yükseltilen Druzilla o sıralarda ölmüştü. Tanrıça olmasından dolayı ona ağlamak, kendi kız kardeşi olması sebebiyle ona ağlamamak bir cinayetti. İşte burada insana ait eylem ve davranışların yansımalarını inceden inceye ele alıp değerlendirmek gerekir. Roma tarihinde girişilen, yapılan bunca savaşlar akıtılan kanlar, yıkıma uğrayan milletler, bitmek bilmeyen büyük hareketler, sonsuz şeref ve şan, cesaret ve kahramanlık araştırılsın: Her tarafı sömürgeleştirmek için bu derece iyi kurulmuş, iyi savunulmuş ve güzel sonuçlar alınmış bu planlar acaba beş altı kendini bilmez, zorbanın susuzluğunu gidermekten başka bir neticesi oldu mu? Ne görüyoruz! Senato yurttaşlardan en ehil olmayanlardan bazılarının en alçak ve çirkin kölelik durumuna düşmesi ve yok edilmesi için mi bu kadar kralın nüfuz ve gücünü söndürmüştü. Bundan, nüfuz ve gücün sonra daha iyi düşmesi için yükseldiği sonucunu çıkarıyoruz! İnsanlar, bilahare şansları daha yaver olanların eline düşmelerine tanık olmak için, kendi konumu ve güçlerini arttırmaktan başka bir şey yapmıyorlar.

Caligula öldürülmüş olduğundan, senato yeni bir yönetim biçimi kurmak amacıyla bir toplantı yaptı. Müzakereler esnasında

yağma için saraya giren bazı askerler, karanlık bir yerde korkudan tir tir titreyen birini buldular. Bu adam Claudius'du. Askerler onu imparator ilan ettiler.

Claudius, kendine bağlı memurlara yargılama yetkisi vermekle bozulmaya yüz tutmuş olan kadim memur ve yargıçlar sınıfının büsbütün kötüleşmesine hizmet etmiş oldu. Marius ve Sulla savaşları, özellikle yargılama hakkının senato üyeleri tarafından mı yoksa şövalyelerce mi kullanılacağı ile ilgili cereyan ederken bir ahmağın keyif ve arzusu bu hakkı her iki taraftan da aldı. Bütün dünyayı ateşe veren bir mücadeleye karşı ne garip bir başarı!

Cumhuriyetin halefi olan kralın gücü ve nüfuzu kadar mutlak bir otorite yoktur. Çünkü o kral, kendi sınırlarını tayin edemeyen halkın bütün otorite ve gücüne bu şekilde sahip oluyor. Bu nedendir ki bugün Danimarka krallarının

Avrupa'da en sınırsız şekilde hükümet etmekte olduğunu görüyoruz.

Halk da en az Senato ve Lejyonlar kadar zillate düştü. İmparatorlar dönemine değin bu halkın ne kadar cengâver olduğunu, şehirden toplanan askerlerin çarçabuk askeri disiplinle hareket ederek doğruca düşmana nasıl saldırdıklarını gördük. Vitelius ve Vespasyon zamanında gerçekleşen iç savaşlar sırasında, bütün muhterislerin etkisi altında olan Roma, avamdan korkak pek çok yurttaş olduğu halde, şehre yaklaşabilen rastgele her askeri bölüğünden tir tir titremekteydi.

İmparatorların hal ve durumları da bundan daha iyi değildi. Çünkü bir kralı seçmek hak ve cesaretini gösterebilecek yalnız bir ordu olduğundan bu seçim diğer orduların memnuniyetsizliğine neden oluyor. Diğer ordularda seçilen bu krala karşı sahipler çıkarmıyordu.

Cumhuriyetin büyüklük ve ihtişamı nasıl cumhuriyet yönetimi için bir uğursuzluk olmuşsa imparatorluğun genişlemesi de aynı şekilde imparatorların böbürlenmesine sebep olmuştur. Bunların savunmasını üstlendikleri ülke, ne pek büyük ne pek küçük orta büyüklükte bir memleket olsaydı ancak bir orduya salıp olacaktı ki bu ordu kendilerini iktidara getirmiş olmasından dolayı doğal olarak büyüklük taslamayacaktı.

Askerler, ihtilalın kendilerine sağlamış olduğu bütün çıkarlara kefil olan Sezar'ın ailesine bağlıydı. Bütün büyük ailelerin Sezar'ın ailesi tarafından güçten düşürülmesi ve bu ailenin de Baron'un şahsında yok edilmesiyle sürekli olarak güç kaybeden sivil kuvvet artık askeri otorite karşısında denge sağlayamaz oldu. Bunun sonucunda ise her ordu bir kral adayı göstermeye başladı.

Burada dönemleri karşılaştıralım: İktidara geldiği zaman Tiberius, senatodan ne çıkarlar sağlamadı. Libya ve Germanya ordularının isyan ettiklerini öğrenince, isteklerinin bazılarını yerine getirmenin ve diğerleri hakkında karar vermenin senatoya ait olduğunu söyleyerek ordugâhlara buradan temsilciler gönderdi. Nüfuz ve kuvvetten artık bir korkusu kalmayanlar, devlete karşı yine saygılarını muhafaza edebilirler. Romalı bir ordu içinde, Roma imparatorlarının evlatlarıyla Roma senatosu üyelerinden gönderilmiş olan temsilcilerin, hayatlarının nasıl tehlikede olduğu anlatılınca yaptıklarından pişmanlık duydular. Hatta bizzat kendilerine yaptırım uygulamaya kadar vardılar. Fakat senatonun önemini yitirmesi ve itibardan büsbütün düşmesi kimseyi üzmemiştir. Senatunun haysiyet ve şerefini izah etmek amacıyla Otha'nun askerlerine, kendilerini övgü dolu konuşma yapması, Vespasianus ile barış antlaşması imzalamak için Vitellius tarafından senato üyelerinden başlıcalarını göndermesi boşuna bir çaba olmuştur. Çünkü devletin çeşitli memur sınıflarından bu kadar uzun bir süre kalkmış olan

saygınlık bir anda tekrar yerine gelemez. Onun için askerler bu memurlara, zaten davranışlarını takdir etmedikleri bir hâkimin sefil köleleri gözüyle baktılar. Şan ve şeref sahibi olan kimse tarafından her askere biraz para vermek, Roma'nın eskiden beri devam eden geleneklerinin bir gereği idi. Bu paranın miktarı pek önemsizdi. İç savaşlar sırasında bu bahşişler arttı. Daha önce bu bahşişler düşmandan ganimet olarak alınan şeylerden verilirdi. Halbuki bu felaketli ve uğursuz zamanda halkın parası alınıp askere verildi. Ganimet mal bulunmadığında asker, dağıtım yapılmasını istiyordu. Bu tür yaklaşımlar ancak savaşlardan sonra yapılırken Neron bunları barış zamanında da gerçekleştirdi. Asker de bu usulü benimsedi. Ve cesaretle askerini satın almayı değil fakat onu seçmeyi bildiğini söyleyen Galliba ya karşı ordu hiddetinden köpürmüştür.

Galba, Otho, Vetellius hepsi gelip geçti. Vespasianus da bunlar gibi asker tarafından iktidara getirildi. Bu kral iktidarda kaldığı sürece aynı derecede zalim, hemen hepsi öfkeli, çokluk ahmak, uğursuz ve delicesine müsrif, müstebit hükümdar tarafından sıra ile işgal edilmiş olan imparatorluğu yeniden kurulması ve iyileştirilmesinden başka bir şey düşünmedi.

Vespasianus'a halef olan Titus, Roma halkı için büyük bir nimet oldu. Domitianus, daha korkak olduğundan seleflerinden daha zalim ve gaddar veya daha doğrusu amansız bir canavar konumuna yükseldi. En değerli azatlıları hatta bazılarının açıklamasına göre bizzat eşi, onun dostluğunun da kin ve garazının da açıklanmasının pek tehlikeli olduğunu, güvensizlikte de suçlamakta da sınır tanımadığını görünce artık ona güvenmemeye başladılar. Ona darbeyi vurmadan önce bir halef ve Nerva adında bir kişiyi seçtiler.

Nerva tarihte mükemmeliyet noktasından benzeri olmayan Prens Traianus'u evlatlığa kabul etti. Bunun yönetimi zamanında doğmak bir bahtiyarlık oldu. Romalılar için bu derece mutlu ve

onurlu bir dönem gelmemiştir. Bu zat büyük bir devlet adamı, büyük bir general, kendisini iyiliğe yönelten bir kalbe, en doğru şeyi ona gösteren aydınlık bir düşünceye, soylu yüksek büyük ruha sahip, hiçbirinde aşırılığa varmamak üzere çeşitli erdemlerle donanmış bir kişiydi.

Sezar'ın hayalini gerçekleştirmek üzere Perslere karşı başarıyla savaştı. Başka biri olaydı, tehlikesi daima mevcut ve çözümü de uzak olan, mutlaka üstün gelmek zorunda bulunan ve üstün geldikten sonra da yok olmayacağı güvencesi bulunmayan diğer bir girişimi de sonuçsuz kalırdı.

Sorun hem iki imparatorluğun konumunda hem de iki millete karşı ne şekilde savaşmak gerektiği hususu idi. Dicle ve Fırat'ın doğru Ermenistan yolu seçilse sevkiyat yapılması mümkün olmayan dağlık ve geçişi zor bir ülkeye rastlanır ve bu şekilde daha Midya'ya varmadan ordunun yansı mahvolma ihtimaliyle karşı karşıya kalırdı. Güney yönüne doğru, Nizip'ten geçilse iki imparatorluğu ayıran müthiş bir çöle rastlanılır; biraz daha aşağıdan geçmek ve Mezapotamya'dan gitmek istenilse kısmen etkili olmayan kısmen de su içinde batmış bir memleketin bir tarafından girip diğerinden çıkmak gerekir. Dicle ile Fırat ise kuzeyden güneye doğru aktığından bu nehirleri terk etmeden ülkeye girmek ve yine yok olmadan bu nehirleri bırakmak mümkün değildi.

Bu iki millet arasındaki savaş tarzına gelince: Romalıların güçlü, dünyanın en dayanıklı, en sağlam ve en mukavemetli olan piyadesindeydi.

Perslerin hiç piyadesi yok fakat mükemmel bir süvarisi vardı. Bunlar uzaktan ve Romalıların atış menzili dışındaki bir mesafeden savaşıyorlardı. Mızrak nadiren onlara yetişebilirdi. Silahları yay ve müthiş oklardan ibaretti. Bir ordu ile savaşmaktan ziyade onu kuşatırlardı. Bunlara göre karar, savaşmak demek olduğun-

dan, boş yere izlendikleri zaman onlara yaklaşıldıkça ahaliyi geriye çekerler ve sağlam mevkiilerde yalnız koruyucu birlikler bırakırlar, bunlar da yok edilirse yenilmek zoruna kalırlardı. Persler düşman ordusunun etrafında bulunan bölgeleri pek ustalıkla bir şekilde yakarlar, unlara varıncaya kadar her şeyi yok ederlerdi. Özetle bugün aynı sınırlarda hemen hemen nasıl savaşılyorsa Persler de o zaman öylece dövüşürlerdi.

Zaten bu savaşta sevk olunan İlirya ve Germanyanın hafif süvari birlikleri işe yaramazlardı.

Ülkelerinde çok yemeğe alışmış olan askerlerin hemen hepsi mahvoluyordu. Roma'nın egemenliğini kaldırmak gibi o zamana kadar hiçbir milletin başaramadığı bir şeyi Persler namaglutp olarak değil ulaşılmaz sıfatıyla yapmış oldu.

Hudrianus, Trianus'un fütuhatını bırakarak devletin sınırı olmak üzere Fırat'ı belirledi. Burada şaşılacak olan husus, Romalıların, ancak kendiliğinden çekildiği zaman genişliği azalan deniz gibi, bin kadar savaşlardan sonra ancak kendilerinin terk etmek istedikleri ülkeleri ve bölgeleri elden çıkarmış olmalarıdır.

Hudrianus'un hareketi pek çok dedikoduya neden oldu. Romalıların kutsal kitaplarında bu konu şöyle işlenir: Turguinius Capitolium'u inşa etmek istediğinde, orada bulunan tanrıların heykellerinden Jüpiter Tanrısına biraz yer vermeye razı olup olmayacaklarını sorar. Mars, Şabab ve bir takım şartlar ileri süren Term tanrıları müstesna olmak üzere diğerleri bunu uygun bulurlar. Bunun üzerine üç ayı dini akım oluşmuştur.

Mars Tanrısının bağlıları işgal ettiği yeri asla geri vermeyecek, Roma Şabbani'na asla üstün gelinmeyecek ve son olarak Romalıların Term Tanrısı hiçbir zaman geri adım atmayacaktır. Bununla birlikte Hudrianus'un döneminde bu son inancın tersi ortaya çıkmıştır.

ON ALTINCI BÖLÜM

Antonius Devrinden Probus Zamanına Kadar Devletin Durumu

O dönemlerde filozof Zenon'un görüş ve düşüncelerinin taraftarları İmparatorluğun her yanında artıyor, nüfuz ve itibar kazanıyordu. Sanki beşer tabiatı, hiç gökyüzü görmeyen bölgelerde toprağın yetiştirdiği bitkilere benzeyen bu ünlü akıma kendiliğinden varlık kazandırmak için yardım etmişti. Romalılar, en iyi krallarını bu akıma borçludur. Birinci Antonius'u ancak evlathğa kabul ettiği Marcus Aurelius unutturabilirdi. Bu kraldan söz edince, insan kendiliğinden bir haz duyar, yaşam öyküsü bir incelik hissedilmesizin ele alınamaz. Bu incelemeden elde edilen sonuç şudur: İnsan diğer

Hem cinsleri hakkında daha iyi duygular beslediğinden, kendisi hakkında da olumlu düşünür.

Neron'un filozofik tavrı, Traianus'un şanı ve otoriterliği, Hadrianus'un cesareti askerlerde saygı uyandırmıştır. Ancak yeni despotlar onların ardından gelince, askeri yönetimin kötü uygulamaları bütün şiddetiyle ortaya çıktı. Ülkeyi satmış olan askerler, yeneden bir bedel elde etmek için kralları öldürdüler.

Sivillerin hakim olduğu hükümeti lağvedip yerine askeri bir yönetimi geçirmek için on beş seneden beri devamlı çalışan bir kralın var olduğu söyleniyor. Bu düşünce aleyhinde aykırı görüş açıklamak istemiyorum; yalnız şunu söyleyeyim ki silahlı bir kavmi sı-

kıştırmak, silahlı olmayan başka bir kavme saldırmaktan daha tehlikeli olduğu için bundan sakınılır; şartlar gereği bir kralın hayatını seksen bin değil, iki yüz muhafız koruyabilir.

Commadus, babası Marcus Aurelius'un yerine tahta geçti. Bu kral, kendinin ve bakanlarıyla dostlarının bütün ihtiraslarına uygun hareket eden bir zalimdi. Commadus'un kötülüklerinden dünyayı kurtaranlar, onun yerine hassa askerleri⁴⁹ tarafından yok edilen saygın ihtiyar Pertinax'ı geçirdiler.

Bu hassa askerleri ülkeyi açık arttırmaya çıkardılar. Didius Iulianus, bir takım iyi ve ürkütücü şeyler vaat ederek iktidara geldi. Bu durum, ülkeyi ayağa kaldırdı. Çünkü o zamana kadar memleket, para karşılığında satın alınmış ise de böyle pazarlığa düşürülmemişti. Pesenius, Macrinus, Severus ve Balbinus ise askerleri tarafından bırakıldı.

Severus, Mercurinus ile Balbinus'u yenilgiye uğrattı. Severus'un büyük meziyetleri varsa da krallara özgü erdemlerin birincisi olan yumuşaklık ve hoşgörüsüyle muamele ilkesine uymuyordu.

İmparatorların nüfuz ve kuvveti pek kolaylıkla bugünkü hükümdarlarınkinden daha sıkı ve baskıcı olabiliyordu.

Bu kralların konumları Roma'da mevcut egemen güçlerin birleşmesiyle varlık bulduğundan ve kendileri imparator adı altında diktatör, halk temsilcisi (Tiribun), Prokonsül, Sensör, büyük ruhani temsilci; istedikleri zaman da konsül sıfatıyla çokluk yargılamakla yaptıklarından ve halk ise her zaman nüfuz ve kuvvetin büyüklüğü oranında, suiistimallerin çoğaldığı yargısına vardıklarından, suçladıkları kişilere bir süre sonra haksızlık ettiklerini düşünebiliyorlardı. Hâlbuki kanunun infazına memur değil, bizzat kanun koyucu, taht ve taç sahibi olan Avrupa hükümdarları, nefret uyandırabilecek-

⁴⁹ Padişahı veya hükümdarı korumakla görevli askeri sınıf (R.B)

cek bu tür egemenlikten vazgeçmişler; kendileri bizzat af yetkilerini kullandıklarından ceza verme yetkisini memur ve yargıçlar kullanmışlardır.

Tiberius ve Severius kadar kendi kuvvet ve nüfuzunu başkalarından bu derece kıskanır başka bir hükümdar asla olmamıştır. Bununla birlikte bunlardan birincisi Sejanin, diğeri de Platen'in gücüne boyun eğmişlerdir.

Sürgün ve uzaklaştırma gibi kötü uygulamalar, imparatorlar döneminde de devam etmiştir. Bu geleneğe uymayacak hükümdarın erdem sahibi olması gerekirdi. Çünkü bakan ve yakınları ilk planda gözlerini, el konulacak bunca servetlere dikerek, krala daima cezanın öneminden, acımanın ve bağışlamanın sakıncalarından bahsetmekten geri kalmazlardı.

Severius tarafından cezalandırılan sürgünler, Macrinus'un askerlerinden birçoğunun Perslerin tarafına geçmesine neden olmuştur. Bu askerler Perslere, savaş tekniklerindeki eksikliklerini, Romalıların silahlarını kullanmayı, hatta bunları üretmeyi öğrettiler. Bunun sonucu olarak, o zamana kadar sürekli savunmada kalan Perslerin daha sonra daima saldırgan konumuna geçtikleri görülmüştür.

Dikkat çekici husus şudur ki; devam eden iç savaşlar sırasında Avrupalı hafif süvari alayları kimdeyse her zaman Asyalı birliklere üstün gelmiştir.

Severus'la ilgili anlatılan bir olayda, Avrupalı askerlerinin isyan çıkarması sebebiyle Suriye askeri kullanmak zorunda kalmasından dolayı Suriye'de bulunan Atra kentini ele geçirmeye muvafak olamadığı anlatılır.

Bu fark, eyaletlerden asker toplanmaya başlandığı zamandan itibaren anlaşılmaya başlanmıştır.

Fıtratları ve eğitimlerinden dolayı savaş becerileri değişik olan milletler arasındaki fark ne ise, birlikler arasında da aynı oranda olmuştur. Eyaletlerden asker almanın başka bir sonucu daha oldu! İmparatorlar her zaman milis askeri arasından seçiliyordu. Bu askerlerin hepsi yabancı ve çokluk barbardı. Böylelikle Roma, dünya hâkimi değil, dünyanın her tarafından gelen kanunlara bağlı bulunuyordu.

Her İmparator Roma'ya kendi memleketinden bir takım ahlaki davranışlar, asayiş kuralları ve inanç ilkeleri getirdi. Hatta Heliugubulus, Roma'nın kutsallarını yok etmek ve tanrılarını kendi tapmaklarından çıkarıp yerlerine, kendi tanrısını geçirmeye kadar vardı. Tanrı'nın seçtiği ve ancak kendisinin bildiği gizli yollardan geçerek bu durum Hristiyanlığın Roma'da yayılmasına çok önemli katkısı olmuştur. Çünkü artık hiçbir şey Romalılara yabancı gelmiyordu ve bir imparator tarafından istenildiği gibi Roma'ya sokulacak her türlü geleneği kabul etmeye herkes yatkın bulunmaktaydı.

Romalıların, başkalarının tanrılarını, şehirlerinde kabul ettikleri malumdur. Romalılar, bunları birer fatih gibi kabul ettiklerinden tören alanlarına taşıyorlardı. Fakat yabancılar tanrıları kalıcı olmak üzere getirince Romalılar başlangıçta onları yadırgadılar. Yine bilinen bir husustur ki, Romalılarda yabancı olan tanrılara, kendi tanrılarıyla en fazla ilişkili olanların ismini vermek geleneği vardı. Ancak başka ülke din adamları, tanrılarını, Roma'ya gerçek isimleriyle kabul ettirmek isteyince izin alamadılar. Bu ise Hristiyanlığın karşılaştığı büyük engellerden biri olmuştur.

Caracalle'ye yalnız despot, zalim değil, insanlığın yok edicisi lakabı verilebilir. Caligula, Neron ve Dumityen Roma şehrinde zulüm yapmakla yetinirlerdi. Caracalle ise dünyanın her tarafına giderek şiddet ve terör saçardı.

Severus, uzun müddet süren iktidarı sırasında, yasadışı olarak

vergi ve rüşvet almak ve rakiplerinin partisine girmiş olan olaylar hakkında sürgün usulünü, sırf zenginliğini arttırmak amacıyla uygulardı.

Caracalle işe kendi eliyle kardeşi Carta'yı öldürmekle başladı-ğından, servetini, onu seven ve Severus'un bir oğluna değil her ikisine yemin ettiğini söyleyen askere eza ve cefa için harcardı.

İmparatorlar tarafından toplanan bu tür servetler ve zenginlikler kötü sonuçlar doğurmaktan başka bir işe yaramaz.

Başlangıçta, bunlardan gözleri kamaşan halefleri daha sonra yozlaşırlar. Bu zenginlikler, ona mirasçı olanın kalbini bozmasa da herhalde düşüncesini çeker. Çünkü bu konumda bulunan kim ise, tesadüfî, sürekliliği imkansız, doğal olmayan ve yaygınlaşmış olmaktan çok öyle görülen bir kuvvet ile ilk planda bir takım büyük hayaller kurar.

Caracalle askerin ulufesini arttırdı. Marcrinus bu artışın yetmiş milyon dirheme vardığını Senatoya bildirmiştir. Bu imparatorun biraz fazla aşırıya kaçtığı söylenebilir.

Çünkü askere verilen bugünkü maaş ve harcamalar arasında bir karşılaştırma yapılır ve Romalılar hakkında da aynı oran göz önüne alınırsa bu farklılık açıkça görülecektir.

Daha önce Roma'da asker maaşlarının ne olduğunu araştırmak gerekir. Oroze'ye göre Domitien, belirlenen ücretlere dörtte bir oranında zam uygulamıştır.

Tacitus'un eserlerinde yer alan bir asker nutkundan çıkarsandığına göre Augustus'un ölümünde nefer maaşı on onstu. Suenius Tune'nin eserinde, yönetimi sırasında Sezar'ın asker maaşlarına biraz fazla zam yapmış olduğu kayıtlıdır.

Pirenin açıklamalarına göre ikinci Pon savaşında bu maaşta beşte bir oranında indirim yapılmıştır. O halde asker maaşı, birinci Pon savaşında yaklaşık olarak altı, ikincide beş, Sezar zamanında

on ve Domitien'in döneminde on üç onstu. Burada bazı değerkendirmelerde bulunacağım: Küçük bir bütçe var iken ve her yıl bir sa-vaşa girecek ganimet alırken kolaylıkla asker maaşlarını veren Cumhuriyet, Birinci Pon savaşında İtalya dışına el uzattığı, uzun sü-ren bir savaşı yönetmeye ve büyük ordular beslemeye mecbur ol-duğu zamanlarda borca girmeden bu maaşları veremez oldu.

İkinci Pon savaşında asker maaşı beş onsa kadar geriledi. Bu azalma, maaşı olduğundan utanarak, kendileri masraf etmek şart-ıyla, yurttaşların hizmete razı oldukları bir zamanda tehlikesiz bir şekilde uygulanabildi.

Perse'nin ve diğer imparatorların sürekli olarak Roma'ya geti-rilen servetleri, vergi ve cizyelerden vazgeçilmesine sebep oldu. En iyi zamanlarda bile asker maaşını asla beş onstan daha fazlaya çı-karmamak ilkesi her zaman göz önünde tutuldu.

Gerçi bu maaş üzerine buğday, fasulye ve silah fiyatlarında in-dirim uygulanmış ise de esasen askeri hizmete halktan ancak belli bir malvarlığı olanlar alındığı için bu para yetiyordu.

Marius, hiç parası ve malı olmayanları askere aldığı ve diğer-leri tarafından da ayın yöntem izlendiği için Sezar askerin maaşını arttırmak zorunda kaldı.

Sezar'ın ölümünde asker maaşlarına zam yapılmaya devam edildiğinden Hirtius ve Pansa'nın konsüllükleri zamanında yeni-den vergi alınması zorunluluğu doğmuştur.

Kendi zaafı, onu asker maaşına dörtte bir oranında zam yap-tırmak zorunda bıraktığından, Domitien döneminde felaket, sefa-hat ve israfın yaygın olmasından değil ancak bunun zorunlu bir ih-tiyaç halini almasından doğmuştur. Bu da devlete çok büyük zarar-lar vermiştir.

Caracalle, yeniden bir zam daha yapınca, devlet öyle biri du-ruma geldi ki askersiz hayatiyetini sürdüremezken askeri ile varlı-

ğını koruyamaz hale geldi. Caracalle, kardeşine karşı işlediği cinayetin etkisini hafifletmek için onu tanrılar mertebesine çıkardı. Asıl ilginç de, Macrinus tarafından kendisine aynı şekilde muamele edilmesidir. Gerçekte Macrinus, Caracalle'yi hançerle öldürdükten sonra, bu kadar ekmeğini yemiş olan askerin ayak takımını yatıştırma için adına bir tapınak inşa etmiş ve içine Flaman⁵⁰ din adamlarını yerleştirmiştir. Bu hareket, adının kötü anılmamasına ve onu yargılamaya cesaret edemeyen Senato tarafından, kendisinden daha fazla layık olmayan Commodus gibi zalim ve despot İmparatorlar sırasına geçirilmemesine neden olmuştur.

İki büyük İmparator olan Hudrianus ve Severus'dan birincisi, askeri güvenliği ve disiplini güçlendirmiş diğeri ise gevşetmiştir. Bunun etkileri ve sonuçları kesin bir şekilde ortaya çıktı. Hadrianus'un dönemini izleyen yıllar çok rahat ve huzurlu geçti. Severus'dan sonra ise her türlü kötülüğün yaygınlaştığı görüldü.

Caraculle askerlere karşı değişik taktikler izledi. Kılıçlılar sınıfını zenginleştirmek, diğerlerine de pek önem vermemek konusunda babasının ölürken verdiği nasihate sıkı bir şekilde uydu.

Fakat bu siyasetin iyiliği ancak bir döneme özgüydü. Ondan sonra hükümdarlık makamına gelen kişi artık aynı masrafları yapamayınca, askerler tarafından öldürülür. Böylelikle akıllı ve çalışkan İmparatorların her zaman askerler tarafından, zalim ve despotların da isyan neticesi olarak veya Senatonun çıkardığı kanunlara uygun bir şekilde yok edildikleri görüldü.

Savaş erlerine boyun eğen bir müstebit Kral, halkı bunların zorbalıklarına, yağmacılıklarına maruz bıraktığı sırada dahi yine bu durum bir dönemden daha fazla devam edemezdi.

⁵⁰ Başlarına ateş renginde bir örtü ile örtmek hakkına sahip bir ruhban sınıfıdır.

Çünkü askerler, her tarafta tahrip yapa yapa birbirlerinin maşalarını gasp etmeye kadar varırlardı. O halde, her zaman tecrübe etmeye kalkışanın hayatı pahasına mal olan askeri güvenliği yeniden hayata geçirmek zorunluydu.

Caracalle, Macrinus'un kurnazlıkları ve oyunları ile öldürüldükten sonra, askerler Elegabalus'u seçmişlerdi. Elegabalus da kişisel istek ve arzularından başka bir şeyle uğraşmayıp, askerlerin gelişi güzel bir hayat sürmelerine göz yumduğundan artık hoş gitmemeye başlayınca yine onlar tarafından öldürülmüştür. Askeri düzeni yeniden sağlamak isteyen ve onlara ceza uygulamaktan söz eden Alexander dahi yok edildi.

İşte hayatından kesin olarak güvende olmayan ve fakat hıyanet etmek için gereken her türlü gücü sağlayan bir müstebit, daha iyi iş görmek azim ve kararlığında bulunan ve bundan dolayı varlığı ortadan kalkacak olan kişi gibi ortadan kaldırılıyordu. Aradaki uğursuz fark sadece bundan ibaretti.

Alexander'dan sonra barbarlardan ilk defa imparator olan Maximinus seçildi. Fiziksel gücü en önemli yeteneğiydi. Askerleri, hem kendisini hem de oğlunu öldürdü. İlk olarak Gordianus Afrika'da yok edildi.

Ordu tarafından 111. Gordianus'un özel askeri birliği komutanı olan Philipus, İmparatorluğa ortak edilince, iktidarın tam olarak kendisine bırakılmasını istemişse de başarılı olamamıştır. Philipus, yönetme yetkisinin aralarında eşit olarak paylaştırılması için orduya çağrılar yapmış ama muvaffak olamamıştır. Kendisine Cesar unvanının verilmesini istemiş ama bu isteği yerine getirilmediği gibi sonunda hayatını savunmak zorunda kalmıştır. Ordu tarafından yapılan yargılamalarda hüküm kesin olarak verilirdi.

Başlangıçta, Romalılarca bilinmeyen sonra da onlara sıkıntı veren tehlikeli bir durum arz etmişlerdi. Roma dünyada meydana

gelen en olağanüstü bir olay sonucunda bütün kavimleri o derece kesin bir şekilde perişan etmişti ki kendileri yenilince, kader adeta onları mahvetmek için yeni hadiseler doğuruyor gibiydi.

Büyük devletlerin hükümdarlarının hırs ve tamahlarını çekecek komşu ülke, çoğunlukla pek azdır. Böyle devletler olsaydı, fetihler sırasında bu imparatorlar tarafından sarılmış ve çember içine alınmış olacaktı. Bu hükümdarların ülkeleri, denizler, dağlar, verimli bitki örtüsünün olmaması nedeniyle büyük çöllerle kuşatılmıştı. Bundan dolayı Romalılar, Germenleri dağlarında, Kuzeyde yerleşik kavimleri de buzlarla kaplı ülkelerinde rahatsız etmedikleri için, sonuçta oralarda Romalıları egemenlikleri altına olan milletler varlık bulmuştu.

Gallus'un devrinde, daha sonra ün salan pek çok millet Avrupa'yı yağmamış, İranlılar da Suriye'yi ele geçirmişlerdi. Fakat bu milletler salt ganimetleri korumak amacıyla fetihlerini sürdürmemişlerdi. Daha önce kuzey yönünden üşüşmüş olan barbarlar artık görünmüyordu. Romalıların kötü uygulamaları güneyde bulunan kavimleri güneye çekilmek zorunda bırakmıştı. Hareketlerini durduran güç varlığını korudukça kımıldamadılar. Fakat bu güç zayıflar zayıflamaz her tarafa yayıldılar. Birkaç asır sonra da aynı durum ortaya çıkmıştır.

Şarılman'ın fetih ve kötü uygulamaları, millet ve kavimleri ikinci kez güneyden kuzeye doğru çekilmeye zorlamıştır. Bu hükümet güçten düşer düşmez, bu milletler bir daha kuzeyden güneye döndüler. Bugün bir kral şayet aynı yıkımı gerçekleştirse kuzeye doğru sürülüp dünyanın öbür ucuna atılan milletler, Avrupa'ya saldırarak onu üçüncü kez olmak üzere bir baştan öbür başa ele geçinceye değin orada kalırlar.

İmparatorluk makamını elde etmek konusunda egemen olan çirkin uygulamalar son noktaya varmış olduğundan Valerianus'un

son zamanlarında ve oğlu Gallienus devrinde otuz tane saltanat iddiasında bulunan kişinin ortaya çıktığı görülmüştür. Bunlar da birbirlerini yok ederek pek az süre iktidarda kalmışlar ve despot zalim adını almışlardı.

Valerianus, İranlılar tarafından esir edilmiş, Gallianus ise devlet işlerini çekip çevirmekte gevşeklik gösterdiğinden barbarlar her tarafı kaplamıştır. Devlet yaklaşık bir asır sonra batıda düştüğü durumun aynısıyla karşılaştı.

Palmyra hükümdarı ve Romalıların müttefiki Odaenathus, hemen hemen bütün Asya'yı ele geçirmiş olan İranlıları oradan uzaklaştırdığı gibi Roma'da da halktan oluşturulan bir ordu, şehri tahrip etmeye gelen barbarları uzaklaşmak zorunda bırakmıştır. Altı bin gemi ile denizi geçen sayısız askerlerden oluşan bir ordu, deniz kazalarından, sefaletten, açlıktan ve bizzat büyüklükten yok oldu. Gallianus dahi öldürülmüş olduğundan, bir büyük nimet olmak üzere birbirine halef olan Claudius, Aurelianus, Tacitus ve Probus adında dört büyük adam, yıkılmak üzere buluna devleti yeniden dirilttiler.

ON YEDİNCİ BÖLÜM

Devlette Değişme

Askerler tarafından yapılan ihanetlere meydan vermemek üzere, imparatorlar, kendilerine güvendikleri kimseleri devlet işlerine ortak ettiklerinden Diocletianus işlerin çokluğunu gerekçe göstererek her zaman iki Caesar ve iki imparator (Augustus) tarafından devletin yönetilmesi ilkesini (Tetrarchia-Dörtlü yönetim) düzenledi. Onun değerlendirmesine göre, yönetime ortak olacak olanlar en mühim dört ordunun başında bulunacakları için bu ordular birbirlerine korku salacaklar, diğerleri ise o kadar güce sahip olmadıklarından kendi komutanlarını imparator seçmeye kalkışmayarak yavaş yavaş seçim geleneğini kaybedeceklerdi. Ve son olarak Caesar'lık payesinin daha aşağı bir konumda olması sebebiyle devletin huzur ve güvenliği için yönetim gücü dört kişi arasında paylaştırılmış olmakla birlikte otorite bütün ağırlığıyla yine iki kişinin elinde olacaktı.

Fakat kılıç sahiplerinin yeni planlarına en önemli engel, yurttaşların hakir görmesiyle beraber genel zenginliğin azalması sebebiyle, imparatorların artık askere eskisi gibi büyük bağışlarda bulunmamalarıdır.

Bu şekilde alınacak bağışlar, yeniden bir seçim yapmak tehlikesine yol açmayacaktı.

Aslında, memuriyet, nüfuz ve iktidar olma açısından hemen

hemen o zamanki veziri azam gibi olan ve makamlarına geçmek için istedikleri gibi imparatorları öldüren özel askeri birliklerinin konumları, Constantinus tarafından düşürülmüş ve yetkileri yalnız memuriyetle sınırlandırılmış, sayıları dörtten ikiye indirilmiştir.

Artık imparatorların hayatları güvenceye alınmış ve ecelleriyle ölmeleri imkan dahilinde olacaktır. Bu durum, ahlaka biraz daha değer katmış görünüyor. İmparatorlar, bundan sonra o derece şiddetle kan dökmediler. Ancak pek geniş olan bu nüfuz ve gücün bir taraftan taşması zorunlu olduğundan, ortaya başka bir çeşit despotizm çıkıverdi. Artık katiller değil, adalete aykırı bir takım hükümler, güya hayatı küçük düşürmek ve lekelemek için ölümü uzaklaştıran yargılama usulleri ortaya çıktı. Saray, daha çok hile ve kurnazlık, daha ince oyunlar ve daha derin bir sessizlikle idare ediyor ve ediliyordu. Özetle kötü bir eylemi tasarlama ve onu uygulamak için şiddet uygulamak yerine; bundan sonra alçak ruhlu kişilerin kötülükleri ve bunları yapma tarzları, iyi düşünülmüş cinayetler ve edepsizlikler oldu. Orada yeni bir düşüş ve gerileme ortaya çıktı. İlk imparatorlar zevk ve eğlenceye düşkündüler. Sonrakiler ise rahatlığa, avareliğe eğilimli olduklarından askere daha az göründüler. Tembelliğe daha çok daldılar. Hizmetçileri ve uyruklarıyla daha fazla meşgul, saraylarına daha bağlı oldular. Böylelikle devlet işlerinden daha fazla uzak durdular.

Bu uzaklaşma sebebiyle, sarayın saçtığı zehir, gücünü arttırdı. Doğrudan doğruya birşey söylemiyor, fakat her şey kinaye ve vehimlerle ifade ediliyordu. Birçok ünlü ve önemli kişilerin haysiyetlerine karşı saldırılar olduğu gibi bakanlar ve asker sınıfı devlete hizmet sunmaktan aciz olduğu halde diğerlerinin şan ve şerefle hizmet etmelerini çekemeyenlerin etkisi altında kaldı.

Özetle, devlet işlerini büyük bir başarıyla yapma becerisini ilk imparatorlara sağlayan samimiyet tamamıyla ortadan kalktı. Birbi-

riyle her zaman müttefik ve çokluk, karşıt fikir sunar gibi olsalar da yine onun huzurunda aynı amaca hizmet eden ehliyetsiz kişilerin yönlendirmesinden başka bir vasıtayla hükümdar, devlet işlerine nüfuz edemez oldu. İmparatorlardan birçoğunun Asya'da bulunması ve İran hükümdarları ile süregelen rekabet ve düşmanlıklar sonucu olarak bunlar da diğerlerine olduğu gibi kendilerine saygı gösterilmesini istediler; hatta Diocletianus -ve bazılarının görüşüne göre- Galerius bu hususta bir ferman çıkarmıştır.

Bu Asya tipi gösteriş ve büyüklük gelenek hükmüne girdiğinden, göz başlangıçta buna alıştı. Hatta Iulianus'un tavrı ve davranışlarında gösterdiği itidal ve sadelik, haysiyetinin zedelenmesi gibi algılandı. Halbuki bu durum ahlak ve kadim törelerin hatırasından başka bir şey değildi.

Gerçi Marcus Aurelius tan beri birçok imparator gelip geçmişse de ancak bir devlet vardı. Ve bunlardan her birinin nüfuz ve kuvveti eyaletlerce kabul edildiğinden bu birçok kişi tarafından kullanılan yegane otoriteydi.

Ancak Galerius ve Constantinus Chlorus birbirleriyle uyuşamadıklarından devleti ikiye bölmüşlerdi. Constantinus da aynı şekilde hareket etmiş fakat Diocletianus'un değil Galerius'un planını uygulamış olduğundan bir değişme olmaktan çok devrim niteliğini taşıyan bir gelenek olmuştur.

Ayrıca Constantinus yeni bir şehir inşa ve onu kendi adıyla isimlendirmek hevesine kapıldığından saltanat merkezini doğuya taşımaya karar vermiştir. Gerçi Romanın surları şimdikilerden pek küçükse de varoşları olağanüstü genişlikteydi. Her tarafı yazlık ve gezinti yerleri ile dolu İtalya gerçek anlamıyla Roma'nın bahçesinden başka bir şey değildi. Çiftçiler Sicilyada, Afrika ve Mısır'da; bahçıvanlar ise İtalya'da bulunuyorlardı. Fakat hükümet merkezi doğuya taşınıncaya, Roma'da bulunan şeylerin hemen hepsi o tarafa

geçti. Aristokratlar bile kölelerini yani halkın hemen hepsini oraya taşıyınca İtalya neredeyse boşaldı. Yeni şehrin hiçbir hususta eskisinden aşağı kalmamasını sağlamak için Constantinus bu şehirde de buğday dağıtımına devam etti; Mısırdan gelen buğdayın Constantinopolis'e Afrika buğdayının ise Roma'ya gönderilmesini emretti. Bence bu pek makul değildi.

Cumhuriyet döneminde diğer halkların hepsine egemen olan Roma halkı doğal olarak yükümlülüklerden pay alıyordu. Bundan dolayı Senato, halka ilk başta ucuz fiyatla daha sonra parasız olarak buğday veriyordu. Devlet mutlakiyet biçimini alınca, değişmesi halinde ortaya çıkacak sakıncalardan korumak amacıyla mutlakiyet ilkelerine ters olan bu uygulama devam etmiştir. Hâlbuki Constantinus yeni bir şehir kurduğu halde sebepsiz yere, makul olan bu usulü uygulamaya koymuştur.

Augustus Mısırı alınca, Betale, hâzinelerini Roma'ya taşımıştır. Bu olay Hindistan keşfinin o zamandan beri, bazı usullerinin de günümüzde getirdiği devrimin hemen hemen aynısının doğmasına sebep olmuştur. Roma'da toprakların değeri iki kat yükselmiş ve Roma doğu ile Afrika'dan çıkan servetlerin toplanma merkezi olan İskender iyenin de hazinelerini almaya devam ettiğinden Avrupa'da altın ve gümüş çok miktarda artmıştır. Bu durum, millet ve kavimlere, pek büyük vergileri nakit olarak ödeme kolaylığı sağlamıştı.

Fakat bir kere devlet bölününce bu servetler Constantinopolis'e aktı. Aslında İngiliz madenleri o zamanda henüz dışarıya ihraç edilmiyordu. İtalya ile Galyalılarda bunlardan pek az mevcuttu. Kartacalılar döneminden beri İspanya madenlerinin artık işletilmemekte olduğu veya daha doğrusu değerli madenlerin azaldığı bilinmektedir. Batı, doğunun ticaret mallarını elde etmek için parasını oraya akıtmakta iken; artık metruk bahçelerden başka bir şeye

sahip olmayan İtalya hiçbir şekilde bu parayı kendine çekemiyordu. Bu sebeple Avrupa'da altın ve gümüş iyice azalmıştı. Ancak imparatorlarına aynı vergilerin verilmesinde ısrar ettiler. İşte herşeyi bozan bu olmuştur.

Devletin kurulu bir düzeni varken ve işleri de iyi kötü devam ediyorken onları bu şekilde bırakmak çoğunlukla tercih edilen bir yoldur. Çünkü bu gibi durumların olmasına yol açan ve genellikle bilinmeyen nedenler; bunların devam etmesine sebep olmaktadır. Halbuki temel ilkeler değişikliğe uğrayınca ancak teoride ortaya çıkan aksaklıklar ortadan kaldırılabilir; uygulama ve deneyimlerin yol açtığı başka sakıncalar kendi haline bırakılır.

İşte, çok geniş olduğu halde, devletin bölünmesi felakete yol açmıştır. Çünkü bu büyük organizasyonun çoktan beri birlikte bulunan far çaları, oradan ayrılmamak ve birbirleriyle daima kenetli olmak için adeta öyle kurulmuş, birbirine uydurulmuştu. Constantinus başkenti zayıflattıktan sonra, sınırlara da başka bir darbe vurdu. Büyük ırmaklar boyunca yerleştirilmiş süvari birliklerini eyaletlere dağıttı. Bu uygulamanın iki kötü sonucu oldu. İlki, bu kadar millet ve kavimlerin saldırılarını durduran çember ortadan kalkmış oldu. Ayrıca askerler cambazlarla ve tiyatrolarda vakit öldürerek avareliğe alıştılar. Constantinus, Iulianus'u, Galyalıların üzerine gönderdiği zaman, Ren nehri boyunca elli şehrin barbarlar tarafından ele geçirildiği ve valiliklerin yağmalandığı ortaya çıktı. Oralarda düşman adını duyunca kaçmaya kalkışan Romalı bir ordu döküntüsünden başka bir şey kalmamıştı. Bu hükümdar, anlayış ve kararlılığı, tutumluluğu, tavır ve hareketi, kişisel üstünlükleri ve aralıksız süren kahramanca hayatı sayesinde barbarları tekrar kovmuş; yaşadığı sürece adının saldırdığı dehşet bunların her türlü saldırılarına karşı engel oluşturmuştu. Saltanat sürelerinin kısalığı, çeşitli siyasi parti ve dinler ve bunların farklı mezhepleri; impa-

ratorların karakterlerinin bizce, asıl mahiyetlerinde büsbütün başka bir şekilde bilinmesine sebep olmuştur. Bu konuda yalnız iki örnek vermekle yetineceğim: Hervedien'in eserlerinde pek korkak olarak nitelenen Alexander, lamperidius tarafından gayet cesur olarak gösterilir. Philusturgus, ortodokslar tarafından çok övülen ve takdir edilen Gratianu'u Neron'a benzetir. Valentinianus. herkes-ten çok eski düzenin uygulanmasını isteyerek, bütün hayatını Ren nehrinin kıyılarının sağlamlaştırmaya, köşkler, şatolar inşasıyla, asker yerleştirmeye ve onlara geçim araçlarını sağlamaya hasretmiştir. Ancak dünya olaylarında, kardeşi Valensius'a Tuna'yı geliştirmiş bir duruma getiren bir hadise gerçekleşmiş ve bunun dehşet-engiz sonuçlan olmuştur. Azak denizi, Paulusmeotidler Kafkasya dağları ve Hazar denizi arasında bulunan bölgede o zaman çoğunluğu Hun veya Helen ırklarından birine mensup birçok kavim vardı. Bunların toprakları son derece verimli kendileri ise savaşa ve haydutluğa eğilimliydi. Gerçekte bu kavimler. İran ve Ermenistan sınırları boyunca önemli tahribatlar yapıyorlarsa da Hazar denizinin kapıları kolaylıkla korunduğundan başka taraflardan İran'a güçlkle geçebiliyorlardı. Paulusmeotidler'leri Azak denizini aşmanın mümkün olduğunu düşünmediklerinden, diğer barbarlar ülkeyi yağmalamakta iken, bunlar, cehaletlerinin çizmiş olduğu sınırlar içinde kalmakta idiler. Bazılarına göre, Tanrius'un getirdiği çamurun birikmesinden Gimeria boğazı yeni kale boğazında bir kabuk oluşmuş bunlar da onların üzerinden geçmişler, diğerlerine göre Segius delikanlısı peşine düştükleri bir dişi geyiğin bu koyu aşması üzerine, onlar da oradan geçerek gördükleri yeni dünyaya hayran kalmış ve dönüşlerinde keşfettikleri arazi ve bölgeleri ve - bu tabiri kullanmak uygun olursa- yeni hindleri kavimlerine haber verdiler.

Başlangıçta Hunlardan oluşan sayısız birlik o taraflara geçerek ilk karşılaştıkları Gotları ileriye doğru sürdüler. Güya bu milletler birbirlerinin üzerine atılıyor ve Asya, Avrupa üzerinde otorite sağlamak için yeni bir güç doğuyor zannediliyordu.

Bu saldırıdan korkmuş olan Gotlar, Tuna'nın kıyılarına gelerek rica minnet geri çekilme isteğinde bulundular. Valensius'un dalkavukları bu fırsattan yararlanarak bu isteği ona ülkeyi savunmak ve servete kavuşabilmek üzere gelen bir kavmin apaçık fethi gibi gösterdiler. Valensius bunların silahsız olarak geçmelerini emretti. Paraya gelince subaylar kendilerine istedikleri miktarı bıraktılar. Hükümdar bunlara arazi de dağıttı. Şu kadar var ki Hunlardan farklı olarak Gotlar kesinlikle tarımla uğraşmazlardı. Bunlar söz verilen buğdaydan bile mahrum edildiler. Zengin bir memlekette bulundukları halde açlıktan helak oluyorlar, silahlı oldukları halde bir takım haksızlıklara uğruyorlardı. Nihayet Tuna'dan ta Bosphorus (Boğaziçi)'a kadar her tarafı yıkıma uğratmış, Valensius ile ordusunu kovmuşlar. Ancak düşmüş oldukları acı yalnızlık durumundan vazgeçmek üzere tekrar Tuna'yı geçtiler.

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

Romalılarca Kabul Edilen Yeni Kanunlar

Bazen, imparatorların korkaklığı, çok kere de devletin güçsüzlüğü, saldırmak üzere hazırlanan millet ve kavimlerin, para ile ihtiraslarının yatıştırılması siyasetinin uygulanmasına yol açıyordu. Halbuki barış para ile satın alınamaz. Çünkü bunu her kim satarsa bir daha onu satın almak gücüne daha çok sahip olur.

Barışı elde etmek için para vermektense har halde kötü bir savaşa girmek daha iyidir. Çünkü, uzun bir savunma ve direnişten sonra yenilebileceği kesin olan bir hükümdar daima saygı görebilir.

Aslında bu tür bağışlar vergiye dönüşürdü. Başlangıçta vergi vermek tercihe bağlıyken daha sonra zorunlu hale gelirdi. Bu parasal ödüllere kazanılmış bir hak gözüyle bakıldığından, imparatorlardan biri şayet bir kısım kavimlere vermekten vazgeçer veya daha az vermek isterse derhal o kavimler müthiş birer düşman kesilirdi. Binlerce örnek arasından, ödemesi gereken vergiyi vermekten vazgeçen Iulionus'un İranlılara karşı gönderdiği ordunun geri çekilmesi sırasında Araplar tarafından takip edildiği ve daha sonra Valentinianus'un iktidarı döneminde, kendilerine her zamankinden daha az hediyeler verilmiş olan Atamanların bundan dolayı son derece öfkelenediklerini, haysiyet ve namus noktasından hareket eden bu kuzey kavimlerinin güya haklarında uygun görülen bu hayali hakaretten müthiş bir savaşla intikam aldıkları anlatılabilir.

Devletin her tarafını saran bu kavimler yavaş yavaş Romalılardan servetlerini kemirip erittiler. Bütün hükümdarların altın ve gümüşleri ülkelerine getirilmesinden dolayı Romalılar nasıl güç kazanmışlarsa, bu paralar başkalarına geçince öylece zayıflamışlardır. Devlet adamlarının yanlış ve eksiklikleri her zaman ihtiyari değil, mevcut durumun zorunlu sonucudur. Yanlıklar diğer yanlıkların doğmasına sebep olmuştur. Daha önce görüldüğü üzere askeri milis, devlet için çok büyük bir yük haline gelmişti. Askerin öncelikle maaşından, ikinci olarak hizmetleri ve sonra verilen ödüllerden ve sonra da kralla halkı ellerinde tutan bir takım adamlara bir kısım hakları sağlayan bağışlardan ibaret olmak üzere üç türlü yararı vardı.

Bu büyük masrafları azaltmak konusundaki kararlılık, daha az masraflı bir askeri milis kurulmasına neden olmuştur. Roma askeri kadar mürşif olmayan, kesinlikle zihniyet ve ilkeleri başka olan barbar kavimlerinden bazılarıyla antlaşma imzalandı.

Bu davranış biçiminde başka bir ilk daha vardı: Barbarlar, hareket etmek kararını verdikten sonra artık evlerinden getirecek bir şeyleri olmaması dolayısıyla, birdenbire ülkeye saldırdıklarından, eyaletlerden asker toplamak zorlaştı. Bunun için, her zaman para karşılığında yağmalamaya ve çarpışmaya hazır barbarlardan diğer bir göreve alınmak suretiyle geçici olarak iş görülmüş olurdu. Ancak zaman geçtikçe, askeri yardımları kontrol altına almak, düşmanlara üstün gelmek kadar güçleşti.

İlk Romalılar, ordularına kesinlikle Romalıların sayısından daha fazla asker yardımcısı ilave etmezlerdi. Gerçi müttefikleri tebaa konumunda idiyşeler de kendilerinden daha cengaver kavimlerden tebaa istemezlerdi.

Fakat Romalılar, son zamanlarda askeri yardımlar hakkında bu orana uymadıktan başka, kendi ordularını barbar askerleriyle doldurdular.

İşte Romalılar, vaktiyle sayesinde her şeye hakim oldukları törelere büsbütün aykırı bir takım uygulamalar ve usulleri kabul etmeye başlıyorlardı. Diğer yandan Romalıların, katı bir şekilde izledikleri siyaset, savaş sanatını kendilerine ait kılmak ve bütün komşularını bu sanattan yoksun bırakmaya yönelik olduğundan o zamandan itibaren bu şekilde davranarak Romalılarda bu sanatın sönmesine ve başkalarında yerleşmesine sebep olmuştur.

Romalıların tarihi özetle şöyledir: Romalılar, ortaya koydukları genel ilkeler sayesinde bütün kavim ve milletlere üstün geldiler. Fakat bu amaca ulaştıktan sonra cumhuriyetleri, varlığını sürdüremediğinden yönetim değişikliği icap etti. Yeni yönetimce, ilk konulan ilkelere aykırı bazı usullerin tatbiki Romalıların zayıflamasına yol açmıştır.

Dünyaya egemen olan talih değildir. Bunu belli bir usul ve sistemle idare edildikleri sürece devamlı refah içinde olan, başka bir plan çerçevesinde hareket ettikçe başlarına bin bir çeşit felaket gelen Romalılara sormak gerekir. Her otoriter devlette, onu yükselten, varlığını devam ettiren veyahut da çöküşe sürükleyen maddi ve manevi bir takım nedenler vardır. Ortaya çıkan her şey bu sebeplere bağlıdır. Bir savaşın sonucu, yani özel bir neden, bir devletin çöküşüne zemin hazırlamışsa; mutlaka o devletin bir savaş ile yol almasını gerektiren genel bir sebep vardı. Sonuçta genel gidişat, bütün olayları beraberinde sürükler.

Görürüz ki yaklaşık iki asırdan beri Danimarka'nın kara birlikleri sürekli olarak İsveç ordusu tarafından mağlup edile gelmişti. Her iki milletin cesaret ve savaştaki şansından başka mutlaka Danimarka'nın askeri veya siyasi yönetiminde bu sonucu doğuran dahi-

li bir eksikliğin olması gerekir. Bana göre bu eksikliğin ortaya çıkarması hiç de güç değildir.

Sonuçta Romalılar askeri disiplinlerini kaybedip, kendi silahlarına varıncaya kadar her şeyden uzaklaştılar. Veces'e göre, zırhlar ile başlıkları ağır bulduğu için askerler, İmparator Corationus'tan bunları çıkarmak için izin aldı. Böylece savunma araçlarından yoksun bir şekilde, saldırılara maruz kalınca artık firardan başka bir şey düşünmedi.

Yine aynı yazar diyor ki: Romalılar, ordugâhlarını güvenli ve sağlam kılma geleneğini bıraktıklarından; bu gevşeklik sonucunda askerleri barbar süvarileri tarafından esir edilmiştir.

İlk Romalılarda süvari bölükleri, hafif alaylara oranla on birde bir ve çokluk bundan aşağı bir noktada azdı. İlginç olan, Romalıların sürekli kuşatma yapmak zorunda kalmasına rağmen, az sayıda süvari birliklerine sahip olmasıdır. Romalılar çöküşe başlayınca, askerleri hemen hemen süvariden ibaret kaldı. Bence, bir millet savaş tekniğinde geliştikçe, faaliyetini piyade askeriyle yapar; bu teknikteki becerisi azaldıkça o oranda süvarisini arttırır. Sebebi de şudur: Disiplin ve askeri terbiye kaybolunca, hafif veya ağır olsun piyade birlikleri hiç noktasına gelir. Halbuki süvari bütün düzensizliğine rağmen her zaman işe yarar. Süvarinin meziyeti ve etkisi en çok sertlikte ve çarpışmada kendisini gösterir. Piyadeler ise savunmada ve bir çeşit hareketsizliktedir. Bunun hareketi eylemden ziyade eylem karşıtlığı mahiyetindedir. Özetle, süvarinin kuvvet ve etkisi geçici iken piyade daha çok faaliyette bulunduğu sürece etkide bulunur. Fakat bunu başarabilmesi için, askeri disipline sahip olması gerekir.

Romalılar, yalnız savaş becerileri sayesinde değil, ihtiyat, akıl, azim ve kararlılık, şan, şeref ve vatan sevgileri ile bütün millet ve kavimlere egemen olmak üstünlüğüne ulaşmışlardır. İmparatorlar

döneminde bu değerler kaybolmaya başlayınca, Romalılarda, hükümdarların zayıflık ve yolsuzluklarına rağmen, elde edilmiş bütün ülkelerin korunması ona bağlı bulunan ancak savaş becerisi kaldı. Fakat ahlaki çöküş bizzat askeri milise kadar uzanınca Romalılar bütün kavimlerin saldırı hedefi oldu.

Silah gücüyle kurulmuş olan bir devletin bekası, yine silahının gücüne bağlıdır. Fakat bir devlet karışıklığa düşünce ne süratle ondan kurtulacağı nasıl düşünülmezse, barış zamanında sahip olduğu nüfuz ve güç noktasında dahi bu durumun ne şekilde değişikliğe uğrayabileceği hatıra gelmediğinden: o devletçe kendisinden hiçbir hizmet beklenmeyen fakat her türlü fenalığın gelmesi umulan askeri milise önem verilmemektedir.

Savaşta, bulunduğu yeri veya silahını terkeden her kim olursa olsun idamla cezalandırılması ilk olarak Romalılar tarafından uygulandı, Iulianus ile Valentinianus bu hususta daha önce yürürlükte olan cezaları yeniden uygulamaya koymuşlardı. Ancak para karşılığında Romalıların hizmetine girmiş olan barbarlar bugünkü Tatarlar gibi savaşılmaya, daha çok dövüşmek için kaçmaya, şan ve şereften ziyade ganimet peşine düşmeye alıştıklarından bu tür discipline gelemezlerdi.

Eski Romalılarda, disiplin o derecede idi ki, bazı generallerin, emirleri olmaksızın zafer kazanmış olan evlatlarını idama mahkûm ettikleri görülmekteydi. Ancak Romalılar, barbarlarla karıştıktan sonra, bu milletlerin temel karakterini oluşturan bağımsız olma fikrine uydular. Belizar'ın Gotlara karşı açtığı savaşlara ilişkin yazılan araştırmalar okunursa, subayların her zaman komutanlarının emirlerine uymamakta oldukları görülecektir. Salla ile Sertorius, iç savaşların en yoğun olarak seyrettiği bir zaman da Mithradates'in istifade edebileceği bir şey yapmaktan ise yok olmayı tercih ederlerdi. Fakat ondan sonraki dönemlerde bakan veya soylular-

dan biri, barbarları ülkeye sokmanın kendi çıkar ve intikam duygularına hizmet edeceğini d    n rse, memleketi onların ellerine teslim ediverirdi.

           giren devletler kadar vergilere muhtaç olanı yoktur. Böylelikle vergilere dayanma g   azaldıkça onları arttırma zorunluluğu da artar. Bir süre sonra Roma eyaletlerinde vergilere dayanmak, tahammül sınırını zorlamaya ba ladı.

Kavim ve milletlere uygulanan baskılar, Suluianus'un eserinden incelenmelidir.    o noktaya varmıştı ki, vergi memurlarının takibatına maruz kalan ahali için barbarlara sığınmak veya bağımsızlıklarını her kim ortadan kaldırma arzusundaysa ona teslim etmekten başka kurtuluş çaresi yoktu. Bu değerlendirme, bizim Fransa tarihinde, Galyalıların, yüksek meziyet sahibi ve asil bir milletle mayası bozuk ve aşağılık bir millet arasındaki büyük farkı ile ride açığa çıkaracak olan bir devrime neden dolayı bu kadar sabır ve metanetle katlandıklarını açıklamaya hizmet edecektir. Barbarlar, bu kadar halkı çiftliklerin yani kendine ait arazilerin esiri etmekle kendilerinden önce kesinlikle bundan daha büyük zulüm ve kötülüklerde sonuçlanmayan bir usulü uygulamaya koymuş olduklar.

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

-Attila'nin Gücü-

Barbarların Birleşmesinin Sebepleri ve

Batı Roma İmparatorluğu'nun Yıkılma Nedenleri

Hıristiyanlık, imparatorluğun zayıfladığı bir zaman da kurumlaştığı için. Hıristiyanlar bu çöküşten putperestleri sorumlu tutuyorlar; diğer taraftan bunlar da Hıristiyanlardan düşüşün hesabını soruyorlardı. Hıristiyanların iddialarına göre, Diacletianus, hükümete üç kişiyi ortak ettirmekle devleti harap etmiştir. Çünkü her imparator, yalnız imiş gibi büyük masraflar yapmak ve o oranda büyük ordular beslemek istiyordu. Bu suretle parayı alanların sayısı verenlerinkine oranla dengesiz olduğundan yükümlülükler o derece ağırlaştı ki tarlalar çiftçiler tarafından terk edilmiş ve orman haline dönüşmüştür. Putperestler, aksine o zamana kadar hiç işitilmemiş yeni bir mezhep aleyhine şikâyetten geri kalmıyorlardı. Diğer taraftan, gelişmiş ve uygar olan Roma'da Tyber ırmağının taşkınlıkları ve tabiatın diğer etkileri daha önce nasıl tanrıların hiddet ve öfkesine atfediliyorduydu; çöküş sürecinde bulunan Roma'da felaketler aynı şekilde yeni bir inancın ortaya çıkışına ve eski tanrıların yok olmasına bağlandı.

Hıristiyanlık dini aleyhine olarak, halk tarafından kabul gören yeterli kanıtları ve (Roma'da bulunan) Zafer heykeli hakkında imparatorlara hitaben yazdığı mektupla en çok görüş bildiren vali

Symmachus⁵¹ olmuştur.

Simmachus söz konusu mektupta diyor ki: Başarılarımız ve kaybolan bolluğumuzdan tanrıları daha iyi tanımaya bizi yöneltecek hangi şeydir? Bunca asra karşı bağlılık gösterip atalarımızın eserine bu kadar mutlulukla uygun davranmış olan babalarımızın yoluna uymakla yükümlüyüz. Düşününüz ki, Roma bize hitaben şöyle diyor: Ey vatanın babaları olan büyük hükümdarlar Atalarımın tören ve geleneklerine uymaktan bir an bile uzak olmadığımı bu yaşıma saygı gösteriniz. Bu saygı, olağanüstü bir şekilde, evreni yasalarına tabi kılmıştır. Annibal, bu sayede surlarımdan, Galyalılar da Capitol'den kovulmuştur.

Barışı isteyişimiz ülke tanrıları içindir. Bunu ülkemiz tanrıları için istiyoruz.

Üç ünlü yazar Symmochos'a cevap verdiler. Auruzeus, putperestlerin şikayetçi oldukları felaketlerden daha büyüklerinin dünyada her zaman baş gösterdiğini ispat etmek üzere tarih kitabını kaleme almıştır. Saluyyanus yazdığı kitapta. Hristiyanların Romalılarla ticari ilişkilerde bulunmakla geçimlerini sağladıklarını karşılığında, ele geçirdikleri ganimetleri, köleleri ve barış için aldıkları gümüş ve altınları onlara verdiklerini anlatır. Fakat hayatlarını sürdürmek için artık vergi vermek imkânsız hale gelince, bunlar da göçebelikten vazgeçmek ve yerleşik hayata geçmek zorunda kaldılar.

İlk önce Batı Roma İmparatorluğu yıkıldı. Bu yıkılışın nedenleri şöyle açıklanabilir: Barbarlar, Tuna nehrini geçtiklerinden, sol tarafta ilerlemelerini durduran Bosphorus (Boğaziçi)'u, Constantinopolis'i ve Doğu İmparatorluğunun bütün kuvvetlerini karşılara-

⁵¹ Symmai nus, Quintus Aurelius (d.y. 345-Ö. 402) Romalı devlet adamı, hatip ve yazar, çok zengin ve tanınmış bir konsül ailesindendi. 373'te Afrika prokonsülü. 391'de Roma konsülü oldu. Hitabet yeteneği sayesinde yükseldi. Putperestliğin tekrar canlanmasına son derece gayret etmiştir. Roma'nın durumunu mükemmel bir şekilde anlatan mektupları on cilt oluşturmaktadır.

da buldular. İşte bundan dolayıdır ki sağ tarafa İllirya'ya doğru dönerek batıya doğru ilerlediler. Böylelikle o bölge, kavimlerin geçiş noktası haline geldi. Asya geçitleri iyi bir şekilde korunmuş olduğundan, Gallus döneminde ilk istila kargaşasında, barbarların kuvvetleri parçalandığı halde, bu kez her şeyleriyle birlikte yüzlerini Avrupa'ya doğru çevirdiler. Devlet gerçekte parçalandığından, barbarlarla ittifak yapmış olan Doğu İmparatorları, Batı Roma İmparatorlarına yardım etmek için, ittifaklarını bozmak istemediler. Periksecus'a göre, yönetim şekli bakımından gerçekleşen bu ayrılma, Batı Roma için çok olumsuz olmuştur. Bunun bir sonucu da olmuştur: Doğu Roma İmparatorluğu vandallarla olan ittifakı dolayısıyla, Batı Roma'ya deniz gücü göndermekten çekindi. Vizigotlar, Arcadius'la ittifak yaptıklarından Batı'ya dahil oldular. Honorius da Ravenna'ya kaçmak zorunda kaldı. Nihayet Zenon. Theodosius'u başından savmak için Alaricus tarafından daha önce yağmalanmış olan İtalya'ya saldırmaya ikna etti.

Attila ile Vandallar kralı Genserich arasında pek sıkı bir ittifak vardı. Genserich, Got kralının kızını kendi oğluyla evlendirdikten bir süre sonra burnunu keserek kovduğundan bunlardan korkuyordu. Onun için Attila ile birleşti. Bu iki devlet, hükümdarları tarafından güya zincirle bağlanmış gibi, birbirine yardıma cesaret edemiyordu. Ancak durumu en çok vahim olan Batı İmparatorluğu idi. Deniz gücünün tamamı o zaman biraz ticaretle meşgul olan yegâne ülke, Mısır, Kıbrıs, Finike, İonya ve Yunanistan taraflarında olduğu için donanmadan yoksundu. Vandallar ve daha başka milletler Batı devletinin kıyılarına mütemadiyen saldırılarda bulunuyorlardı. Priskos'a göre, Vandallar ile barışılmadan işlerin yola girmesinin mümkün olmadığını açıklamak bağlamında Constantinopolis'e bir İtalyan heyeti gönderildi.

Batıda yönetimde bulunanlar politik davranışlar göstermekten geri durmadılar. Bunlar, imparatorluğun adeta başı ve kalbi meşabesinde olan İtalya'yı kurtarmak gerektiğine hükmettiler. Barbarlar sınırların uç noktalarına getirilerek buralara yerleştirildi. İyi kurulmuş olan plan, pekiyi bir şekilde fiiliyata geçirilerek uygulandı. Bu kavimlerin tek amacı geçinmektir. Sahralar bunlara veriliyor, dağlık bölgeler, ırmak geçitleri, derbentler, büyük nehirler üzerindeki meydanlıkları elden çıkarılmıyor: böylece egemenliklerini koruyabiliyorlardı. Bu kavimlerin Romalı olmaya zorlanmış olma ihtimali vardır. Bu yıkıcı güçlerin, Frenkler, Yunanlılar ve Kuzey Afrikalı kavimler tarafından kolaylıkla yok edilmiş olmaları, bu düşüncüyü yeteri derecede güçlendirmektedir. Bütün bu taktikler, diğerlerinin hepsinden daha kötü bir ihtilal sonucunda alt üst oldu; yabancıardan oluşan İtalya ordusu, daha çok yabancı milletlere verilmiş olan ayrıcalıkların kendisine verilmesini istediği gibi Odoacar'ın devrinde İtalya'da mevcut toprakların üçte birini elde eden bir devlet kurdu ki, imparatorluğa yıkıcı darbeyi vuran bu teşkilat olmuştur.

Bu kadar felaket içinde, elim bir merakla Roma'nın ne durumda olduğunu incelemekten geri durulamaz. Roma o zamanlarda adeta savunmasız bir durumda kalmış olduğundan kolaylıkla açlığa duçar edilebiliyordu.

Kalelerin çok geniş olması, korunmasını oldukça güçleştiriyordu. Şehir, bir ova içinde bulunduğundan kolaylıkla sıkıntıya maruz kalabilirdi. Oldukça azalmış olan şeker ahalisi her türlü geçim araçlarından yoksundu. İmparatorlar, bugün Venedik şehrinde olduğu gibi öncelikle deniz tarafından savunması yapılabilen Ravana beldesine çekilmek zorunda kaldılar.

Hükümdarlar tarafından hemen her zaman terk edilen Roma ahalisi sonuçta kendi haline bırakılmış oldu ve varlıklarını koru-

mak için antlaşmalar yapmaya başladılar. Bu tarz hareket, mutlak egemenliği elde etmek için en meşru vasıtaadır. Bugün Amerika ve Britanya dahi bu suretle kendi yasaları çerçevesinde varlıklarını sürdürmeye başladılar. İşte Batı Roma İmparatorluğunun sonu böyle olmuştur. Ancak sürekli savaşıara maruz kalmış akıl ve hayale sığmayan bir talih eseri olarak, her millet diğerini yok ettikten sonra ona saldırdığından Roma genişlemişti. Ne zaman ki bütün milletler, hep birden ve her yönden saldırdılar; Roma da yıkılıp gitti.

YİRMİNCİ BÖLÜM

Iustinianus'un Fetihleri - Yönetimi

Bütün bu kavim ve milletler imparatorluğun değişik bölgelerine karmakarışık bir şekilde yerleştiklerinden birbirlerini rahatsız etmekten geri durmuyorlardı. Bundan dolayı o zamanın siyaseti, bunları birbirleri aleyhine düşürmeye yönelikti. Söz konusu kavimlerin vahşet ve tamahkârlığı hasebiyle, bu tarz siyaset pek güç değildi. Bunlar çoğunlukla, daha birleşmeden birbirini yıkıma uğrattılar. İşte Doğu Roma İmparatorluğunu daha fazla kalıcı olması bundan ileri geliyor.

Zaten kuzey tarafı, kendiliğinden tükendiğinden artık oradan eskisi gibi hesapsız asker çıkamaz oldu.

Çünkü Got ve Hunların ilk istilalarından ve özellikle Attila'nın ölümünden sonra gerek bu kavimler gerek bunlardan sonra gelenler daha az kuvvetlerle saldırıya geçtiler.

Ordu halinde toplanmış olan bu milletler kavim halinde dağılınca pek ziyade zaafa düştüler.

Fetih alanlarının çeşitli bölgelerine dağıldıklarından bizzat hücum ve istilalara maruz kaldılar.

İşte bu durumların olduğu bir sırada idi ki, Justinianus Afrika ve İtalya'yı yeniden fethetmeye kalkıştı ve bizim Fransızların başarıyla, Vizigotlara, Barkinonlar, Lombardiyalılar ve Araplara karşı uyguladıkları taktiklerin aynısını uyguladı.

Hıristiyanlık, barbarlar arasında yayılmaya başladığı zaman devlet içinde Arius mezhebi etkinlik kazanmış oluyordu. Valensius Putlara, ilkhavarileri olan Arius rahiplerini gönderdi.

Barbarların din değıştirmeleri ile yerleşmeleri sırasında geçen zaman zarfında bu mezhep (Arius) adeta yok edilmiş ve Arius mezhebine mensup bulunduğundan hiç bir şekilde bu ahalinin sevgisini ve samimiyetini kazanamamışlardı. Bu suretle imparatorlar için bunları karıştırmak kolay olmuştur.

Zaten, şehirlere saldırmak konusunda hiç becerileri olmayan ve onları savunmada ise ehliyetleri büsbütün olmayan bu barbarlar, surları ve savunma mekanizmalarını harap bir şekilde bıraktılar. Prokopias'a göre Belisarios, İtalya'yı bu halde bulmuştur. Daha sonra Vetiza tarafından İspanya'nın kiler nasıl delik deşik edilmiş ise Genserich dahi, halkından emin olmak için Afrika'daki kale ve istihkâmları tahrip etmişti.

Kuzey kavimlerinin çoğu, güneyde bulunan ülkelere yerleştiğinde, orada egemen olan rahatlığa alışarak artık savaşın zorluklarına dayanamaz oldu. Vandallar zevk ve sefa içinde çürüyüp gittiler. Nefis ve ince yemekler, kadınlara layık elbiseler, hamam, musiki, raks, bağ-bahçe ve tiyatro bunlar için vazgeçilmez bir gereksinim olmuştur.

Malchos'a göre bunlar Genserich'in daima hazır bulundurup, bunlarla düşmanların saldırılarına set çektiği ve kolaylıkla başa çıkardığı girişimleriyle dünyayı şaşkın bıraktığı orduları beslemekten vazgeçtikleri zamandan beri, Romalıları endişeye düşürmez olmuştur.

Roma süvarisi, ok atmada çok deneyim kazanmıştı. Halbuki Got ve Vandal süvarisi, kılıç ve mızraktan başka bir silah kullanmadığından uzak mesafeden harp etmekten acizdi. Behzar, başarılarının bir kısmını işte bu dengesizliğe bağlıyordu.

Romalılar, Hunlardan özellikle Justinianus zamanında pek büyük yararlar sağlamıştır. Bunlar Attila'nın yenilişinden ve çok olan çocuklarını ortaya çıkardıkları tefrikalardan dolayı kuvvet ve iktidarlarını yitirdiklerinden beri, yardımcı asker sıfatıyla Romalıların hizmetine girerek onların en iyi süvari bölüğünü oluşturmuşlardı.

Bu barbar milletlerin her biri, kendisine mahsus savaş yöntemi ve donanım biçimi bakımından sivrilmiştir. Got ile vandallar dalkılıç olmakla dehşet saçarlardı. Hunlar ok atıcılıktaki ustalıklarıyla ünlüdür. Sinev'ler piyade için gerekli nitelikleri taşırlardı. Helenler güçlü bir şekilde donatılmış, Herval'ler ise hafif bir birlik oluşturmışlardı. Romalıları, kendi amaçlarını gerçekleştirmesine hizmet edecek çeşitli askeri sınıfları bu milletlerin içinden alarak hepsinin üstün olan yanlarını topladıktan sonra bir millete karşı savaşa girişirdi.

İlginçtir ki, zayıf olan milletler, en büyük kurumları ortaya koymuş olanlardır. Bunların fetihleri göz önüne alınarak bir değerlendirme yapmak gerekse yanılma payı büyük olur. Devam eden bu akınlar karmaşasında barbar milletler veya daha doğrusu bunlardan oluşan topluluk ya başkalarını yok ederler veya kendileri diğerleri tarafından imha edilirlerdi. Her şey durumların akışına ve olaylara bağlıydı. Bir yandan büyük bir millet yenilgiye uğrar veya akınları durdurulurken diğer yandan bir ülkeyi açık bulan bir sürü serseri orada müthiş yıkımlar yapardı. Silahlarının diğerlerinden daha kötü olması sebebiyle bunca milletlerin karşısında duramayıp kaçan Gotlar İtalya'da Galya ve İspanya'da yerleştikleri zayıflık sonucu olarak İspanya'yı terk eden Vandallar ise Afrika'ya geçerek büyük bir devlet kurdular.

Justinianus; Vandallara karşı ancak elli gemi donatabildi. Belisarios, karaya ayak bastığı vakit ancak beş bin askere sahipti. Bu, cesarete bağlı zor bir işti. Bunlara karşı daha önce yüz bin neferi ta-

şıyan bu Doğu'nun bütün gemilerinden oluşan bir donanma göndermiş olan Leon ise Afrika'yı ele geçirememiş ve devletin yok olmasına ve çökmesine ramak kalmıştı.

Gerek bu büyük donanmalar gerek kara orduları asla başarı gösterememişlerdir. Bunlar savaş sürerken veya bir felaket ortaya çıktığı takdirde, devlet kuvvetlerine nasıl büyük zararlar verirse imdatlarına yetişmek veya kayıplarını telafi etmek o derecede imkânsız olur. Savaş gemileri, taşıma araçları, süvari ve piyade birlikleri, mühimmat; özetle çeşitli kısımların mukadderat ve etkileri bütüne bağlı bulunduğundan. bir bölüm kayba uğrayınca diğer bölümlerin de kıymeti kalmaz. Savaş sırasında takdir edilecek kahramanlık, hemen daima hazırlanmış düşmanlar karşısında bulunulmamasını gerekli kılar. Savaşların uygun bir zamandan yapıldıkları pek nadir olduktan başka: fırtına ve bora zamanlarına rastladıklarından gerekli hazırlıkları yapmak daima tahmin edilen süreden ancak birkaç ay sonra hazırlanır.

Belisarios. Afrika'yı istila etti. En çok işine yarayan. Goiların kraliçesi Analazonia ile yaptığı antlaşma uyarınca. Sicilya'dan aldığı çok miktardaki erzak olmuştur.

İtalya'ya karşı savaş açmak üzere gönderilen Belisarios, Gotların Sicilya'dan aldıkları erzak ve levazım ile geçimlerini sağladıklarını görünce, işe bu adayı zaptetmekle işe başlamış, düşmanlarını aç bırakarak kendine her konuda bağlamıştır. Belisarios, Kartaca, Roma ve Ravana'yı ele geçirerek Gotların hükümdarıyla Vandalları köle sıfatıyla Konstantinopolis'e gönderdiğinden bu kadar zaman beri yapılmamış olan zafer alayları ve karşılama törenleri yeniden başlamıştır.

Bu büyük komutanın başarılarının sebeplerini, kişisel ahlaki üstünlüklerinde bulmak mümkündür. İlk Romalıların ilke ve yasalarına bağlı olan bir komutanın çabasıyla eski Roma orduları aya-

rında bir ordu meydana getirildi.

Çoğunluklar, büyük erdemler ve üstünlükler, boyunduruk altında kapalı kalır veya büsbütün yok olurken Justinianus'un baskıcı yönetimi, bu ruhun büyüklüğünü, bu dehanın üstünlüğünü yok edememiştir.

Ayrıca Narses⁵² sanki dünyaya bu iktidar devrinin ününü arttırmak için gelmişti. Kendisi sarayda başmabeyinci olduğundan imparatorun çok fazla güvenini kazanmıştı. Çünkü imparatorlar, dostlarına en sadık tebaa gözüyle bakarlar.

Fakat Justinianus'un kötü davranışları, israfları, eziyetleri, çapulculukları, bina yapımında değişiklik ve düzenlemeler yaparken gösterdiği düşkünlük, fikirlerindeki tutarsızlıklar, yaşlılık dolayısıyla daha kötü bir hal alan sert ve zayıf bir karakter arzeden idaresi, gereksiz başarılarla ve boş bir zafere karışmış birer felaket olmuştu.

Devletin kuvvet ve iktidarı değil: ama bazı durum ve özel olaylar sonucunda bu fetihler her şeyin bozulmasına yol açmıştır. Orarlarda, orduların hareketlerinin durdurulduğu bir hengâmede; diğer yandan yeni yeni kavimler Tuna'yı geçerek İlirya'yı Yunanistan ve Makedonya'yı ayaklar altına almıştır. İranlılar ise dört defa gerçekleşen saldırılarında Doğu İmparatorluğuna, onulmaz yaralar açmışlardır.

Bu fetihlerin hızı derecesinde, istikrarları zayıf olmuştur. Onun içindir ki İtalya ve Afrika zapt edilir edilmez, yeni baştan bu bölgeleri fethetmek gereği ortaya çıkmıştır. Justinianus, çoktan beri fuhuş bataklığına düşmüş olan tiyatro kadınlarından⁵³ birini almıştı. Bu kadın, tarihte daha önce benzeri görülmemiş bir nüfuzla Justinianus'a hükmetmiş ve her zaman önemli devlet işlerine kendi

⁵² İtalya Yarımadasındaki Ostrogot Krallığını Bizans'a bağlayan komutan (R.B)

⁵³ İmparatoriçe Thedora'dır.

cinsiyetine özgü ihtirasları karıştırarak en mühim zafer ve başarıları sonuçsuz bırakacak derecede bozmuştur.

Öteden beri doğuda, kadınların bizim üzerimizde, o bölgelerde yürürlükte olan olağanüstü etkinliklerinden yoksun olmalarını sağlamak üzere çok kadınla evlilik uygulaması olagelmıştır. Ancak Constantinopolis'te yalnız bir kadınla evlenmeyi zorunlu kılan kanun, kadına nüfuz ve hâkimiyeti verdi. Bunun sonucu olarak bazen yönetim zaafa uğramıştır.

Constantinopolis halkı öteden beri maviler ve yeşiller adı altında iki gruba ayrılmıştı. Bu partilerin kökenleri ve temeli tiyatrolarda bazı oyuncular hakkında hissedilen eğilim ve gösterilen teveccüh olmuştur. Koşu meydanlarında ve at cambaz hanelerinde icra edilen oyunlarda arabacıları yeşil giyinmiş arabalarla, arabacıları mavi giyinmiş arabalar yarış meydanına çıkarlar ve herkes bunlardan birine şiddetle taraftar olurdu.

Devletin bütün şehirlerinde yaygınlaşan bu iki parti, şehirlerin genişliği yani halkın büyük bir bölümünün tembelliği ve işsizliği oranında ilgi görürdü.

Ancak, cumhuriyet yönetiminin güçlenmesi ve bekasını sağlamak için gerekli olan partiler, imparatorluk idaresi için kötü olmaktan başka bir sonuç doğurmazlardı. Çünkü bu durumda partiler, kanunların yerleşmesine ve kötü uygulamaların kalkmasına değil, hükümdarın değişmesine katkıda bulunmaktan başka bir hizmet etmezler.

Justinianus, mavileri korumaktan ve yeşillerin haklarını vermekten daima kaçınmakla, her iki grubu kızdırmış ve böylelikle güç kazanmalarına vesile olmuştur.

Bu iki parti, yargıçların nüfuz ve otoritelerini sarstılar. Maviler, kanunun gücüne karşı imparatorun korumasına sığındıklarından yasalardan korkmuyorlar; yeşiller ise kanunların kendilerini

korumadığı ve savunmadığı için artık bunlara uymuyorlardı.

Her türlü sevgi, yakınlık, görev ve minnettarlık bağları çözülünce aileler birbirlerini yok ettiler. Bir cinayet işlemek isteyen kötü birisi, maviler partisine mensup; malı çalman ve öldürülenler yeşillerden sayılıyordu.

Bu derece akıl ve hikmetten uzak bir şekilde hareket eden bir hükümet daha zalimdi. İmparator, tebasını çok ağır vergilerle ezeerek herkesi kuşatan bir zulüm yapmakla yetinmeyerek, onlara özel işlerinde de her türlü baskıyla rahatsız etmekten geri kalmazdı.

Doğal olarak, Prokopos'un "Gizli Tarih"inde buna dair hususlarda anlattığı şeylere inanmak istemiyorum. Çünkü bu hükümdar hakkında yaptığı övgüler, onun zalimlerin en kötüsü olduğuna ilişkin açıklamaları önemsizleştirmektedir. Şu kadar var ki beni "Gizli Tarih"e daha çok eğilmeme neden olan iki etmenin olduğunu itiraf ederim: Bunlardan biri, eserde bu hükümet döneminde ve onu izleyen devirlerde devletin uğradığı zaaf, hayret verecek olan bağ ve ilişkilerin olmasıyla açıklanabilir.

Diğer etmen ise, hala bizde varolan bir anıt, yani imparator tarafından konulan kanunlardır ki o bölgede bir kaç sene zarfında, muhakeme usulü gereği yapılan değişiklikler, mutlakiyet idareminin son üç yüz sene içinde gerçekleştirdiği yenilik ve düzenlemelerden daha çoktur.

Bu değişikliklerin büyük bölümü o kadar önemsiz konulara ilişkin içi 'Gizli Tarih'in yol göstermesiyle doğruluğu araştırılmadıkça ve hükümdar tarafından gerek kanun gerekse de yargılama kararlarının para karşılığında satıldığına kail olmadıkça, söz konusu değişikliklerin kanun koyucu tarafından yapılmasının hiç bir anlamı olmaz.

Fakat hükümetin siyasi uygulamalarının en kötüsü, uğraşı ve çalışmasını büsbütün anlamsız gösterecek bir zamanda, din işle-

rinde herkesi aynı fikre uydurmak üzere kurduğu plan olmuştur.

Eski Romalılar, ülkede din özgürlüğünü uygulamakla, nasıl devleti güçlendirdilerse; fazla gücü ve etkinliği olmayan mezhep ve tarikatlar birer birer yok edilerek devlet tek tip- leştirildi. Olgunlaşmış bir millet bireylerinden oluşan bu mezhep bağlılarında Musevi ve Sameritler gibi bazıları, Romalıların egemenliğine girdikten sonra kendi dinlerini korumuşlardı. Diğer bazıları ise memleketlerin birine, mesela,

Mantanin müritleri Frigya'ya, Maithayler, Sabasiler ve Ariler de başka vilayetlere yayıldılar. Bu hesaba, henüz o vakit putperest olup kendileri gibi kaba bir dini korumada ısrarcı olan köy halkının büyük bir kısmı dahil değildir. Kılıç veya kanun gücüyle bu mezhebi yok eden ve bağlılarını isyana zorlamakla, kendisi de onları uzaklaştırmakta güçlük çeken Justinianus, bu hareketiyle birçok vilayeti tarımdan büsbütün yoksun bıraktı. O taraftarlarının sayısını arttırmasına rağmen insan sayısını azaltmaktan başka bir şey yapmamıştı.

Prokopos'a göre Samertinlerin ortadan kaldırılmasıyla Filistin bölgesi boş kaldı. Bu harekete ilginçlik katan bir durum ise dini hassasiyetle devletin, bir kaç hükümetten sonra, Araplar tarafından zaafa düşürülmesidir.

Üzüntüye yol açan noktalardan biri de din açısından sertliğe bu kadar prim veren imparatorun en temelli konularda imparatoriçe ile anlaşılamamasıydı. Kendisi, Kadıköy Ruhani meclisinin yaptıklarını ve kararlarını takip ettiği halde imparatoriçe, Evaprus'un dediği gibi samimiyet veya başka bir amaçla buna muhalif olanları himaye ediyordu.

Justinianus tarafından yapılan binalar hakkında Prokopos'un yazdıkları incelenir ve bu hükümdarın her yerde yaptığı kale ve istihkâmlar dikkate alınırsa akla mutlaka böyle bir devletin refah

içinde bulunduğuna dair gayet yanlış bir fikir gelir. Öncelikle, Romalıların sağlam mevkiileri yoktu. Çünkü onlar bütün ümitlerini, yurttaşlarını iskân etmek üzere belirli mesafeler üzerine kaleler inşa ettikleri nehirler boyunca yerleştirdikleri ordularına bağlıyorlardı. Ancak askerî değeri hiç mertebesinde olan ordulardan başka bir şey kalmayınca ve hatta çokluk bunlar da yok olunca, sınırlar, ülke için savunmasını artık yapamaz olduğundan, içlerinin mühim işleri zorunluluk halini almış ve bundan dolayı kaleler çoğalmış fakat mevcut kuvvetler o oranda azaldığı gibi sağlam mevkiilerin çoğalmasıyla ters orantılı bir şekilde güvenlik azalmıştır. Kırklar; ancak sağlam mevki yakınlarında oturmak mümkün olduğundan her tarafta bu yerlerin sayısı arttı. O zamanki durum, Normanlar zamanında köylerinden her biri kalelerle donatılmışken, o dönemde olduğu kadar hiç bir vakit zaafa düşmemiş olan Fransa'nın durumu na benzer.

İşte Justinianus tarafından yaptırılan ve açıklanması için Prokopos tarafından sayfalar ayrılan, o hesapsız sağlam mevki ve kalelerin her biri, devletin güçsüzlüğünü ilan eden bir anıt ve birer işarettir.

YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

Doğu Roma İmparatorluğu'nda Karışıklıklar

O zamanlarda. İranlılar, Romalılardan daha iyi bir durumdaydılar. Hazar denizi ile Karadeniz arasında bulunan bölgelerde, Toros dağlarının bir kısmı, onları kuzey kavim- lerinden ayırmış ve süvarinin geçebileceği yegane yer olan, gayet dar ve bir kapı ile kaplanmış bir geçit! Bu geçit kendi ellerinde bulunmuş olduğundan söz konusu kavimlerden bir korkulan yoktu. Barbarlar bu geçitten başka her hangi bir yerden geçmek teşebbüsünde bulunsalar hemen uçurumlardan inmek ve asıl kuvvetlerini oluşturan hayvanlarını bırakmak zorundaydılar. Ayrıca geçitleri kolaylıkla müdafa edilen ve batıdan doğuya doğru akan derin Araks nehri de bunların hareketlerine bir engel oluştururdu. İranlılar doğu yönünden de rahat ettiler. Güney tarafından sınırları denizdi. Birbirlerinin ülkelerini yağmalamaktan başka bir şey düşünmeyen Batı hükümdarları arasındaki ayrılıkları devam ettirmek onlar için kolaydı. Bundan dolayı, Romalılardan başka hakiki düşmanları yoktu. Hurmisdas'ın elçilerinden biri "Romalıların birçok savaşla uğraştıklarını ve hemen bütün kavim ve milletlerle çarpışmak zorunda olduklarının biliyoruz. Onlar dahi bizim özellikle kendileriyle savaşımız olduğunun bilincindedirler" diyordu.

Romalılar, savaş sanatını ne derece önemsemedilerse, İranlılar o derece onu öğrenmeye ve öğretmeye gayret ettiler. Belasarios,

askerine hitaben: 'İranlılar sizden daha fazla cesur değildir. Ancak asayiş ve askeri disiplin bakımından, sizden üstüdür" diyordu.

İranlılar savaşlarda olduğu gibi ikili görüşmelerde de üstünlüğü ele geçirdiler. Her millet kendi sınırlarını korumakla yükümlü değilmiş gibi, İranlılar Hazar denizi kapılarında sağlam bir mevki-leri olduğunu ileri sürerek Romalılardan vergi istediler. Bunlar, barış, mütareke, düşmanlıkların ortadan kaldırılması için, görüşmelerin yapılması sürecinde geçen savaşa harcanan zaman için tazminat alırlardı.

Avarlar Tuna'yı geçince, çok defa mukabele ederek askeri olmayan ve Avarlar ile savaşmak icap ettiği zaman İranlılarla, İranlıların hareketini durdurmak gereğini hissedince Avarlar ile uğraşan Romalılar, bir vergiye daha katlanmak zorunda kaldılar ve devletin ihtişamı ise bütün kavimler nezdinde gerilemiş oldu.

Justinianus, Tiberius ve Marius devleti savunmaya çok büyük önem vermişlerdir. Marius' un bazı üstün nitelikleri var ise de bir hükümdar da bu kadarının bulunması adeta düşünülmeyen bir his bu üstünlüklerin etkisini azaltmıştır.

Avarlar Kralı, elde etmiş olduğu savaş esirlerini adam başına yirmi gümüş sikke karşılığında iade etmeyi Marius'a teklif etmiş ve reddedilmesi üzerine hepsini boğdurmıştır. Bu olaya olağanüstü derecede kızan Roma ordusu isyan etti. Maviler de aynı zamanda ayaklanmış olduğundan Fucas adında bir yüzbaşı hükümdarlık makamına getirilmiş ve Marius'u evlatlarıyla beraber katletmiştir.

Bundan sonra. Yunan imparatorluğu tarihi -Roma imparatorluğuna bundan sonra bu ismi vereceğimiz bir isyan silsilesi, bir fesat zinciri, bir hile ve fikir dokusu yığınınından başka bir şey değildir. Hükümdarlara karşı beslenmesi gereken bağlılığa dair tebeda sade bir fikir oluşmadığından, hükümdarların imparatorluk makamına

geçmeleri usulü o derece kesintiye uğradı ki "Porfiripeutus "-yani imparatoriçenin doğurduğu dairede doğmuş olmak- ünvanı birçok hükümdar sülalesine mensup prenseslerin pek azına nasip olabildiği bir ayrıcalık olmuştur.

Hükümdarlık makamına yükselebilmek için her vasıta, her yol mubahtı. Askerlikten, rahiplikten, Senato üyeliğinden, köylü arasından, Constantinopolis ve başka şehirlerin içinden bu makama kadar çıkanlar oldu. Hristiyanlık ülke içinde nüfuz ve kuvvet kazanmış olduğundan peyderpey sürülmesi zorunlu olan bazı ayrılıkçı fırkalar ortaya çıktı. Arius Kelimetullah'ın, Makedonyalılar da Ruhul Kudüs'ün ulûhiyetini, Nestorios. Hz. İsa'nın şahsiyetinin çift tabiatlı olduğunu, Eutykhes ise İsa'nın yalnız tek doğası (tanrısal) olduğunu savunmuştur. Tek tabiatlılığa inananlar ise iki kişiliğini inkâr etmiş olduklarından bunlara karşı bir takım yüksek Ruhani Konsüllerin toplanması gerekti. Ancak bu meclislerin kararları halk tarafından kabul edilmediğinden: aldatılan imparatorlar. Revaç gören uygulamalarını geçmişte olduğu gibi gerçekleştirdiler. Diğer yönden Yunanlılar kadar, inkarcı ve dinsizlere karşı derin bir kin ve öfke besleyen başka bir millet olmadığından ve bir inkarcıya söz söylemek veya onunla birlikte ikamet etmek Yunanlılar için çirkin bir günah işlemek sayıldığından, bu anlayışın etkisiyle bir çok imparator tebalarının sevgi ve saygılarını kaybetmişlerdi. Ayrıca, kavimlere, tekrar tekrar Tanrıya karşı isyan eden hükümdarların, her halde, güçlerinin bir eseri olarak başlarına getirilerek onları idare etmek üzere seçilmemiş olduklarını düşünmeye başladılar.

Hristiyan kanının heder edilmesinin uygun olmadığına ilişkin ortaya çıkan, Müslümanlığın ortaya çıkmasıyla beraber peyderpey daha fazla güç bulan bir fikrin gereklerinden olmak üzere doğrudan doğruya, din ile ilişkisi olmayan cinayet faillerine tam anlamıyla ceza verilemez oldu. İsyanı sebep olan veya hükümdarın

şahsına karşı suikasta kalkışanların gözlerini oymak, burnunu veya saçlarını kesmek veyahut onları bir şekilde kötürüm etmekle yetinildiğinden büyük bir cesarete ve cürete bile ihtiyaç olmaksızın bu kabil suç fiilleri tehlikesizce işlemek mümkün oldu. Hükümdarlara özgü süslemelere karşı oluşan bir çeşit saygı, bunları kullananların aleyhine nefret bakışlarını çekmesine neden oldu. Erguvan renginde elbise giymek veya böyle kumaşı onda bulundurmak bir cinayet sayılır, ancak şahsiyetten çok giysiye saygı duyulduğundan beri bu elbiseyi giyince, halk o kişinin arkasına takılır, tabi olur ve onu takip ederdi.

Fikir hastalıklarının iyileşmesi mümkün olmadığından suyun dibinde görülen şeylerden bir takım sonuçlar çıkarma şartı. Hırstıyanlarda, karyonların bağırsakları veya kuşların uçuşu üzerine fal bakmak hünerinin yerine geçmişti ki bu, putperestlikte yürür-lükten kalkmıştı. Bir takım boş sözler, yurttaşlar tarafından gerçekleştirilen cesurca girişimlerin büyük bölümüne sebep olduğu gibi hükümdarlar meclisinin de ihtiyatlılığının ve bir takım önlemler almasının aracı olmuştur.

Devletin başına gelen felaketler günden güne arttığından, sa-vaştaki başarısızlıklar ve hali hazırda yapılan başarısız antlaşmaların kötülüğü doğal olarak idarecilerin kötü yönetimine yormak eği-limi ortaya çıkmıştır. İsyanlar bile diğer isyanları doğurmuş ve biz-zat etki sebep yerine geçmiştir.

Yunanlılar, bu kadar çeşitli sülalelerin hükümdarlık makamına geçtiklerini gördüklerinden hiç birine bağlı kalmamış ve talihin yönlendirilmesiyle, muhtelif sosyal sınıflara bağlı adamlar hüküm-darlığa kadar çıkmış olduklarına bakılırsa, soyu ve asaleti ne kadar adi, ehliyet ve dirayeti ne derece düşük olsa bile o mevkiye gelme ümidi yine devam ediyordu. Halkta görülen bu türden sayısız ör-nek, genel anlayışın ortaya çıkmasına ve kanunlar kadar nüfuz ve

kuvvetle yürürlük kazanan törelerin çıkmasına neden olmuştur. Bizde düşünce ve büyük girişimlerin uygulamaya geçirilmesi eskilerde olduğundan daha zor gibi görünüyor. Bu düşüncelerin gizlenmesi mümkün değildir. Çünkü milletler arasında ilişkiler ve karışımalar bugün o noktaya gelmiştir ki, her hükümdarın diğer devletlerde temsilcisi olduğu gibi, hükümdarın devlet meclislerinden hıyanet edecek kişiler bulması mümkündür.

Posta araçlarının icadı, hadise ve olayların hızlı bir şekilde her tarafa yayılmasına sebep olmuştur. Büyük girişimlerin, para harcamadan uygulamaya konulması imkânsız olduğundan ve emre yazılı senetlerle polîçe uygulamasından beri, bu girişimlerin sahibi olması dolayısıyla tüccarların muameleleri devlet sırrıyla ilişkili olduklarından bunlar, gizliliklere vakıf olmak için hiç bir şeyden çekinmezler.

Bilinen hiç bir sebep olmaksızın kambiyo da meydana gelen bazı değişiklikler, çok kişiyi bu hikmeti aramaya ve nihayet bulmaya itti.

Herkese kolaylıkla kitap edinme imkanını sağlayan matbaanın, coğrafya haritalarının bu kadar yaygınlaşmasına vesile olan kazıma ve oyma sanatının bulunması ve son olarak gazetelerin yayınlanmaya başlaması durumları yazılı olayları kolaylıkla inceleyip araştırarak kadar herkesi, kamu çıkarları hakkında yeteri derecede haberdar eder.

Postaların icadından beri, özel sırların hepsine vakıf olmak kamunun elinde olduğundan, devlet içinde yolsuzluk yapmak ve bozgunculuk çıkarmak daha da güçleşmiştir.

Devlet kuvvetleri kendi ellerinde bulunduğu için hükümdarlar çok rahat hareket edebildikleri halde, bozgunculuk çıkaranlar ve yolsuzluk yapanlar her türlü kuvvetten ve vasıttan yoksun oldukları için yavaş hareket etmek zorundadırlar. Ancak daha kolay-

lıkla ve aceleyle her şey hakkında bilgi sahibi olunabilen şu zamanda bunların işlerini yola koymak üzere kaybedecekleri en az bir vakit, ortaya çıkmalarına sebep olur.

YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM

Doğu Roma İmparatorluğu'nun Zaaf Noktalan

Phokas, iç karışıklıklar sebebiyle konumunu iyice sağlamlaştıramadığından Herakleios Afrika'dan gelerek onu yenmiş ve boynunu vurdurmuştu. Eyaletleri düşman tarafından istila edilmiş ve hafif alayları imha edilmiş bir halde bulunuyordu.

Herakleios bu fenalıklara karşı yeni yeni çare bulmuştu ki Araplar, Hz. Muhammet'in kurduğu din ve iktidarı büyötmek üzere memleketlerinden çıktılar.

Bu derece hızlı bir ilerleme hiç görölmemiştir. Araplar önce Suriye'yi, Filistini, Mısır'ı, Afrika'yı ve İran'ı fethetti.

Tanrı, göndermiş olduğu dini kendi haline bırakmasından dolayı değil, yükselmesi veya zillet durumunda olsun, kutsama amacına yönelik olan doğal etkisini daima aynı derecede göstermeye elverişli bu dinin bu kadar yerlerde hakim konumdan uzaklaşmasına izin vermiştir.

Dinin gelişmesi ve ilerlemesi devletlerinkinden farklıdır. Meşhur yazarlardan birisi gerçek bir hristiyanın en iyi durumunun hastalık hali olduğu için, hasta olmaktan çok memnun olduğunu açıklıyordu. Bu değerlendirmeye ilave olarak denebilir ki; Kilisenin hakaret gördüğü, perişan olduğu, manastırların tahrip ve imha edildiğı, mazlumların çok büyük işkenceler gördüğü zamanlar, onun güçlü ve büyüklük dönemi, dünyanın gözünde üstün ve mu-

zaffer gibi görüldüğü zaman ise alelade zillate düştüğü o andır.

Arapların bu kadar ülke fethetmeleri vakasını açıklamak ve yorumlamak için salt onların aşırı heyecanlılığına ve bağlılıklarına başvurulmamalıdır. Romalılar ve İranlıların yardımcı askerleri meyanında Araplar çoktan beri kendilerini göstermişlerdir. Bunlarla beraber Ezruanyalılar dünyada en çok zorluklara göğüs geren bir kavimdi. Severius, İskender ve Maximinus bunlardan mümkün olabildiği kadarını hizmetlerine almış ve uzaktan ümitsizliğe düşürdükleri Germenlere karşı başarıyla kullanmışlardır. Gotlar, Valensius zamanında bunlara karşı koyamazlardı. Özetle bunlar o dönemde dünyanın en iyi süvarisidiler. Romalılarda, Avrupalı hafif piyade alaylarının Asyaninkilere tercih edildiğini açıklamıştık. Süvari açısından ise durum tam tersineydi. Tezimiz, Persler, Ezruanyalılar ve Arapların süvarilerine yöneliktir. Romalıların ilerlemelerini durduran da bu husustur. Çünkü Anitokhos zamanından beri dünyanın en iyi süvarisine sahip yeni bir Tatar kavmi yukarı Asya'yı istila etmişti.

Bu süvari birlikleri ağır olduğu halde Avrupa süvari birlikleri hafifti. Günümüzde büsbütün aksi bir yöntem geçerlidir. O zaman Hollanda ve Firizya henüz kurulmamıştı. Almanya ise süvari kullanımına pek az ihtiyaç gösteren ormanlar, göller ve bataklıklarla doluydu.

Büyük nehirlerle bir yatak tayin edildiğinden beri bu bataklıklardan eser kalmadı. Böylece Almanya'nın manzarası da bütünüyle değişmiştir. Neker üzerine Valentinius, Ren üzerine de Romalılar tarafından yapılan inşaat ve faaliyetle bir takım değişikliklere sebep olmuş ve ticaret geliştiğinden, at yetiştirmeyen ülkelerden bu hayvanlar tedarik edilmiş ve kullanılmaya başlanmıştır.

Herakleios'un oğlu Konstantinos zehirlettirilmiş ve oğlu Konstantinos onun yerine geçmiştir. Doğu vilayetleri önde gelen-

leri toplanarak, Teslise (üçleme) iman etmenin zorunlu olmasından dolayı üç imparatorun da olmasının makul bulunacağı iddiasıyla Constantinos'un iki kardeşini tahtına oturtmak istediler. Yunan tarihi bu tür olaylarla doludur. Boş vermişlik artık halkın karakterine işlediğinden, ilişkilerde tedbir ve ihtiyattan eser görülmemeye başlanmış ve sebepsiz yere karışıklıklar ihtilaller olmuştur.

Evrensel kaba bir mistisizm, cesareti kırmış ve bütün devlet kademelerini uyuşturmuştur. Constantinapolis doğrusunu söylemek gerekirse, doğuda Hıristiyanlığın hâkimiyetinin tamamıyla yürürlükte olduğu yegane ülkedir.

Asya kavimlerinin bu korkaklık ve ataleti ile bu rahatlığı, dindarlığın ruhuna bile karışmış oldu. Binlerce örnek arasından, Marius'un komutanlarından olup savaş açmak üzere iken telef olacak askerlerin çok olacağı düşüncesiyle ağlamaya başlamış olan Philipkhısun durumunu belirtmek yeterlidir. Kendi komutanları tarafından Hıristiyanların kanını dökmekten alıkonulduklarından dolayı ortaya çıkan acı ve üzüntü üzerine ağlayan Arapların akıttıkları gözyaşları büsbütün başka yaştır.

Bunun sebebi ise bir sofı ordu ile mutaassıp bir ordu arasındaki farkın son derece büyük olmasıdır. Cromvell'in askerleri Arap askeri, İrlanda ve İskoçya'nındaki de Yunan askeri zihniyetinde olduğu halde zamanımızda ortaya çıkan meşhur bir ihtilal sırasında fark tamamıyla kendini göstermiştir.

Dinin yükselttiği kadar fikri zillete düşüren kaba bir yanlış inanç, insanların bütün üstün özelliklerini ve güvenini tasvirlerle karşı cahilce bir ahmaklıkla bağlanmış olduğundan bir azizin geri kalan eşyalarından birini elde edebilmek için bu şehri kuşatmış veya kuşatmayı kaldıran komutanlar görülmüştür. Fatihlerin gasp ettikleri yerlerde, neden oldukları değişimlerden çok, kendi idare-

leri altında bulunan devlette değişiklikler gerçekleştirmiş ve milleti canlandırmış olan ar Birinci Nikola'dan evvel günümüzde Ruslarda Hristiyanlık ne derece gerilemişse Yunan İmparatorluğu zamanında da öylece çığırından ıkmişti.

Yunanlılar bir tür putperestliğe saptıklarını kolayca inanabilir. O zamanki İtalyan ve Almanları görünen ibadetlere az bağlı olduklarından şüphe duymak doğru değildir. Bununla birlikte Yunan tarihçileri ikon ve kutsal eşyalara karşı İtalyan ve Almanların duydukları nefretten söz ederken bunlar, Calvin aleyhine de bulunan münakaşacılarımız da denebilir. Nigetis'in görüşüne göre, Almanlar kutsal topraklara gitmek üzere geçtiklerinde, ikonlara tapındıklarından Ermeniler tarafından dost gibi kabul edilmişlerdir. Bununla birlikte, Yunanlıların anlayışına göre İtalyan ve Almanlar ikonlara yeteri derecede inanmıyorsa acaba bizzat kendilerinin bunlara karşı imanları ne noktadadır!

Yaklaşık iki asır önce batıda bilimin gelişme sürecinde, suistimaller ve düzene aykırı durum ve davranışlar hissedilmeye başladığından herkes kötülüğe bir çare arayışına girmişken gözü pek ve boyun eğmeye pek az yatkın bazı kişiler kiliseyi düzenlemek ve ıslah etmek yerine perişan ve karmakarışık bir durumda bırakmalarından dolayı kopan ihtilalin hemen aynısı doğuda dahi olmak üzereydi.

III. Leon, V. Konstantinos ve oğlu IV. Leon ikonlar aleyhine savaş açtılar. Bu ikonacı mezhep, imparatoriçe Eirene, Ermeni Leon ve Pier Mikhail Theophilos tarafından kurulduğu ve geliştirildiği halde onu lağvettiler. Bu hükümdarlar, mezhebi ancak yok etmekle onun etkilerini hafifletebilecekleri düşüncesinde olduklarından devlete yük olan sahipler aleyhine tavır almışlar ve daima sertlik yanlısı davranarak onları düzene sokacak yerde kılıçla yok etmek istemişlerdir.

Yeni düşünce taraftarlarınınca putperestlikle suçlanan rahipler de buna karşılık onları sihirbazlıkla suçlamış ve halka, ikonlardan ve o zamana kadar kendisince kutsanan şeylerin tümünden kalan kiliseleri göstererek bunların ancak şeytana feda edilmekten başka bir işe yarayacakları ihtimalini tamamen halkın düşüncesinden çıkardılar.

İkonlardan doğan nifak ve düşmanlığı arttıran ve gün geçtikçe akıl sahibi kişileri orta bir yol bulmaktan alıkoyan etken, bunu gayet istenen ve nazik şeylere bağlı olmasıydı. Problem, nüfuz ve kuvvetten başka bir şey değildi. Rahipler bunu zorla ele geçirmiş olduklarından ancak bağlı oldukları din ve mezhebe çok sıkı uygulamaları sayesinde bu nüfuz ve kuvveti arttırabilir ve devam ettirebilirlerdi. İşte tasvirler (ikonlar) aleyhine gerçekleşen saldırıların doğrudan doğruya rahiplere karşı olmasına ve bu noktaya gelince rahiplerin nüfuz ve kuvvetinin sınırsız bir dereceye gelmesinin sebebi budur.

O zaman bir kaç asır sonra Barlaam ve Akindinos'un rahipler aleyhine gerçekleşen ve çöküşüne kadar devleti karışıklığa uğratan tartışmanın aynısı vuku bulmuştur.

O vakit, Hz. İsa'nın etrafında "Subur" üzerinde gözükmüş olan nurun yaratılmış mı yaratılmamış mı olduğu tartışmasıyla zaman geçiriliyordu. Aslında rahipler için bu nurun ister yaratılmış olsun ister yaratılmamış olsun, bunun hiç önemi yoktu. Şu kadar var ki Barlaam tarafından doğrudan doğruya kendilerine saldırıldığından doğal olarak bu nurun yaratılmamış olduğu iddiasını kabul ettirmek gerekiyordu.

İkonperest imparatorlar tarafından rahipler aleyhine yapılan saldırı, hükümet esaslarına biraz olsun yeniden rağbet edilmesine ve gelirlerin, devletin ve kamunun yararına olarak harcanması ve nihayet bütün engellerin devletten uzaklaştırılmasına neden ol-

muştur. Yunan rahiplerinin halkı yönelttiği cehaleti düşününce, bu halkı sırf onları sütü dökmeden alıkoyacak başka hiçbir şeyle meşgul olmalarına fırsat vermemek için kölelerinin gözlerini oyan Se-kislere benzetmekten kendimi alamıyorum.

İmparatoriçe Theodora ikonacı mezhebi yeniden canlandırmış olduğundan rahipler dini duygularını yine suiistimale başlayarak rahiplerin cismani kısmını bile tazyike kadar vardılar. En büyük memuriyet makamlarını kendileri işgal etmişler ve yavaş yavaş piskoposluk mensuplarını o makamlardan uzaklaştırmalarıdır. İşte rahipler sınıfını çekilmez bir hale getiren husus budur. Latin ruhban sınıfıyla bunlar arasında bir karşılaştırma yapılır ve papaların hareketiyle Constantinopolis patriklerinin hareketleri mukayese edilirse onları içinde diğerlerinin sağduyudan uzak oldukları kadar akıllı ve ihtiyatlı kişilerin mevcut olduğu görülecektir.

İnsan düşüncesinin garip bir tezat ve çelişkisi de şudur: Eski Romalılarda, dini kurumun başında bulunan üst düzey memurlar, rahipler dışındaki toplumsal sınıflara ait memuriyet görevlerinden uzaklaştırılmamış olduklarından, halkla ilgili işlere karşı pek yabancılık kalmadılar. Ne zaman ki Hristiyanlık ortaya çıktı, dünyevi işlerden daha uzak bulunan kilise mensupları işlere itidalli bir şekilde karıştılar. Fakat devletin çöküş döneminde, ruhaniler kurulu, rahiplerden ibaret kalınca; özel meslekleri gereğince işlerden korkan ve çekinen bu adamlar, dünyevi meselelerde onların katılımlarını sağlamaya elverişli her fırsatı kaçırmaya çalışmışlar ve her tarafı yaygaraya vermekten çekinmedikleri dünyayı karıştırmaktan geri kalmamıştır.

Devletin hiç bir işi, hiç bir savaş, bir mütareke, bir barış müzakeresi, bir evlenme meselesi rahiplerin delaleti ve aracılığı olmaksızın her hangi bir düzenleme yapılamaz oldu. Hükümdar meclisleri rahiplerle doldu. Halk meclislerinin hemen hemen hepsi bunlar-

dan oluşmuştu. Bunun doğurduğu kötü sonuçların gerçek derecesi gereğince takdir ve tahayyül edilemez.

Ruhban sınıfı, hükümdarların anlayışını zayıflattırarak iyi işleri bile onlara baştan savma yaptırdılar. Vasilius, azadan Mikhail'e bir kilise yaptırtmakla askerini meşgul ederken Araplar tarafından Sicilya'nın ele geçirilmesine ve Siragöze'nin zapt olunmasına meydan verdiği gibi, donanmasını aynı işe yönelten halefi Leon ise bunların Teormina ile Limni adasını işgal etmelerine neden olmuştur.

Kiliselerin rahat etmesi için yaptığı katkılardan dolayı kendisinden Tanrının hoşnut olması sonucunda düşmanlarının hücum edemeyeceklerine dair verilen güvenceler üzerine Andronikos donanmayı kendi haline bırakmıştır. Yine bu kral, ülkeyi idare etmek için din adamlarının işlerinden uzak kaldığı vaktin hesabı Tanrı tarafından sorulacak diye korkardı.

Fazlasıyla boş lakırdıyı seven ve yaratılışça safsataya düşkün olan Yunanlılar bir takım tartışmalarla dini önemsizleştirmekten bir an bile geri kalmamışlardır.

Rahiplerin zayıf olduğu derecede geri, Kral sarayında büyük bir itibarı bulunduğundan saray erkânıyla bunların karşılıklı olarak birbirlerini hırpaladıkları ve kötülüğün her iki taraftan geldiği bir gerçektir. İşte bundan dolayı imparatorlar, şiddetlendikçe yüzeysel oldukları göze çarpan dini çekişmelerini yatıştırmaya ve çoğunlukla onları galeyana getirmeye son derece dikkat gösterirlerdi.

İktidar dönemi dine ilişkin çekişme ve tartışmalar yüzünden karışıklıklar içinde geçen Mikhail Palaologus, Türklerin Asya'dan yaptıkları müthiş akınları görerek, hareketlerini sorgulamak suretiyle tebasını aleyhine çeviren bazı kişilerin gözü pek gayretinin, ancak kendini korumak için dikkat etme ve vilayetlerin perişan olmasına karşı kayıtsız kalmaya kendisini mecbur ettiğini, içini çeke-

rek söylerdi. “Ben- diyordu, uzak vilayetlerin çıkarlarını ya para ile satın alındıklarından dolayı veyahut ceza görmekten korkarak memleketin ihtiyaçlarını bana bildirmekten çekinen valilere bırakmakla yetindim.”

Constantinopolis patriklerinin pek geniş olan nüfuz ve kuvvetleri vardı. Avam tarafından gerçekleştirilen isyanlar sırasında imparatorlar ile devletin önde gelenleri kiliselere sığındıklarından ve Patrik ise onları teslim edip etmemede özgür olarak bu husustaki hakkını kendi isteğine göre kullandığından; kamu çıkarlarının tamamı için velev ki dolayısıyla olsun hakem mevkiinde bulunuyordu.

İhtiyar Andronikos, Patriğe, kilise işleriyle meşgul olmasını devlet işlerinin düzenlenmesini kendine bırakmasını bir aracıyla ihtar ettikçe Patrik “Bu adeta cismin ruha hitaben:

Sizinle ortak hiç bir şeyim olduğunu iddia etmiyorum, görevlerimi yerine getirmek için yardımınıza pek ihtiyaç duymuyorum demesine benzer cevabını vermiştir.

Hükümdarlar bu derece olağan üstü büyüklük ve gurura dayalı iddialara tahammül edemediklerinden, patrikler çok kez yerlerinden uzaklaştırılmışlardır. Ancak yanlış inançlara bu derece bağlı olan, hak ve salahiyeti olmayarak patriklik makamına gelen bir patrik tarafından yerine getirilen kilise görev ve hizmetlerinin kabul olmayacağı inancında bulunan bir millette bu durum devamlı ayrılıkların çıkmasına neden olmuştur. Çünkü her patriğin, eskisinin yenisinin bağlıları vardı. Her defasında, görevden alma gerçekleştiğinde su kurdu gibi yeniden ortaya çıkabildiğinden bu tarz çekişmeler, inanç konusunda kopan mücadelelerden daha kötü sonuçlar doğurmuştur.

Yunanlılarda tartışma ve çatışma tutkusu o derece doğal bir durum olmuştur ki Canita Cuzinus, Constantinopolis'i aldığı zaman

imparator Juan ile imparatoriçe Anna'yı, rahiplerin bazı aleyhtarlar için yapılan bir ruhani meclisle meşgulken bulmuştur. Yine bu şehri İkinci Sultan Mehmet kuşattığı halde mezhep ve ruhanilikten kaynaklanan düşmanlıklara son verilememiştir. Constantinopolis de Türk askerinden ziyade Floransa ruhani meclisiyle uğraşıyordu.

Normal sıradan tartışmalarda, herkes yanılma ihtimalini kabul ettiğinden inat ve ısrar son noktaya varmaz. Ancak din hakkındaki yapılan tartışmalarımızda, fıtratı gereği herkes, kendi fikir ve değerlendirmesinin doğruluğundan emin olduğundan, kendileri düşüncelerini değiştirecek yerde bizim düşüncemizi değiştirmek hususunda inat ve ısrar edenlere karşı sinirleniyoruz.

Pakhimeros tarihini inceleyecek olanlar, ilahiyat ile uğraşanların, aralarındaki anlaşmazlıkları gidermek hususunda; o zaman bulunacakları acziyet halini pek güzel bileceklerdir. Söz konusu kitapta, ilahiyat bilginlerini bir araya getirmek, dinlemek ve onları birbirine yaklaştırmaya hayatını vakfeden bir imparator (Andronikos Paleologos) bahsedilmiştir ve artık aynı yöntem, aynı sabır, aynı ümitler, aynı arzunun sonuçlanması, entrikalarına karşı aynı saf derinlik, buğz ve düşmanlıklarına karşı aynı saygıyla ancak kıyamette bunların aralarının bulunmasının mümkün olacağı düşüncesi oluşmuştur.

İşte pek dikkat çekici bir örnek: İmparatorun ricası üzerine Patrik Arsenius taraftarları ile Patrik Yousel'in bağlıları arasında bir antlaşma yapılmış, antlaşma hükümleri uyarınca, her iki taraf tezlerini bir kağıda yazılarak her ikisinin ateş içine atılmasını ve bu kağıtlardan biri hiç yanmadan baki kalırsa, ilahi hükme uygun hareket edilmesi ve her ikisi yandığı takdirde iki tarafça ihtilaftan vazgeçilmesi kararlaştırılmıştı. Kâğıtların ikisi de yanınca her iki grup birleşti. Ancak bu barışıklık bir gün devam edebildi. Bunlar bu de-

ğişimin böyle tesadüfle değil; ikna sonucunda olması gerektiğini belirtmişlerdir ve aralarındaki mücadele her zamandan daha büyük bir şiddetle tekrar başlamıştır.

İlahiyat bilginlerinin tartışma ve çekişmelerine son derece dikkat etmek ve fakat bu dikkati mümkün olduğu kadar açığa çıkarmamak gerekir. Çünkü bunları yatıştırmak için sarf edilen gayret, onların düşünce ve değerlendirmelerinin, devletin asayişini ve halkın güvenliğini çok etkileyecek derecede önemli olduğunu sanmalarına ve nüfuz kazanmalarına yol açar.

Namus hakkında daha ziyade incelikleri öğretmek üzere bir okul kurulsa bile, düelloyu ortadan kaldırmak nasıl imkânsız ise, bunların boş iddialarını dinlemek suretiyle işlerine son vermek de o kadar güçtür.

Yunan imparatorları, çekişme ve tartışmalar kesilir kesilmez onları tekrar uyandırmak deliliğinde bulunacak kadar tedbirsizlik ettiler. Anastasios, Iustinianos, Herakleios, Manuel Komnenos gerçeği bulsalar bile yine ağızlarıyla onu inkar edecek olan halka ve rahipler heyetine bazı inanç ilkeleri sundular. İşte bu hükümdarlar, her zaman şekil üzerine ve çokluk daha iyi dirayet göstermeleri mümkün iken bu hususta ne kadar anlayışlı olduklarını ispatlamak isteyerek, mütekebbir olduklarından dolayı alimlerce kabul görmediği gibi yeryüzündeki üst sınıf temsilcileri de hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olmadıkları metafizik konularda bir takım boş çekişme ve tartışmaya kalkıştılar.

Dünyada insanlığın her açıdan despotik bir kuvveti olduğunu düşünmek bir hatadır. Böyle bir kuvvetin şimdiye kadar varlığı olmadığı gibi bundan sonra da asla olmayacaktır. En geniş ve büyük nüfuz ve kuvvet mutlaka bir noktada sınırlanmış olur. “Büyük Hükümdar” Konstantinopolis'e yeni bir vergi koyarsun, umumi bir feryat o zamana kadar tanımadığı sınırları ona buldurur. İran hü-

kümdarlarından biri, bir evlada babasını ve bir babaya evladını öldürmek için zorlamada bulunmakta serbesttir. Fakat uyruklarını içki içmeye zorlayamaz. Her millette kuvvetin bile kurumlaştığı bir genel anlayış, bu kuvvet o zihniyetle çatışınca bizzat sarsılır ve zaruri olarak vakıflaştırılır.

Yunanlıların uğradıkları bütün felaketlerin en zehirli kaynağı ruhani ve cismani nüfuz ve kuvvetlerinin asla ne mahiyet ve ne de şekil tanımamış olmaları noktasıdır. Bundan dolayıdır ki her iki tarafta sürekli olarak sapıklığa sapmaktan geri durulmamıştır: Mille-tin huzurunun dayandığı temeli oluşturan bu büyük fark ve tutarsızlık yalnız din üzerine değil, gerçekten ayrılmış olan ve ancak ayrı ayrı olmakla varlıklarını koruyabilen şeylerin asla karıştırılmamasını emreden akıl ve tabiata dayanır.

Her ne kadar eski Roma'da ruhban sınıfı ayrı bir kurul oluşturmamışsa da bu tutarsızlık bizde olduğu derecede biliniyordu. Claudius, Çiçero'nun evini özgürlük adına vakfetmişti. Çiçero sürgünden gelip, bunun kendisine iadesini isteyince ruhani reisler, halkın özel bir emri olmaksızın bu hane, vakfedilmiş ve tahsis edilmiş ise dine karşı bir saygısızlık olmadan bunu iadesinin mümkün olduğuna karar verdiler. Çiçero "Bunlar halk tarafından düzenlenmiş olan kanunu değil, yalnız vakıf ve tahsisinin meşruluğunu ve yerine getirilme işlemini incelediklerini, meselenin birinci şikkında gerçekte ruhani reis sıfatıyla hüküm vermediklerini ve ikinci şikkını da Senato üyeleri sıfatıyla yargılayacaklarını bildirdiler" diyor.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Doğu Roma imparatorluğu'nun Devamlılığının Sebepleri ve Çöküşü

Bizans imparatorluğu hakkında söylemiş olduğum şeylerden sonra söz konusu saltanatın bu kadar uzun süre hayatini nasıl koruyabildiğini sormak doğaldır. Bunun sebeplerini açıklayabileceğimi sanıyorum. Araplar bu imparatorluğa saldırarak bazı vilayetlerini ele geçirdiklerinden, hilafet için önde gelenler arasında kavga ortaya çıkmış ve ilk çaba ve gayret ateşleri artık iç karışıklıklara sebep olmaktan başka bir şeye yaramaz olmuştur. Aynı Araplar İran'ı fethederek orada bölünmüş veya zayıflamış olduklarından, Bizanslılar artık Fırat üzerinde devletin başlıca kuvvetlerini hazır bulundurmak zorunluluğundan kurtulmuşlardı.

Suriye'den Constantinopolis'e gelmiş olan Calinikas adında bir mimar, bir boru aracılığıyla üfürülen kuvvet ve şiddeti, su ve sıradan ateşleri söndüren her madde ile artan bir tür ateşin sureti terkipini keşfetmiş olduğundan, bu ateşi kullanan Bizanslılar bir çok asırlar süresince düşmanlarının ve özellikle Afrika'dan veya Suriye'den ta Constantinopolis'e kadar onlara hücum etmek üzere gelen Arapların donanmalarını yakmak gücünü muhafaza etmişlerdir.

Bu devlet sırrının ateşi sırasına geçmiş ve devletin yönetimiyle ilgili olup oğlu Romanos'a ithaf ettiği eserinde Konstantinos Pur-

giruyenitus, barbarlar kendisinden “Grajuva” ateşi istedikleri vakit cevap olarak bu ateşten vermek iznini haiz olmadığını çünkü İmparator Konstantinos'a bu ateşi getiren meleşin, onu başka milletlere vermekten kendisini menettiğini ve bunun hilafına hareket etmek cesaretinde bulunanların kiliseye girer girmez cehennem ateşini yiyecekleri olduklarını söylemesini oğluna ihtar etmiştir.

Bir taraftan Gotiyen milletlerin diğer taraftan Arapların ticaret ve sanatı diğer yerlerde engellemiş oldukları bir zamanda Constantinopolis dünyanın en büyük ve hemen bütün ticaretini gerçekleştiriyordu. İpekten yapılmış ürünler İran'dan bu şehre geçmişti. Araplar'ın istilasından beri İran'da bile bu ürünlere pek ziyade revaç ve itibardan düşmüştü. Esasen Bizanslılar'ın denize hakim olmaları, büyük hâzinelerin ve böylelikle büyük servet kaynaklarının ülkeye girmesine ve etkisini sürdürmüş ve biraz sükûnet olunca başlangıçta genel refahın yeniden ortaya çıktığı görülmüştün

İşte büyük bir misal: Andronikos, Bizanslılar ın Nevo- nuydu. Ancak bütün yaptıkları bağlamında, üst sınıfa ait kişilerin haksızlıklarına, zulüm ve yolsuzluklara karşı gelmek ve set çekmek hususunda övgüye layık bir metanet ve kararlılığı olduğundan yönetimde bulunduğu üç sene boyunca bir çok vilayet eski durumuna gelmiştir.

Özetle, tüm kıyılarında oturan barbarlar yerleşmiş olduğundan artık onlardan o kadar korkulacak bir hal kalmamış ve hatta varlıkları diğer barbarlara karşı bir set vazifesini ifa etmiştir.

İşte imparatorluk kötü bir yönetim altına güçten kesilmişken bir takım sebepler ve özel etkenler ona direnme gücünü veremeydi. Zamanımızda dahi zaaf hallerine rağmen, bazı Avrupa milletlerinin Hindistan hazineleri sayesinde, başkalarına karşı beslenebilen saygı ve bağlılığa dayanan; Papanın cismani hükümetlerinin ve küçük milletlerin ticaretine bir engel teşkil etmek suretiyle bü-

yük milletlerin varlıklarının devamını sağlayan berberi korsanlar olduğunu görmekteyiz.

Vaktiyle Bizans imparatorluğu ne derecede zaaf içinde bulunur idiyse, bu gün bir imparatorluk da aynı derecede güçsüzdür. Ancak her hangi bir hükümdar fetihleri devam ettirerek bu imparatorluğun varlığını tehlikeye düşürecek olsa, Avrupa'nın üç tüccar devleti derhal bunun savunmasını üzerine alacak kadar kendi hesaplarını pekiyi bildiklerinden bu devlet uzun süre yaşayacaktır.

Boş yere, büyük bir imparatorluğa, tasarruf etmeye dünyada en uygun olanı bazı kişilerin ve İspanyolların Tanrı tarafından yer-yüzünde bulunmalarına izin verilmiş olması o üç devlet için büyük bir nimettir.

Vasilius zamanında Arapların güç ve iktidarı İran'da zayıflamıştır. Orada iktidar süren Muhammed yardımcı asker sıfatıyla kuzey tarafından üç bin Türk getirtmiş, ancak bazı hoşnutsuzluklar üzerine, bunlara karşı gönderdiği bir ordu-

yu ricata mecbur ettiklerinden dolayı son derece öfkelenen Muhammed, askerlerin kadın elbisesiyle önünde geçit resmi yapmalarını emrettiğinden bunlar da Türklerin tarafına geçmişlerdir. Bunun üzerine Türkler, başlangıçta Araks köprüsünü koruyan savunma gücünü yıkarak milletlerinden pek kalabalık bir kafiyeyle yol açmışlardır.

Türkler İran'ı fethettikten sora doğudan batıya doğru imparatorluğun içlerine yayıldılar. Romanos Diyojen bunların hareketlerini durdurmak istemiş ise de Türkler O'nu esir etmişler ve Bizanslıların da Bosphorus'a (Boğaziçi) kadar Asya taraflarında sahip oldukları bölgelerin tamamını ele geçirmişlerdir.

Bir süre sonra Aleksios Komnenos döneminde Latinler batıya saldırdılar. Kötü bir ayrılık, ayrı ayrı iki mezhep bağlıları bulunan milletler arasına müthiş ve dindirilmesi imkansız olan bir düşman-

lık saçalı çok zaman olmuştu. İtalyanlar, yalnız nefret ettikleri Bizans imparatorları yerine kendilerinden korktukları Almanya imparatorlarını yok etmeye daha çok fikir harcamamış olabildiler. Bu öfke ve kin daha önce patlamış olacaktı.

Hız. İsa'nın doğduğu yerler "Gayr-i Sadık*" tarafından kirletildiğinden bu büyük günahı silmek için yegane çare silaha sarılıp gayri sadıkları o yerlerden kovmak olduğuna dair Avrupa'da bir düşünce oluştuğu sırada durum bu merkezdeydi. Avrupa savaşı seven, cezasını çekecek bir çok cinayet faili bulunan ve ihtiraslarının seyrini izlemek suretiyle cezalarını çekmeleri kendilerine teklif edilen bir çok insanla oldu olduğundan herkes haç ve silaha sarıldı.

Haçlılar doğuya ulaşınca İznik'i kuşatmış ve ele geçirmişler. Daha sonra Bizanslılara geri verdiler. Gayr-i Sadıkların şaşkınlık içinde oldukları bir ortamda, Aleksios ve İonnes Konnenos Türkleri Fırat'a kadar sürdüler.

Şu kadar var ki Haçlıların seferlerinden Bizanslıların elde ettikleri faydalar ne olursa olsun, kendi ülkelerinin ortasından geçen ve sayıları gittikçe artan bu kadar mağrur kahramanlarla böyle büyük orduların neden oldukları sakıncalar karşısında titremeyen bir imparator yoktu. Bundan dolayı bunlar Avrupa'yı bu girişimlerinden vazgeçirmeye çalıştıklarından, Haçlılar bir takım ihanetlere, hıyanetlere ve korkak bir düşmandan beklenebilecek her şeye maruz kalmıştır. İtiraf etmek gerekir ki bu seferlere hızlı bir şekilde katılan Fransızlar, fiil ve hareketlerine katlanmayı kolaylaştıracak hiç bir şeyi yapmamışlardı. Andronikos Konnos tarafından aleyhimize savrulan sövmeler arasında esasen yabancı bir millet yanında bulunduğumuz halde, kendimize asla tahakküm ve kendimizi sıkıştırmamış olduğumuzu ve o zaman dahi bu günkü noksanlıklarımız bulunduğunu görüyoruz.

Fransa kontlarından biri, imparatorun tahtına oturup yerleşiverince Kont Bodven onu kolundan çekerek “Bilmelisiniz ki bir ülkede iken oranın geleneklerine uymak gerekir.” demiştir.

Daha sonra oralardan geçen ve dünyanın en iyi insanları olan Almanlar, şaşkınlıklarımızdan son derece çekinerek bizim isyan ettirdiğimiz düşünceleri her taraftan kendilerine dost ve destekçi buldular.

Nihayet düşmanlık son haddine vardığından, bazı Venedik tüccarlarına reva görülen kötü muameleler, ihtiras, haset sahte bir gayret, Fransızlar ile Venediklileri, Bizanslılar aleyhine bir haçlı seferi düzenlemeye itti.

Son zamanlarda Tatarlar, Çinlileri savaşıma gücünden uzak buldularsa, onlar da Bizanslıları o şekilde buldular.

Fransızlar bunların kadınla olan münasebetleriyle alay ederler, Constantinopolis'in sokaklarında boyalı elbiseleriyle gezdikleri gibi savaş sanatını terk etmiş olan bu milleti maskaraya çevirmek için ellerinde hokka ve kağıt taşırlardı. Savaştan sonra ise herhangi bir Bizanslıyı kendi ordularına kabul etmekten çekinmişlerdir. Bunlar batının büyük bölümünü ele geçirmişler. Ülkelerinin uzaklığı sebebiyle İtalyanların kıskançlığını çekemeyecek olan Flander Kontunu o bölgenin imparatoru olmak üzere seçtiler. Bizanslılar dağlar ile Türklerden ve denizlerle Latinlerden ayrılmış oldukları halde doğuya dayandılar.

Fetihleri sırasında engellerle karşılaşmış olan Latinler, kurumları için sayılamayacak sorunlar karşısında bulunduklarından Bizanslılar, Asya'dan Avrupa'ya tekrar geçerek Constantinopolis'i ve hemen bütün batıyı yine ele geçirdiler.

Bu yeni imparatorluk, ilk imparatorluğun hayali ve tayfı olmaktan başka bir şey olmadığı gibi onun ne servet kaynaklarına ne de kuvvet ve iktidarına sahipti.

Asya'da ancak Meander ve Solgar'ın öbür tarafındaki vilayetlere sahip olmuş Avrupa'daki vilayetlerin tamamı ise küçük devletlere taksim edilmiştir.

Ayrıca Constantinopolis'in Latinlerin elinde kaldığı altmış sene zarfında mağluplar dağılmış galipler ise savaşla meşgul olduğundan ticaret tamamıyla İtalyan şehirlerine intikal etmiş ve Constantinopolis servetinden uzak kalmıştır.

İç ticaret bile Latinlerin marifetiyle yapılır oldu. Yeni yerleşen Bizanslılar, her şeyden korktukları için bir takım yükümlülüklerle bağlı olmaksızın onlara serbest bir şekilde ticaret salahiyyetini vermem suretiyle Cenevizlileri kendilerine çekmek istediler. Barış değil mütarekeler kabul eden ve daha uygun görülen Venedikliler de ötekiler gibi bu yükümlülükleri sonuçlandırmadılar.

Her ne kadar Konstantinopolis'in fethinden önce Manuel Komnenos, deniz gücünü, yok olacak kadar ihmal etmişse de yine o zaman ticaret mevcut olduğundan onu kolayca ihyası mümkün idi. Fakat yeni imparatorluk zamanında ihmal edilince aczi yet hali her gün arttığından felakete çare bulunamadı.

Bir çok adalara hakim, denizle ayrılmış ve yine bir çok noktada denizle çevrelenmiş olan bu devlette seyr ü sefer edecek gemi yoktu. Artık vilayetler arasında ulaşım ve irtibat araçları bulunmuyordu. Korsanlardan kaçınmak için içerilere doğru çekilmeleri ahaliye emir olundu. Bu iş da sor bulunca Türkler' den kurtulabilmek için kalelere sığınma emri verildi.

O zaman Türkler, Bizanslılara karşı gayet ilginç bir şekil de savaş açmaktaydılar. Bunlar adeta insan avına giderlerdi Yağma etmek üzere bazen ülkede iki yüz fersah mesafeyi kat ederlerdi. Bunlar bir çok sultanın uyruğu altında bölünmüş olduklarından hediyeler vermek suretiyle hepsiyle barış yapmak mümkün olduğu gibi bazılarıyla da barışmak yararsızdı.

Bunlar İslam dinine intisap etmiş olduklarından din inançları, onları Hristiyanların sahip oldukları toprakları ele geçirmeye pek mükemmel bir şekilde sevk ediyordu. Bizans'a hücum eden kavimler esasen yeryüzünde bulunan milletlerin en çirkini, kadınları da hi kendileri gibi son derece çirkin olduklarından Bizans kadınlarını görür görmez bunlardan başkalarını istemez oldular. Bu durum, bunlar devamlı olarak kadın kaçırmaya yöneltmiştir. Sonuçta bunlar her zaman haydutlukla uğraşan ve Roma İmparatorluğu'nu bu kadar felaketlere uğratmış olan aynı Hunlar gibiydi. İstilacılar, Bizans İmparatorluğu'nun Asya tarafında sahip olduğu toprakların tamamını ele geçirdiklerinden, onlardan kurtulanlar firar ederek ta Bosphorus'a kadar geldiler. Gemi bulanlar ise İmparatorluğun Avrupa yakasındaki kısmına sığındılar. Bu durum ora nüfusunun artmasına yol açmıştır. Fakat halkın nüfusu pek çabuk azalmıştır. O kadar müthiş iç savaşlar olmuştur ki her iki tarafa, bazı Türk sultanlarına başvurarak, muhalif parti mensuplarından olup ülkeden alacakları adamların hepsi esir olarak kendilerine ait olmak gibi ilginç olduğu kadar dehşet bir şartla yardımlarını talep ettiler. Herkes de, düşmanlarını alt etmek amacıyla milletin kökten yok edilmesine iştirak etmiş oldu.

Bayezit diğer sultanları mağlup ettiğinden, Türkler Tatarlar tarafından uzaklaştırılmamış olaydılar Sultan II. Mehmet zamanında yaptıklarını o zaman yapmış olacaktı.

Bundan sonra devam eden felaketlerden söz etmeye cesaretim yoktur. Yalnız şurasını söyleyeyim ki son imparatorlar devrinde, Constantinopolis'in varoşlarından ibaret kalan imparatorluk, okyanus içine karıştığı zaman artık bir ırmaktan başka bir şey olmayan Ren gibi yok oldu.

Yazara göre Roma yükselişini önce kralların kişisel değerlerine sonra da imparatorluğun ve cumhuriyetin erdemlerine (disiplin, kanunlara saygı, yurdunu sevme, eşitlik duygusu, senatonun ölçülü davranması ve sözünü geçirmeyi bilmesine) borçludur. Çöküşü de imparatorluğun gelişigüzel bir şekilde büyümesinin, uzak ülkelerde yapılan savaşların, imparatorluğun savunmasında barbarlara güvenilmesinin ve törenlerin bozulmasının bir sonucudur.

İlgili okuyucu kitabı okurken Montesquieu'nun içinde bulunduğu dönemin koşullarını göz önünde bulundurmalı, aydınlanma düşüncesinin sahip olduğu genellemeci ve yer yer nüksesden indirgemeci yaklaşımları değerlendirmelidir. Diğer bir önemli nokta ise her ne kadar doğrudan bu kitapta müşahade edilen bir fenomen olmasa da Montesquieu'nun Türkler ve doğu toplumlarıyla ilgili değerlendirmelerinde oryantalistik bakışın izlerinin görülmesidir. Ancak saydığımız bu hususlar ne Montesquieu'nun ne de bu eserinin Batı düşünce tarihi içerisindeki önemini azaltmaz.

Ancak bu kitabı okuyan okuyucularımız kitapla ilgili kararını bağımsızca verecektir.